

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kaibinuer BATU

**UYGUR HALK MİZAHININ ÖNEMLİ TİPLERİ (NESİRDİN EPENDİ, SELEY
ÇAKKAN, MOLLA ZEYDİN, HİSAM KURBAN)**

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Kaibinuer BATU

**UYGUR HALK MİZAHININ ÖNEMLİ TİPLERİ (NESİRDİN EPENDİ, SELEY
ÇAKKAN, MOLLA ZEYDİN, HİSAM KURBAN)**

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Kaibinuer BATU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğretim Üyesi Yavuz UYSAL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğretim Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL (İmza)

Üye : Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (İmza)

Tez Başlığı: Uygur Halk Mizahının Önemli Tipleri (Nesirdin Ependi, Seley Çakkın, Molla Zeydin, Hisam Kurban)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 11/07/2018

Mezuniyet Tarihi : 16/08/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Uygur Halk Mizahının Önemli Tipleri (Nesirdin Ependi, Seley Çakkan, Molla Zeydin, Hisam Kurban).” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Kaibinuer BATU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Kaibinuer BATU
Öğrenci Numarası	20128503802
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL
Tez Başlığı	UYGUR HALK MİZAHININ ÖNEMLİ TİPLERİ (NESİRDİN EPENDİ, SELEY ÇAKKAN, MOLLA ZEYDİN, HİSAM KURBAN)
Turnitin Ödev Numarası	988673521

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 184 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 09/08/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 4

alıntılar dahil % 5'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

09/08/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vii
ÖN SÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NESİRDİN EPENDİ VE FIKRALARI

1.1.Nesirdin Ependi ve Hayatı.....	17
1.2.Nesirdin Ependi Fıkralarının Genel İçeriği.....	19
1.3.Nesirdin Ependi Fıkralarının Özelliği	25
1.4.Nesirdin Ependi Fıkralarının Uygur Edebiyatındaki Yeri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

SELEY ÇAKKAN VE FIKRALARI

2.1.Seley Çakkan'ın Hayatı	29
2.2.Seley Çakkan Fıkralarının Genel İçeriği.....	31
2.2.1 Seley Çakkan Fıkralarının Türü	31
2.3.Seley Çakkan Fıkralarının Özelliği.....	36
2.4.Seley Çakkan Fıkralarının Uygur Edebiyatındaki Yeri.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOLLA ZEYDİN VE FIKRALARI

3.1.Molla Zeydin'in Hayatı	42
3.2. Molla Zeydin Fıkralarının Genel İçeriği.....	43
3.3. Molla Zeydin Fıkralarının Özelliği.....	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİSAM KURBAN VE NÜKTELERİ

4.1.Hisam Kurban'ın Hayatı	49
4.2. Hisam Kurban'ın Eğitici Kişiliği.....	49
4.3. Hisam Kurban Nüktelerinin Genel İçeriği.....	50
4.4. Hisam Kurban Nüktelerinin Konu Özelliği.....	53

4.5. Hisam Kurban Nüktelerinin Uygur Edebiyatındaki Yeri	58
--	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER VE TERCÜMELERİ

5.1.Uygur Alfabetesinin Latin Yazısı	61
5.2. Nesirdin Ependi Fıkraları.....	61
5.3. Seley Çakkan Fıkraları.....	84
5.4. Molla Zeydin Fıkraları.....	100
5.5. Hisam Kurban Nükteleri.....	107

SONUÇ.....	158
-------------------	------------

KAYNAKÇA	160
-----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	164
----------------------	------------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1Nesirdin Ependi Fıkralarının İeriğine Göre Sınıflandırılması.....	25
Tablo 2.1Seley Çakkan Fıkralarının İeriğine Göre Sınıflandırılması.....	37
Tablo 3.1Molla Zeydin Fıkralarının İeriğine Göre Sınıflandırılması.....	48
Tablo 4.1Hisam Kurban Nüktelerinin İeriğine Göre Sınıflandırılması.....	54
Tablo 5.1Uygur Alfabesinin Latin Yazısı.....	63

KISALTMALAR LİSTESİ

X.J	:XinJiang Uygur Özerk Bölgesi
X.J.Ü.Y	:XinJiang Üniversitesi Yayını
U.H.S.E	:Uygur Halk Sözlü Edebiyatı
K.U.Y	:Kaşgar Uygur Yayını
S.Ç	:Seley Çakkan
M.Z	:Molla Zeydin
H.K	:Hisam Kurban

ÖZET

Elinizdeki bu çalışmaya başlamadan önce, önemli mizah tipleri üzerinde yapılan çalışmaların daha çok Nasreddin Hoca üzerinde yoğun olduğu tespit edilmiştir. Türk sözlü kültürünün en tanınmış tiplerinden olan Nasreddin Hoca, Türkçenin konuşulduğu ve Türk kültürünün yaşatıldığı her coğrafi alanda bilinmekte onun fıkraları anlatılmaktadır. Uygur halkı arasında geniş şekilde yayılan fıkraların başkahramanı olan Nesirdin Ependi, Uygurların belleğinde; çalışkan, cesur, akıllı, iyi yürekli, şakacı, adil ve asil özellikleri kendisinde barındıran ebedî bir kahramandır. O yüzden akıllı, keskin fikirli Nesirdin Ependi'nin adını duyduğumuzda gülümseriz.

Bazı bilim adamları Nesirdin Ependi'nin bir edebî karakter olduğunu söylüyor, bize göre Nesirdin Ependi, Nasreddin Hoca'nın ta kendisidir. Çünkü Nesirdin Ependi'nin doğum yeri, doğum zamanı ve mezarlığı ile bilgiler Nasreddin Hoca'nın doğum yeri gibi bilgilerle aynıdır. Üstelik fıkraları aynı özellik taşır. Sadece yılların geçişiyle Uygur halkı Nasreddin Hoca fıkralarına kendi fıkraları, kendi öykülerini ekleyerek bugünkü Nesirdin Ependi fıkralarını üretmiştir. O yüzden Nasreddin hoca fıkraları ve Nesirdin Ependi fıkralarında geçen olaylar aynı değildir.

Uygur Halkı zengin bir sözlü kültür geleneğine sahiptir. Seley Çakkan ve Molla Zeydin, 19. yüzyılda XinJiang Uygur Özerk Bölgesi coğrafyasında yaşamış iki fıkra tipidir. Yetenekli birer söz ustası olan bu Uygur fıkra tiplerine ait fıkralar, içerik açısından aynı özelliği taşımaktadır. Seley Çakkan ve Molla Zeydin'e ait fıkralar, 19. yüzyıl Uygur Türkleri için; işgalci Çin-Mançu yönetimine, zulme, baskıya, sınıf farkına, eşitsizlik ve adaletsizliklere, angaryaya, sömürüye, asimilasyon politikalarına şiddetle karşı çıkmak gibi bir çeşit protesto özelliği taşırlar. Seley Çakkan ve Molla Zeydin, fıkraları vasıtasıyla dönemin siyasi, sosyo-ekonomik ve kültür ortamını gözler önüne sermektedir. Uygur halkının işgal döneminde maruz kaldığı sıkıntılara tercüman olan Seley Çakkan ve Molla Zeydin, onlara haklı mücadelelerinde moral kaynağı olmuştur. Bu sayede toplumsal bellekte yaşanılanlar kayda geçmiştir.

Hisam Kurban, Uygur halk mizah sanatını devam ettiren, zenginleştiren ve yayan biri olarak Çağdaş Uygur Edebiyatında Nasrettin Hoca, Seley Çakkan ve Molla Zeydin gibi adından sürekli bahsedilen bir şahsiyete dönüşmüştür. 1982 yılından 1998 yılına kadar Mahmut Muhammet'in derleme çalışmaları sonucu Hisam ile ilgili altı kitap yayımlanır. Bu sayede, Hisam nükteleri XinJiang Uygur Özerk Bölgesi'nde halk arasında ve bilim camiasında tanınmıştır.

Nesirdin Ependi, Seley akkan, Molla Zeydin ve Hisam Kurban fıkralarında; egemen sınıfın, Uygur toplumuna hukuksuz ve adaletsiz uygulamalarından duyulan rahatsızlık, gülmece unsurunun arkasında verilen ortak mesajlar aracılığıyla keskin ve mizahi bir üslupla dile getirilmiştir. Böylelikle Uygur halkının adeta sesi oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uygur Halk Mizahları, Nesirdin Ependi, Seley akkan, Molla Zeydin, Hisam Kurban, Gülme, Mizah, Mizah Kuramları, Fıkra, Nükte.

SUMMARAY

UYGHUR FOLK HUMOR AND IMPORTANT TYPES

Before beginning the study, we have to state that there are many studies about the important humour characters and these studies centre on Nesirdin Ependi. Nesirdin Ependi is the most famous characters of türkish oral culture, whose jokes are told all over the türkish regions. Nesirdin Ependi is the main character of commonly shared jokes of the Uyghur Public. He is an immortal character in Uyghurs memory, who is hardworking, brave, intelligent, kind-hearted, humorist and although he gives the rough edge of his tongue, he has a soft heart. Because of that, we smile when we hear the name of intelligent and shrewd Nesirdin Ependi.

The Uyghur public have a very rich oral culture tradition. Seley Cakkan and Molla Zeydin are two joke characters that lived in the Xinjiang Uyghur autonomous region in the 19th century. The jokes which belongs to talented humorist Buiki Uyghur, contextually have the same properties. The jokes of Seley Cakkan and Molla Zeydin had protest feature for the 19th century Uyghur People against the invading Chinese-Manchu regime, such as violence, oppression, class distinction, inequality, injustice, exploitation and assimilation policies. Seley Cakkan and Molla Zeydin reveal the political, socio-economic and cultural environment of the period through their jokes. They articulated the feelings of the Uyghur people during the occupation period. In this period, they have become a ray of sunshine in their rightful struggles. At this point, all experiences of social memory have passed into history. Hisam Kurban is a person who continues, enriches and emits the humor art of Uyghur Public. He has become an oft-cited person, such as Nesirdin Ependi, Seley Çakkan and Molla Zaydin in contemporary Uyghur literature. From 1982 to 1998, six books have been published about Hisam with the compilation work of Mahmut Muhammet. In this way, the wits of Hisam were recognized in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, among the people and in the scientific community. With the jokes of Nesirdin Ependi, Seley Cakkan, Molla Zeydin and Hisam Kurban, the uneasiness of the ruling class against the Uyghur public in their unlawful and unjust practices were expressed in a sharp and humorous manner, through the common messages given behind the element of humor. Thus, we have reached the result that these humorists were the voice of the Uyghur public.

Keywords: Uyghur public humor, Nesirdin Ependi, Seley Çakkan, Molla Zaydin, Hisam Kurban, humor, humor theories, joke, wit.

ÖN SÖZ

Uygurlar, esas olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısındaki XinJiang Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. 2010 yılı Çin'de yapılan altıncı nüfus sayım istatistiklerine göre, toplam Uygur nüfusu 10.069.346 kişidir. Bu nüfusun çoğu Müslüman'dır. Uygurca, Altay dil ailesinin Türk dil grubuna aittir.

XinJiang, Çin toprağının 1/6'sını oluşturmaktadır. XinJiang, 5.600 kilometreden fazla kara sınır çizgisi ile Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Pakistan, Moğolistan, Hindistan ve Afganistan ile komşudur. İpek Yolu için önemli bir geçittir. Şimdi, "ikinci Asya-Avrupa Kara Köprüsü" nün geçtiği stratejik bir noktada bulunmaktadır. XinJiang'da başta Uygur, daha sonra Han, Kazak, Moğol, Kırgız, Şibo, Tacik, Özbek, Mançu, Daur, Tatar ve Rus olmak üzere 47 millet birlik ve barış içinde yaşamaktadır. Önemli şehirleri Urumqi, Kaşgar, Gulca, Altay, Aksu, Hoten, Turfan, Kuça, Kumul'dur.

Uygur edebiyatı, Türk dili ve edebiyatı bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Eski Türk edebiyatının en değerli eserleri olan Dîvânu Lugâti't-Türk'ü, Kutadgu Bilig gibi altın kitaplar Uygur âlimleri tarafından yazılmıştır. Orhun Abideleri ise Türk tarihi araştırmalarında önemli bir kaynaktır.

Bildiğiniz gibi çalışmamız **Ön Söz** ve **Giriş** 'ten başka beş bölümden oluşmaktadır. Eserimizin Giriş kısmında, ilk önce “Gülme ve mizah nedir?” sorusunu cevaplamaya çalışarak mizah kuramları hakkında bilgi verdik. Doğu ve Batı'daki mizah anlayışını inceledik. Mizah, fıkra, nükte üzerinde başta XinJiang ve Türkiye olmak üzere, dünyada yapılmış önemli çalışmalar ve yöntemler hakkında değerlendirme yaptık. Uygur halk mizahının tanımlamaları ve özellikleri hakkında bilgi verdik.

Birinci bölümden **Dördüncü** bölümün sonuna kadar önemli Uygur fıkra tipleri Nesirdin Ependi, Selley Çakkan, Molla Zeydin ve Hisam Kurban'ın hayatı, fıkralarının içeriği, fıkralarının özelliği incelenmiş ve onların Uygur sözlü edebiyatındaki önemli yeri hakkında bilgi verilmiştir.

Beşinci bölümde Nesirdin Ependi'nin 50, Selley Çakkan'ın 30, Molla Zeydin'in 14 tane fıkrası ve Hisam Kurban'ın 100 tane nüktasının Uygurcası Latin alfabesi ile yazılmıştır ve tek tek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışmamızın sonunda ulaştığımız sonuçları **Sonuç** başlığı altında sunduktan sonra, faydalandığımız kaynakları **Kaynakça** kısmında verdik. Söz konusu kaynakçada, mizah ve mizahi tipler konusunda Türkiye'de ve Çin'de yapılmış önemli çalışmaları, yazar adına göre alfabetik olarak sunduk.

Çalışmalarım esnasında gerek yöntem gerek kaynak ve içerik açısından yaptıkları yardım ve rehberlikleriyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve değerli zamanlarını bu çalışmamızın oluşması için ayıran, ayrıca yüksek lisans danışmanım olan Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL'a ve tez konusu seçiminde emeği geçen Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT hocama, tez tamamlama sürecinde yardımda bulunan arkadaşlarım Deniz COŞAR ve Ayşegül AYAZ'a teşekkürlerimi arz ediyorum.

Türkiye'deki eğitimim için en büyük desteği veren aileme de şükran borçluyum.

Saygılarımla.
Kaibinuer BATU
Antalya, 2018

GİRİŞ

Çalışmamızın konusu olan mizah ve nüktenin ortak unsuru “gülme” dir. Aziz Nesin “Mizahta gülme vardır, gülme olmayan şey mizah olmaz.” der (Güler ve Güler, 2010: 37). Bu söz mizahın gülmedeki yerini ve önemini vurgulamaktadır. Her mizah ve nükteden sonra bir gülme eylemi gerçekleşir. Ama her gülmede mizah olamaz. Bir güzel tablo gördüğümüzde güleriz, bebek annesini gördüğünde güler, eski arkadaşımızla sokakta karşılaştığımızda güleriz ama bu durumlarda mizah yoktur. Öyleyse çalışmamıza “Gülme nedir? Ne için güleriz”? Sorularına cevap vererek başlamak uygun olacaktır.

Gülme nedir? Ne için güleriz?

Gülme mutluluğun ifadesi olarak insanoğlunun en önemli davranışlarından biridir. Gülme konusunda önemli tespitlerde bulunan Rıdvan ŞENTÜRK “Gülme, düşünce, konuşma, alet yapma gibi sadece insana özgü olan, insanın ne tür bir varlık olduğuna dair önemli ipuçları veren temel özelliklerinden biri olmasına rağmen ifadeye kavuşturulması ve tanımlanması bakımından en zor konulardan biridir.” demektedir(Şentürk, 2016: 45).

Gülme nedir? Tarihten günümüze, batıdan uzak doğuya kadar pek çok filozof, psikolog, sosyolog ve biyolog kendi alanlarında gülme eylemi üzerine düşünmüşler ve onu anlaşılabilir kılmanın yollarını aramışlardır. Gülme konusunun tarihî süreç içinde ağırlık olarak felsefi, psikolojik ve sosyolojik açıdan ele alındığı ve değerlendirildiği görülmektedir.

Felsefi Yaklaşımlar

Gülme konusuna felsefi açıdan yaklaşan Antik Yunan dönemi filozoflarından Platon, “gülmenin nesnesinin aptallık, budalalık ve kötülük olduğunu düşünmektedir. İnsanı gülünç yapan, kendini bilmemesi, kendine karşı kayıtsız olmasıdır.”(Şentürk, 2016: 47). Aristoteles, “komedinin zararsız bir tutarsızlık, saçmalık olduğunu düşünmektedir, komiği düşüncenin çirkin bir hatasının taklit edilmesi olarak tanımlamaktadır.”(Aristoteles, 1995: 14-18). Platon ve Aristoteles’in görüşlerinden şunu anlarız ki onlar gülme ve komediyi benimsememişlerdir.

Immanuel Kant, “gülmenin başka birinin kusurundan dolayı duyulan üstünlük ifadesi olmadığını, esasen gerilmiş olan beklentilerin aniden boşa çıkmasının gülmeye sebep teşkil ettiğini söylemektedir”. Gülme konusunda Schiller, “gülünen şeyin saflık, tabiatın saflığı olduğunu ve ancak gergin bir bekleyişin boşa çıkması biçiminde açıklanabileceğini söylemektedir.”(Şentürk, 2016: 52-53).

Mizahın üstünlük kuramına göre, bazen kendimize karşı fiziksel cesaret, zekâ ya da bir başka özellik konusunda üstünlük duyduğumuz kişilere güleriz, kendimizi onların karşısında daha başarılı hissederiz. Immanuel Kant gülmenin başka birinin kusurundan dolayı duyulan üstünlük ifadesi olduğunu reddetmiş, ama “esasen gerilmiş olan beklentilerin aniden boşa çıkmasının gülmeye sebep teşkil eder” diyerek gülmenin uyuşmazlık özelliğini açıklamıştır. Mizahın uyuşmazlık kuramına göre önceden düşündüğümüz durum karşılaştığımız durumla zıt geldiğinde düşüncedeki yenilenme bir sürpriz ve memnuniyet yaratır ki bu yeni düşünce gülmeye neden olur. Schiller, “gülünen şeyin saflık, tabiatın saflığı olduğunu ve ancak gergin bir bekleyişin boşa çıkması” diyerek mizahın uyuşmazlık özelliklerini açıklamıştır.

Batı düşüncesinin önemli isimlerinden olan Arthur Schopenhauer, “komiğin bir kavram ile gerçek nesneler, düşünülen ile seyredilen arasındaki uyumsuzluğun ani algısından meydana geldiğini düşünmektedir.”(Şentürk, 2016: 59). Schopenhauer’ın bu düşüncesi de mizahın uyuşmazlık teorisini açıklamaktadır.

Platondan günümüze kadar geçen süreç içerisinde gülme ve komiğin ne olduğu sorusu etrafında felsefi konunun genel çerçevesini oluşturduğunu ancak aralarında açıklama ve vurgusal farklılıkların olduğunu görebiliriz.

Psikolojik Yaklaşımlar

Gülme ve komik konusuna psikolojik açıdan yaklaşan ve teorik açıklamalar yapan en önemli ve en ünlü kişi Sigmund Freud’dur. Sigmund Freud, “öncelikli olarak sinirsel gerilimimizden ve stresten kurtulmak için güldüğümüzü iddia ediyordu.”(İnce Dunn, 2017:4).

“Freud, komiğin daha çok psikolojik özelliklerine değinir ve komik bir eylem ya da durumun, gözlemcinin üstünlüğü olarak adlandırdığı gözlemcinin yargısıyla ilgili olduğunu vurgular. Freud’un geliştirdiği ‘rahatlama kuramı’, gülmeye ilgili olarak, espri yapma, zekâ, komik ve gülmeceyi birbirinden ayırır. Freud yine, ‘Komik, salt nesneler, durumlar ve bunların birbirini izlemesinde mevcuttur.’ der ”(Uçar ve Koca, 2011:44).

Freud, “Kişi kendisinin saçma ve aptal durumuna düşmemek için gerekli gördüğü, normal bir zekânın göstermesi gereken bir çabayı başka birinin göstermediğini gördüğünde, pekâlâ gülme başlayabilir. Nitekim aptallık ve saçmalık en az çaba gerektiren bir durumdur. Her iki durumda da kişinin gülmesi, üstünlük duygusunun bir ifadesi olmaktadır. Üstünlük karşı tarafta algılandığında gülme değil, merak ve hayranlık söz konusudur.”(Şentürk, 2016: 86).

Freud, komiğin insanın kendisiyle aynı duruma düşmüş başkasını karşılaştırmasından sonuçlanan üstünlük mutluluğu olarak düşünmüştür.

Theodor Lipps, “komik kendini abartan, büyük doğuran bir küçüğü oynayan, sonra yine küçük görünen izafi bir hiçlik olarak ortaya çıkan ve hızla çözümlen giden bir şeydir” demiştir.

Luigi Pirandello, “ mizah ve komik konusuna şuur sorunları ve psikolojik görecelilik çerçevesinde yaklaşmaktadır. Mizah, gerçekliğin paradoksal tabiatını ifade ve insan hayatının acısını ve saçmalığını kınama aracı olarak görmektedir”(Şentürk, 2016: 78-80).

Lipps ve Pirandello ikisi de gülme ve komik konusunda ağırlık olarak psikolojik açıdan çalışma yapsa da farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Lipps’e göre büyük bir mucize beklentisi, küçük bir nesneyle tatmin olmak zorunda kalmaktadır, fakat bu aynı zamanda bir tatminsizlik ve hayal kırıklığıdır. Pirandello mizahın insan hayatının acısını kınama aracı olarak görmüştür. Bu görüş mizahın eleştiri ve tenkit özelliklerine işaret etmektedir.

Şunu söyleyebiliriz ki Freud dâhil bu konuda söz söylemeye çalışan, konuya daha çok felsefi ve psikolojik açıdan yaklaşan düşünürlerin hiçbirisi; gülmenin ne olduğu, niye ve nasıl meydana geldiği sorusunu bütün yönleriyle ikna edici bir biçimde cevaplayamadığını cevaplayamamıştır. Bu durum şüphesiz konunun zorluğundan kaynaklanmaktadır ve bu sorun sosyolojik açıdan yaklaşan düşünürler için de geçerlidir. Fakat sosyolojik bakış açısı konuya yeni boyutlar ve tatmin edici bir düzey kazandırdığı için diğer yaklaşımlar yanında ayrıcalıklı durduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Sosyolojik yaklaşımla

“Bergson’un sosyolojik yaklaşımında gülme, bir topluluğun, illaki kapalı bir topluluğun jestidir ve yaşamın ortak bir zorunluluğuna tepki olarak doğar. Gülme, çok hassas bir toplumsal işlev ve kullanım alanı kazanır. Bergson’un eğilip bükülebilen hayvan olarak tanımladığı insanın mekanik, dakik katılığıyla karşılaştığımızda güçlü bir jestle karşılık veririz. Bu jest gülmedir. Gülmenin rolü, Bergson’un tuhaflık olarak algıladığı, komşumuzun tornadan çıkmış bir davranışını düzeltmektir. Bergson’a göre bu düzeltici gülmeye mutlaka geçici şekilde ‘yüreğin uyuşturulması’ eşlik eder, dolayısıyla gülme, zekâyâ hitap eder” (Parvulescu, 2011: 21).

Güldüğümüz “şey”lere gülünç olma niteliğini veren veya gülünç olanı ortaya çıkaran insandır. 20. yüzyıl filozoflarından Henry Bergson “İnsanlık dışında hiçbir şey gülünç değildir. Bir peyzaj güzel, zarif, ulvi manasız yahut çirkin olabilir; fakat hiçbir zaman gülünç olamaz. Herhangi bir hayvana gülebilirsiniz, fakat onda bir insan tavrı, bir insan ifadesiyle karşılaştığınız için gülersiniz .” (Bergson, 2017: 13) diyerek gülmenin diğer canlılardan farklı olarak, insana has bir nitelik olduğundan onu tamamen anlaşılır hâle getirmenin, insanı bütünüyle çözümlemekle mümkün olabileceğini belirtir.

Prof. Dr. John Morreall, Gülmeyi Ciddiye Almak adlı kitabında “Gülmemizi anlamak insanlığımızı anlamaya yönelik uzunca bir yoldur.” (Morreall, 1997: XI) demektedir.

Bergson'un söylediği gibi gülme gerçekten bir zekâ işidir. Bir fıkranın farklı kişilerde yarattığı etki de farklı olur. Genelde insanlar yaşı, cinsiyeti, eğitim görme derecesi, sınıf farkı ve milletin farklı olmasına bağlı olarak aynı fıkralara farklı tepkiler verebilir.

“Gülmek süruru en esaslı içtimaî insiyaklarımıza uygun bir histir. Toplanmadan memnun oluyoruz ki onu kolaylaştıran ve sevimli yapanları sürur tebessümüyle karşılıyor, güçleştirenleri de içneli kakhahalarla def ediyoruz.

Başka milletlerin karikatür ve komedyenlerine gülebilmemiz için onlara yakın veya aynı neviden bir cemiyete mensup olmamız lazımdır. Çocukların pek basit hareketlere gülüp de içtimai zümre veya sınıf ziddiyetlerinden mütevellit zarif noktalara lakayt kalmaları gülmenin içtimailik seviyesiyle ne kadar sıkı bir irtibatı olduğunu gösterir. Bir cemiyetin muhtelif sınıf ve zümrelerini bilmeden o cemiyet için ne komik bir şey yapmak ne de yapılmış komiklikten bir şey anlamak mümkündür ”(Bayrakdar ve Tek, 2015: 50).

Görüldüğü üzere Gülme bir cemiyetin, bir milletin ortak hissidir, bir Çinliye “Hababam Sınıfı” esprilerini anlatsak anlamayabilir, bir Türk’e Zhao Ben Shan¹ esprisini anlatsak o da anlamaz. Çünkü Çin ve Türkiye farklı iki ülkedir, millet olarak da psikolojik ve sosyolojik hisleri farklıdır. O yüzden bir toplumun esprisini anlamak ya da bir toplumu güldürmek için o toplumun kültürü hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.

“Gülmenin kaynağı yalnız gülünçlük değildir. Gülmeyi, kaynakları bakımından, başlıca iki nev’e ayırabiliriz. Çünkü gülünçlükten başka şiddetlenme, hoşlanma, keyiflenme, hazlanma ve sevinmeden gelen gülmeler de vardır. Evet, komik hiçbir duygu olmadan sadece çok hoşlanmak, çok sevinmekle de gülebiliriz. Bu gülmeler, söyleme, haykırma, bağırma ve kımıldama gibi sinir sistemi vasıtasıyla boşalan hareketlerdir ki hep aynı manayı taşıyan, daha doğrusu bir şey ifade eden muhtelif ruh belirtileridir. Yalnız bütün sevinme ve hoşlanmalar bizi güldürmez. Bunların güldürebilmesi için şiddetli olmaları ve gündelik hayatın teessürü tonundan bariz bir surette ayrılmış olmaları lazımdır. Yalnız keyif ve neşe hallerinin adeta müzmin olduğu çocukluk ve gençlik çağlarına hemen her şeye gülünebildiği gibi hiç için de gülünebilir ”(Bayrakdar ve Tek, 2015: 53).

Gülmenin en önemli iki özelliği doğuştan olması ve sosyal yapıdan kaynaklanan orijinalligidir. Bebekler doğduktan hemen birkaç gün sonra annesini veya babasını gördüğünde gülebilir. Çünkü bebeğin gülmesi, ağlaması gibi onun doğasında vardır. Fakat bebeklerin böyle durumlarda gülmesi gülünçlü gülme değildir.

Gülünçlü gülmelerde gülme eyleminin, beynimizde oluşan düşüncelerimizin beynin sinir sistemine haber vermesi sonucunda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Gülmenin gerçekleşmesine sebep olan düşünce en çok toplumun üst yapısının etkisi altında kalır.

¹ Zhao Ben Shan: Ünlü bir Çinli komedyen.

Toplum üst yapısı toplumun hislerini en çok etkiler, o yüzden gülmenin sosyal özelliği ön plana çıkmaktadır.

Kısacası, gülme insanın hoşuna veya tuhafına giden olaylar ve durumlar karşısında mutlu, sevinçli zaman geçirmek, eğlenmek, hoşça vakit geçirmek gibi duygularını açığa vurmaktır.

Mizah(Gülmece) Nedir?

Mizah, Uygur halk sözlü edebiyatı tarihinde önemli bir yeri olan ve komedi özelliği taşıyan kültür mirasımıza ait bir türdür.

“Mizah dediğimiz kelime Arapça ‘lutif, latif’ kelimesinden gelmiş bir kelime olup nazik, nefis anlamına gelmektedir. Mizah’ın Uygurcadaki manası komik hikâye, şaka, her türlü komik olaylar anlamında kullanılmakta olup İngilizce, Rusça ve Fransızcada ‘Anecdote’ diye adlandırılmaktadır ”(Muhammet, 2002: 308).

Türk Dil Kurumunun 1983 yılında yayımlamış olduğu Türkçe Sözlük’te de: “Mizah, eğlendirmek, güldürmek ve birinin, bir davranışa incitmeden takılmak amacını güden ince alay, mizah, humor. Gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan yazın türü” (Türkçe Sözlük:1983) şeklinde açıklanır.

“Bunun içindir ki mizah edebiyatımızın zenginlik derecesini ifade eden, aralarında anlam farkı olmasına rağmen dilimizde geçmişte ve bugün kullanılan: şaka, alay, fıkra, latife, nükte, hiciv, hezziyyat, zevkiyyat, mutâyebat, şathiyyat kelimeleri mizah kavramının içinde değerlendirilmiştir” (Güvemli, 1949:3).

Türk Dil Kurumunun yayımlamış olduğu Türkçe Sözlük’te mizah terimi yerine gülmece terimi kullanılmaktadır. “Gülmece:1) Eğlendirmek, güldürmek ve birine, bir davranışa incitmeden takılmak amacını güden ince alay, mizah; humor. 2) Gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan edebiyat türü, mizah.” (Türkçe Sözlük:1983). Millî Eğitim Bakanlığının yayımladığı “Örnekleriyle Türkçe Sözlük” (C3, 1996: 1995) adlı eserde mizahın tanımı şu şekilde yapılmaktadır: “Mizah: 1) Şaka, eğlence; lâtife, alay, nükte. Bu özellikleri taşıyan söz, yazı, karikatür, gazete, dergi vb. 2)Olayları, gülünç yönleriyle ele alıp eleştirme; nükteli bir şekilde eleştirme sanatı. Kara Mizah: İnce, buruk bir dille, bazen de umutsuzlukla dünyanın saçmalığını belirten mizah.”

Mizah toplumsal bir olgu olmakla beraber her ulusun kendine özgü bir mizah anlayışı vardır. Bu farklılığın nedeni toplumların farklı kültür yapılarına sahip olmalarıdır. Mizahın

içinde mutlaka bir komik durum ve gülünçlük vardır. Mizah, zekâ ve algılama ile ilgilidir. Mizahta alışılmadık, uyumsuz bir durumun var olması çok önemlidir. Mizah kimine göre sanat, kimine göre ise edebiyattır.

Toplumun yaşadığı coğrafya, iklim, din, dil ve âdetlerin farklılığına göre mizah anlayışı da tamamen değişir.

Temel Mizah(Gülmece) Teorileri

“Mizah, bütün toplumlarda yer alan kültürel bir motiftir. Freud, Kant gibi büyük düşünürler; mizahın değerini ve kaynağını topluma çeşitli teorilerle sunmuşlardır. Birçoğu da mizahın fonksiyonlarını açıklamak için çalışmışlardır. Günümüzde hâlâ mizahın fonksiyonel teorileri tartışılmaktadır. Yüzün üzerinde mizah teorisi ortaya atılmıştır. Bunların çoğu şu üç teori içine girmektedir:

- a) Üstünlük (superiority),
- b) Uyuşmazlık (incongruity) ve
- c) Rahatlama (relief) olarak bilinmektedir”. (Çakmak vd. 2016: 118)

Üstünlük Teorisi

“Üstünlük teorisi Platon ve Aristoteles dönemine kadar dayanan en eski teorilerden biridir. Teori kaynağını, Aristoteles’in yazdıklarından almaktadır. Bu görüşe göre; insanlar, birinin düştüğü komik duruma gülerken, kendilerini o durumun dışında tutarak üstünlük duygusuyla hareket ederler”(Yardımcı, 2010: 21).

“Üstünlük Kuramına göre; başkalarının garip ve hoşla gitmeyen davranışları ile dalga geçme, onlara gülme veya taklit etme mizahi davranışlarının temelini oluşturmaktadır”(Kahraman, 2008: 22-23). Bu teoriye göre başkalarının garip ve eksik davranışları ile dalga geçerek kendimizi daha iyi, daha başarılı ve daha üstün göstermemiz mümkündür. Üstünlük kuramı çerçevesinde Nesirdin Ependi fıkraları içinde karşı olunan, eleştirilen grupların veya kişilerin kimler oldukları ve neden olumsuz karşılandıkları açıklanabilir.

Örneğin:

Kendi Kaftanı

“Padişah büyük ziyafet vermek için yurt büyüklerini davete çağırmış. O davette Nesirdin Ependim de varmış. Ziyafet sonunda padişah yurt büyüklerine değerli kumaşlardan kaftan hediye etmiş. Ama Ependim’e eşek dokuması vermiş. Ependim oturduğu yerden kalkıp:

-Ahali, padişaha çok teşekkür ederiz, hepimize çarşıdan satın almış olduğu kaftanı verdi, bana özel olarak kendi kaftanını verdi. Teşekkürler, teşekkürler –diye ziyafetten ayrılmış”(Ebey ve Emin, 2006b: 182).

Bu fıkrada padişah Nesirdin Ependi’yi aşağılamak için eşek dokuması vermiştir ama akıllı Ependi eşek dokumasını görünce padişahın aklından ne geçtiğini hemen anlamıştır.

Hazırcevap Ependim eşek dokumasını padişahın kaftanına benzeterek padişahın eşekle aynı değerde olduğunu ima etmiştir. Sonuçta padişah kendi kazıdığı kuyuya kendisi düşmüş saray ahalisi önünde bu sinsî davranışı yüzünden kendisiyle alay edilmiştir.

Uyuşmazlık Teorisi

“Uyuşmazlık teorisini ilk olarak Aristoteles sunmuş, ancak başarılı olamamıştır. Teorinin ayrıntıları 18.yy sonlarıyla 19.yy. başlarında ortaya konulmuştur. En çok bilinen teoristler Emmanuel Kant ve Arthur Schopenhauer’dır. Kant’ın teorisi uyuşmazlık ve rahatlama teorilerinin birleşimlerinden oluşan, duygusal olarak ilk defa sunulan bir teoridir” (Yardımcı, 2010: 22).

“Uyuşmazlık teorisine göre insanlar; beklenmedik, akıl dışı ve o andaki ortama uymayan bir davranışla karşılaştıklarında tepkide bulunmaktadır ve bu tepki genellikle mizahi bir tarzda olmaktadır. Ancak insanların bu tip durumlarda aynı tepkiyle karşılık vermeyebilecekleri de unutulmamalıdır. Bu tepkiler; kişilerin yaşına, cinsiyetine, kültürel yapısına ve eğitim durumu gibi özelliklerine göre değişiklik gösterecektir” (Yaşar, 2010: 51).

Genelde, dinleyici veya okuyucu, bir fıkra metninden veya başka yerden gelen bilgiyi işlemeye başlar ve onu en algılanabilir bir metin hâline dönüştürmeye çalışır. Bu anlama ve algılama çalışması sırasında bir şekilde anlamada bir engelle karşılaşıp, anlamamaya başlayana kadar kendine ulaşan bilgiyi işlemeye devam eder. Bu süre içinde metni anlamaya ve böylece metinde var olan zıtlık durumunu yenmeye çalışır ve o zamana kadar gizlenmiş olarak kalan bir başka yoruma ulaşır. Düşüncedeki yenilenme bir sürpriz ve memnuniyet yaratır ki bu yeni düşünce gülmeye neden olur.

Örneğin:

Namazınız Kabul Olmadı

“Ependim uzak bir camiden teklif alarak bir aylık imam olmuş. Ay sonunda cemaat Ependim’in hakkını vermemiş. Gitmeden önce hakkını alamayan Ependim çok kızmış ve kendisini uğurlamak için gelen cemaata seslenerek:

-Cemaat sizlerin beni böyle elim boş uğurlayacağınızı biliyordum. O yüzden bir aydır abdest almadan imamlık yaptım. Sizin bir aylık namazınız da kabul olmadı- demiş” (Ebey ve Emin, 2006b: 219).

Bu fıkradan Nesirdin Ependi’nin hakkını alamadığını öğrendiğimizde Nesirdin Ependi mutlaka cemaatla konuşur hakkını alır diye düşünürüz. Fakat hakkını alamayan Nesirdin Ependi beklemediğimiz bir davranışta bulunmuştur. İmam olarak bir ay abdest almadan namaz kıldırmak Nesirdin Ependi’den hiç beklemediğimiz bir davranıştır. Ependi’nin sözlerini duyduktan sonra mahalledeki kişiler mutlaka “ah keşke hakkını verseydik” diye düşünmüş olabilir. Bu fıkrayı duyduğunda bazı insanlar abdestsiz namaz kılınmasını eleştirebilir. Ama böyle bir espriyle kendi hakkını araması gerçekten insanı güldürür ve

dinleyiciyi Ependi'ye bir daha hayran eder.

Rahatlama Teorisi

Shoftesbury'e göre, "yetenekli insanların özgür ruhları, kontrol altına alınmaya çalışılırsa, başkalarının zorlamalarına karşı koymak ve rahatlamak için çeşitli hareketler yaparlar. Bu hareketler komik veya gülünç olabilmektedir" (Çakmak vd. 2016: 118). Rahatlama teorisine göre gülme; "herhangi bir nedenle insanın içinde oluşan sinirsel enerjinin boşalması sonucu oluşmaktadır. Gülme yoluyla biriken ve strese neden olan gereksiz enerji atıldığından, kişi rahatlamaktadır ." (Koçer vd. 2012: 22-23). Gerginliği azaltmak ve rahatlamak için yapılan bu mizah türüne göre, şaka ya da gülme olduğunda ortamda stres ve gerginlik azalır ve bu da insanı rahatlatır. Gülererek rahatlamak, kişinin gülmeye başlamadan önce birikmiş olan sinirsel enerjisinin açığa çıkması olarak kabul edilebilir. Zihnimizde bastırılan gereksiz duygusal enerji belirli fıkraları dinlediğimiz zaman, bizde çeşitli duyguları uyandırabilir. Ancak sonra anlatının son cümlesinde öykü umulmadık bir biçimde sonuçlanabilir. Bunun sonunda, biriktirilmiş olan duygusal enerji artık açığa çıkarılır ve gülme sonucunda rahatlanır.

"Gülmenin fizyolojik boyutu üzerinde yoğunlaşan rahatlama teorisi, psikoanalitik kuram olarak da bilinmektedir. Bastırılmış ve biriktirilmiş enerjinin aniden ortaya çıkması ile gülmenin gerçekleştiği fikrini savunan bu kuram, gülmenin rahatlatıcı etkisini ön plana çıkarmaktadır" (Türkmen, 2002: 373)

Örneğin:

Sen de Şükür Et

"Ependim eşeğini kaybettikten sonra durmadan "çok şükür" dermiş. Karısı:

-Hey, eşeğini kaybeden insan, şükür etmez pişman olur,-diye kızmış.

-Allah korudu, eğer eşeğin üstünde ben olsaydım ben de kaybolurdum. O yüzden sen de şükür et,- demiş Ependim" (Ebey ve Emin, 2006b: 210).

Bu fıkrada Nesirdin Ependi eşeğini kaybeder ama Ependi'ye göre eğer Ependim eşeğin üzerinde olsaydı, eşekle beraber kaybolacaktır. Ona göre kendisinin kaybolması eşeğinin kaybolmasından daha kötüdür. O nedenle kötü durumda olmamanın verdiği bir mutlu olma hissi vardır Ependi'de. Eşekle beraber kaybolmama hissi Nesirdin Ependi'yi rahatlatmıştır.

Mizahın(Gülmecenin) Özelliği

“Mizahın içeriği geniş, hicvi güçlü, ifade etme biçimi basit ve kısadır, kahramanları canlı ve nettir. Mizahın en önemli özelliği güçlü hicvi ve esprisi ile cemiyetteki olumsuz hadiseleri ortaya çıkarır, insanlara sosyal gerçekleri tanıttırdıktık bir etki yaratır” (İsmayil, 1998: 330).

Uygur halk mizahın özellikleri:

“1)Uygur halk mizahlarının keskin hiciv ve tenkit özelliği vardır. Mizahta ifade edilen hiciv ve tenkit mizahın anlamındaki espi noktasındadır.

2)Mizahın biçimi kısa, olayı basit, yapısı özlüdür, mizah kahramanından başka gereksiz insanlar mizah boyunca sözlü ifadeler kullanmaz.

3)Mizah çok kısa bir tür olmasına rağmen mizah kahramanları çok canlıdır. Mizahta çeşitli kahramanlar kendi karakter özelliği ile kendilerini canlı bir biçimde ifade ederler. Bu karakterler Uygur halkının hayal gücü ve tefekkürünün ürünüdür. Onlar her zaman insanları kendine çeker.

4) Mizahın dili keskin, doğru, net ve özlü fakat az kelime ile derin içeriği ifade eder. Mizahtaki kelimeler keskindir ve kahramanın diline odaklanır. Bu kelimeler mizahın içeriğine ve kahramanın karakterine uygundur.

5) Mizahta anlatılan olaylar günlük hayatta olup biteni aynen hatırlatmazlar, onlar hayal gücü ve tefekkürün gücüne dayanarak zekice derlenmek sureti ile gerçeği yansıtır”(İsmayil ve Savut, 2002:144).

Uygur halk fıkralarında genelde adaletsiz padişahlar, kadılar, devlet hakkını yemiş vezirler, yalancı din adamları, halk arasındaki tembellik, tefecilik gibi kötü davranışlar açıkça tenkit edilir. Uygur halk fıkralarının biçimi kısa, olaylar çok basittir. O yüzden fıkralar ve nükteler çok kolay akılda kalır, dilden dile dolaşır ve kuşaktan kuşağa miras kalır.

Mizahın Genel İçeriği

Mizahın Türk toplumunda uzun bir geçmişi vardır. Mizah tarihini dönemlere ayırmada farklı yaklaşımlar mevcuttur.

“Ferit Öngören Türk mizahını; Antik Anadolu Mizahı, Selçuki Mizahı, Osmanlı Mizahı, Cumhuriyet Öncesi Anadolu Mizahı olarak bölümlendirmiştir. Aziz Nesin ise; Eski Türk Mizahı Dönemi, Nasrettin Hoca Dönemi, İki Koldan Yürüyen Divan Edebiyatı ve Halk Edebiyatında Mizah, Diyojen ve Süreği Olan Mizah Gazeteleri Dönemi, İkinci Meşrutiyet Mizahı Fırtınası Dönemi, Son Dönem olarak ayırmıştır. Nesin’e göre; mizahın farklı dönemlere ayrılmasında sosyal, siyasal ve ekonomik nedenler rol oynamıştır. Mizah hem egemen sınıfların baskısıyla doğar hem de kendisinin doğuran egemen sınıfların baskısını çağırır. Tarihte görülmüştür ki, egemen sınıflar mizahı yapan ve kendini eleştirenleri yok etseler de sonunda yine mizah kazanmıştır. İlk çağlardan bu yana toplumda var olan düzensizlikler, haksızlıklar, kötülüklerle beraber mizah da görülmüştür” (Özcan, 2002: 21).

Uygur halk mizahını kimin adına söylendiğine göre; Halk Mizahları, Nesirdin Ependi Fıkraları, Seley Çakkan Fıkraları, Molla Zeydin Fıkraları, Rozi Karım Fıkraları, Usta Razi Fıkraları, Molla Metyar Helpitim Fıkraları, Hisam Kurban Nükteleri, Abdukerim Abliz Nükteleri gibi Nükteleri şeklinde sınıflandırabiliriz.

Uygur halk mizahını genel içeriklerine göre üç maddede sınıflandırabiliriz.

“1) Keskin sınıf çelişkisini yansıtan mizahlar: Bu türdeki mizahlarda zalim padişah, vezir, hâkim-beyler, kadı, yalancı din adamları, kurnaz tüccarların kötülükleri ortaya çıkarılıp, emekçi sınıfın onlara olan öfkesi ifade edilir.

2) Halk arasındaki meseleleri konu eden mizahlar: Bu türdeki mizahlarda, çalışan emekçi halk arasında günlük hayatta akıldan geçebilecek her türlü kötü düşünceler, alışkanlıklar mizahi yöntem ile kahkahalar altında tenkit edilir.

3) Eğlence amaçlı mizahlar: Nesirdin hoca ya da Seley Çakkan mizahlarında kahramanlar türlü söz oyunları ile insanları eğlendirip onların üzüntüsüne teselli olur, onlara gönül rahatlığı verir ve mücadele etmesi için ruhi destek olur” (İsmayil ve Savut, 2002:144).

Fıkranın Adlandırılması

Türk Halk edebiyatında fıkra nedir sorusunu Mustafa AYYILDIZ ve Hamdi BİRGÖREN aşağıdaki gibi açıklamıştır.

“Halk edebiyatında küçük mizahî hikâyelere fıkra denmektedir. İçerisinde mizah bulunan bu tür anlatılara *nükte*, *mizah*, *latife* gibi isimler de verilmiştir. Olayları yoğun bir şekilde ele alan fıkralar; üzerinde durulan bir düşünceyi güçlendirmek, karşısındakini inandırmak, bir konuyu açıklığa kavuşturmak için söz arasında anlatılır. Eski Türk Edebiyatı döneminde derlenerek kitaplaşmış latife mecmuaları vardı. Halk arasında 13. yüzyıldan bu yana anlatılan Nasreddin Hoca fıkralarının şöhreti dünyaya yayılmıştır. Tarih içerisinde halk duygu ve düşüncelerini mizahî yolla ortaya koyarken oluşmuş fıkra kahramanları vardır: Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Bektaşî ”(Ayyıldız ve Birgören, 2017: 452).

İsmail ÖZMEN fıkra ile ilgili kendi düşüncesini açık ve net olarak şu şekilde belirtmiştir:

“Etimolojik olarak fıkra, "kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü öykü anekdot" olarak açıklamıştır. Genel bir tanımlama ile fıkra kısa, nükteli, hikmetli, özlü öykülere verilen addır. İlke olarak, Türk edebiyatında daha çok sözlü edebiyat türleri arasında sayılmakla birlikte, yazılı hallerine rastlamakta mümkündür. Bu tür, tarihsel süreç içinde zaman zaman, "kıssa" ve "menkibe", "latife" ile eş anlamda kullanılmış; daha çok sözlü geleneğin ürünü olan fıkralar ders vermek, bir dünya görüşünü belirtmek, herhangi bir düşünceyi, kanıyı, kural ve ilkeyi somut örnekle güçlendirmek, yanılma hallerine tanıklık etmek, hisse kapmak, konuşmayı ve sohbeti tatlı ve çekici hale getirmek, hoşça vakit

geçirmek, gülmek ve güldürmek, bazı duygulan tahrik etmek, belli ölçüde düşünceyi ve zekayı parlatmak için söylenirler.

Fıkranın öğelerine gelince, tanımı içinde bunları bir bir görebiliriz.1)Kısa olacak, 2)Nükte, hikmet içerecek, 3)Öykü taşıyacak, 4)Güldürme özelliği taşıyacak 5) Sözlü tür ürünü olacak, 6)Hisse kapılabilecek, 7)Tek olay anlatacaktır”(Özmen, 1994: 13).

Zaman içerisinde fıkra kelimesinin yerine kullanılan bu kavramlar aslında fıkra türünün sahip olduğu özellikleri yansıtır.

“Aydın Boysan ‘Fıkranın kolay bir yanı var. Fıkra mizahın düzenlenmiş. Şarkının bestelenmiş gibi’ der. Dorukta ani çarpıtma ile yapılan kısa öykü biçimindeki esprilerdir. Tek basit bir olaydır, önemli olmayan ufak ayrıntılarla süslenen bir durum tanımlar, gelişe bölümü yoktur, sürpriz ya da beklenmeyen bir şekilde sonuçlanır. Fıkraların yapısı ve esprisi değişik anlatımlara olanak sağlar. Özü ne kadar genelse değişik biçimleri de o kadar çok üretilebilir ya da anlatılabilir”(Güler ve Güler, 2010: 270).

“Fıkra, başlangıç, gelişme ve sonuç bölümlerine sahip bir hikâyedir. Fakat bu bölümler, kısa ve yoğundur. Hattâ, umumiyetle tek bir vak’a veya fikir üzerine kuruludur. Her hikâye bir hükümle sona erer. Bu iki temel unsur, fıkranın ana şemasını meydana getirir”(Yıldırım, 1992: 7).

Türk fıkraları ve fıkra tipleri üzerinde önemli incelemeler yapan Saim Sakaoğlu, fıkra tiplerini üç grupta özetlemiştir.

“1.Türkçe konuşulan bütün ülkelerde bilinen tipler; Nasreddin Hoca.

2.Sadece bir iki türk ülkesinde bilinen tipler; İncili Çavuş-Türkiye Türkleri, Esenpulat-Türkmenler, Ahmet Akay-Kırım Türkleri.

3.Sadce çok dar bir bölgede bilinen tipler; Tayyip Ağa-Konya”(Sakaoğlu, 1992: 27).

Saim Sakaoğlu’nun sınıflandırma yöntemiyle sınıflandırdığımızda Nesirdin Ependi ve Seley Çakkın bir iki türk ülkesinde bilinen tipe, Molla Zeydin ve Hisam Kurban dar bir bölgede bilinen tipler gurubuna özetlenebilir. Çünkü Kazakistan’da Rusça yayınlanan Nesirdin Ependi ve Seley Çakkın fıkraları ile ilgili çalışmalar vardır.

Dursun Yıldırım Türk fıkra tipleri üzerinde kapsamlı sınıflandırma yapmıştır. Yıldırım sınıflandırmasında fıkra tiplerini yedi grupta toplamıştır.

“1.Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler (Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekrî Mustafa, Bektaşî, Haşmet, İzzet Molla, Karagöz, vd),

2.Zümre tipleri (Mevlevî, Yörük, Tahtacı, Köylü, vd),

3.Azınlık tipleri (Yahudi, Rum),

4.Bölge ve yöre tipleri (Kayserili, Andavallı, Karadenizli, Konyalı, vd),

- 5.Yabancı fıkra tipleri(Behlül, Karakuşî Kadi),
 6.Gündelik fıkra tipleri: a) Aile fertleriyle alakâlı tipler(Anne- baba, karı-koca, kaynana, baba-çocuk, anne- çocuk, vd), b) Mariz ve kötü tipler(Deli, hasis, cimri, pinti, kör, topal, sağır, vd), c) Sanat ve meslekleri temsil eden tipler(Ressam, şâir, doktor, avukat, hâkim, vd)
 7.Moda tipler”(Yıldırım, 1992: 24-25).

Fıkranın Konuları

“Fıkralar konularını çeşitli olaylardan alırlar. Topluluklar ve toplum katları arasındaki inanç, davranış ve düşünce farklılıkları, birey-toplum, birey-devlet, birey-parti gibi kurum ve kuruluşlar arasındaki her türlü çatışmalar, beşeri zaafılar, gülünç ve komik olaylar, ironik durumlar, bazen abartılı her hal ve durumlarda veciz bir yapı içinde anlatılır”(Özmen, 1994: 13).

“Türk fıkralarının konuları çoğunlukla insanlar arası ilişkilere dayanır. Yaşanmış olaylar, nükteli bir biçimde ortaya konur. Toplum içerisindeki düşünce ve davranış farklılıkları fıkranın konusu olabilmektedir. Halk, davranışını beğenmediği bir yöneticinin karşısına fıkra kahramanını çıkarıp onunla alay eder. Adaletsizlikleri eleştirir, haksızlıklara karşı düşüncesini ortaya koyar. Haksızlıkların, sahtekârlıkların mizahî yolla ele alınması, bir tür hesap sormadır” (Ayyıldız ve Birgören, 2017: 452).

Uygurlar, uzun zaman Çin-Mançu ve başka yabancı milletlerin zulmü altında kalmıştır. O nedenle Uygur halk fıkra konuları çoğunlukla egemen sınıf ve halk arasındaki sınıf çelişkisini, halk arasındaki kötü alışkanlık ve düşünceleri, fıkra kahramanlarının ailesi, çevresi ve arkadaşları arasındaki komik durumlar konu edilir. Fıkra kahramanları adeta halkın sözcüsü olarak karşımıza çıkar. Komik ve keskin dilleri ile karşı sınıfla alay eder, adi kişileri halk önüne çıkarır ve yargılar.

Nükte Nedir?

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Nükte Arapça ‘nukte’dir. İnce anlamlı, düşündürücü ve şakalı söz, espri, Yazıda, resimde, sözde ve davranışta ince, derin anlam, espri” diye açıklamaktadır.² “Nükte’nin, Batı’daki karşılığı; zarif ve ince söz anlamında bir kelime olan ‘wit’ dir. Ayrıca, Fransızcadan dilimize yerleşmiş bulunan espri “esprit” de; nükte karşılığı olarak kullanılagelmiştir” (Göçgün, 2009:173).

“Nükte insanları güldürme amacıyla incelikle söylenmiş komik laf ve kelimelerdir. Nüktenin çok uzun bir tarihi vardır. İnsanların türlü ilişkilerindeki ilginç olayların ve konuşmalarındaki söz ustalığının gelişmesi sonucunda ortaya çıkan bir dil sanatı türüdür. O yüzden nükte halk arasında çok geniş bir şekilde yayılmıştır. Nüktenin özelliği diyalog şeklinde gelişmesidir. İki ya da daha fazla insanın diyalogu sonucunda karşımıza çıkar. Fakat nükte iki insan arasındaki sıradan bir konuşma değildir”(İsmayıl, 1998:353).

²[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b034be19c18c6.79467297\(erişim tarihi: 18.04.2018\)](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b034be19c18c6.79467297(erişim tarihi: 18.04.2018))

“Uygur halk nükteleeri ise günlük hayatta kullanılan, her vakit insanlar arasında söylenegelen şakalardan farklıdır. Uygur nükteleeri belirli bir mekânda, belirli bir zamanda ve belli insanlar arasında söylenir. Bu nükteleer içerik ve şekil özelliğine sahiptir” (Emet, 2013: 21). Uygur nükteciliğinde mekân, zaman ve nükte yapılan kişi ile ilgili kurallar vardır. Genelde yaşı küçük olanlar kendisinden yaşı büyüklere, erkekler kadınlara nükte yapamaz. Nükte yapıldığında karşıdaki kişinin fiziki yetersizliklerini söz konusu etmekten kaçınır. Nükte genelde düğün derneklerde, nişan, Meşreplerde³ ev sahipliği yapan kişiler tarafından nüktecilere rica edildikten sonra yapılır.

“Nükte bir düşüncenin, bir tutum ve davranış, bir sözün yanlışlığı halinde açık verilmesi durumunda karşıdaki kişinin hak ettiği, kazandığı bir olanaktır. Nükte, zarif oluşu ile ölçülür. Sözlü mizahta nükte, nüktedan tipini yaratmıştır. Toplumda bu tiplere geniş bir hoşgörü tanınmıştır ”(Özmen, 1994: 15).

Uygur halkının en sevdiği nüktedanı Hisam Kurban’dır. Hisam Kurban 90’lı yıllarda “Zamanımızın Nesirdin Ependisi”veya “Yaşayan Nesirdin Ependi” diye övülmüştür.

Nüktenin Özelliği

“1)Nüktenin en önemli özelliği cevabının hazır olması ve komikliğidir. Nüktede kullanılan kelime, içerik ve mantıkta “rakibi” ile fikir yönünden yakın ilişkisi olduğunu ifade eder.

2)Nüktenin en önemli kısmı kahkahadır. Kahkaha nüktenin içeriğine bağlı olarak aniden karşımıza çıkar. Kahkahanın gücü nükteye ilham verici esas faktördür. İyi yapılmış bir benzetme ve doğru zamanda hedefe giden bir kelime dinleyicileri güldürebilir. Bu durumda insanları güldürmek için verilen her bir cevabın orijinal ve bir öncekinden daha komik olması gerekir. Nüktede cevabın hemen verilmesi gerekliliğinin yanında kendi içinde bir mantığının da olması gerekir. Eğer verilen cevap ana temadan uzak olursa nüktenin temposu bozulur, kahkahası zayıflar. Bu nüktecinin yenildiği anlamına gelir. Nükte devam ederken çoğu zaman dinleyicilerde kendi takımını tutma gibi bir durum olmaz. Dinleyiciler her iki nüktecinin cevabını kendi kahkahaları ile karşılar. Hangi nüktedan cevap verdiğinde kahkaha sesi yüksek ise o nüktecinin kapışmada galip geldiği kabul edilir ”(İsmayil, 1998: 353).

“3)Nüktecinin gündelik hayatı çok iyi bilmesi ; kendi zekası, tefekkürü ve mübalağa gücünü iyi kullanması gerekir. Bunlardan başka yine her türlü benzetmeleri bulmaya mahir olması gerekir. Nükte sıradan bir söz oyunu değil, aksine belli bir manası olan halk ürünüdür. Nüktenin kendine has kuralları ve temposu vardır. Dışarıdan baktığımızda herkes nükte yapabilir gibi gelse de nükteye karşı cevap vermek öyle kolay değildir. O yüzden halk arasında nüktedanlar ünlü sanatçılar gibi değer ve saygı görürler.

³ Meşrep: Her sene güz vakti ekim işleri ara verdiğinde mahallerde organize edilen etkinliktir. Genelde köydeki 18 yaşın üzerindeki herkes katılabilir. Etkinlikte halk oyunları oynanır, şarkılar söylenir, meddahlık ve mizahçılık yapılır. Uygur meşrepleri millî sanatı geliştirici ahlak öğretici eğlenceli okuldur.

4) Uygur halkı şakalaşmayı çok seven bir halktır. Onlar boş zamanlarında, misafir ağırlarken, nişan ve düğün törenlerinde nükte söylerler. Nükte Uygurların bir ananesi hâline gelmiştir. Düğün ve Meşreplerde ünlü söz ustaları nüktelerini söyler, gençler ise kendi aralarında buluştuklarında bu nüktelere işlem yaparak zenginleştirir. Zaman geçtikçe sözlü halk edebiyatının bu şekli halk arasında yayılıp bir edebiyat türüne dönüşmüştür. Gençlerin toplandığı yerler bu edebiyat türünün mükemmel olması ve zenginleşmesi için en iyi koşulları hazırlamıştır ”(İsmayil, 1998: 354).

Şunu belirtmek gerekir ki Uygur nüktecileri yüzyıllardır nükte söylemektedir. Ancak nükteler şekil olarak kısa; gösteri olarak iki nükteci arasında diyalog gibi geçtiğinden (ya da bir nüktedan tarafından söylendiği) kolay ezberde kalır. Bu nedenle yazıya geçirilmemiştir. Bunun sonucunda nükteler yıllar sonra unutulup gitmiştir. Ama Gulca⁴ halkı tarafından sevilen ünlü nüktedan Hisam Kurban’ın nükteleri, 90’lı yıllarda toplanıp yayınlandıktan sonra halk arasında çok ilgi çekmiş ve sevilip okunmuştur. Hisam Kurban nüktelerinin yazıya geçirilip yayımlanması Uygur sözlü edebiyatını yaşatmanın önemli adımlarındandır.

Nüktenin Türleri

Uygur halk nüktelerinin çok fazla biçimi vardır ve bu biçimler içinde en önemlileri aşağıdakilerdir:

“1)Saldırı şeklindeki türler: Bu türdeki nüktelerde belli bir konu etrafında birkaç nükte arka arkaya patlatılır, nükte söyleyen şahıs tüm hayatını aynen aktarır ve bu şahıs hayatındaki komik şeyleri mübalağa ederek anlatır. Tüm nükteler bitene kadar konu o şahıs üzerine yoğunlaşır ”(Muhammet, 2011: 39).

Örneğin:

“Bir davette nüktede yenilen biri yenildiğini kabul etmeden Hisam Kurban’a: “Nükte ustası diye övüldüğünde kendi kendine nükte yaptığın gerçek mi?” diyerek nükte yapmıştır.

Hisam Kurban “Gerçek mi?” kafiyesinden faydalanarak arka arkaya nükte söylemiş:

“Nüktede yenildiğinde yumruk attığın gerçek mi?”

“Arı yakalayacağım diye kafana bal sürdüğün gerçek mi?”

“Sarhoşluğunda polisten korkmam deyip polis karşına geldiğinde “annem bakkala göndermişti” diye söylediğin gerçek mi?” (Ebey ve Emin, 2006a: 51).

Yukarıda görüldüğü gibi bir kişi Hisam’ı küçük düşürmek için“Nükte ustası diye övüldüğünde kendi kendine nükte yaptığın gerçek mi?” diye sormuştur, Hisam o kişinin sorusuna soruyla arka arkaya cevap verip gerçek söz ustası olduğunu ispat etmiştir. Sonuçta,

⁴ Gulca: X.J’daki bir il.

soruya cevap bulamayan kişi kendisi küçük düşmüştür.

“2)Lakaplı nükte türü: Uygurlar şahsın adının arkasına lakap takarlar. Halk arasında “Lakapsız insan olmaz” diye bir laf vardır. Lakaplar genelde kişinin fiziksel görüntüsünden ya da karakterindeki eksikler, hayat anlayışı, hobileri ve mesleği göz önünde bulundurularak takılır. Lakabın anlamı geniş olup her türlü anlamı içerebilir. Bazı lakaplar babasından çocuklarına miras kalır. Geçmişte Uygurlar soyadı kullanmadığı için bazen aynı adlı insanlar lakaplar ile ayrılmıştır. Lakaplı nüktede nükte söyleyen kişinin adını ima eden lakabdan başlanır, sonra onun rakibinin lakabı da söylenir. Ama bazen lakap direk söylenmez, takılan lakabın özellikleri söylenir.

Örneğin:

Bir grup insan tarlada çalışıyormuş ve hava çok sıcakmış. Onlar çok susamışlar fakat tarlala mahalle arasında çöl varmış. O an “torgay” lakaplı biri “çorap” lakaplı birine:

Mahalleye sen gidip su getirir misin? Çünkü ayakların çölde yanmaz, demiş.

“Çorap” lakaplı kişi hemen:

-Bu sıcakta ben nasıl gideceğim, benim kanatlarım yok ki! diye cevap vermiş”(İsmayil, 1998: 358).

Lakaplı nüktelerde nüktedan, lakap olan nesnenin özelliklerini iyi bilmeli ve şakayı söylediği anda o özellikleri yaşadığı o an ile birleştirmelidir. Nükte yapılan kişinin zeki olması nüktedeki imaları iyi anlayarak cevap vermesini sağladığından nüktenin keyfi daha da ortaya çıkar.

“3)Atasözlü nükte türü: Bu türdeki nüktelerde nükte söyleyen iki taraf da atasözleri ile birbirini hicveder. Nükte söylenirken cevap olarak söylenen atasözünde rakibinin lakabı geçiyor olması gerekir. Atasözlü nükte yapabilmek için atasözlerini çok iyi bilmek gerekir ”(Muhammet, 2011: 40).

Çok kullanılan atasözleri: “Yarı Tercüman Adam Öldürür”, “Nine Nineye Anne Demiş”, “Dazlak Dazlaktan Tarak İstemiş”, “Büyüğü Kızmadan Küçüğünün Canı Çıkmış”, “Yeşil Gölde Kaz Oynar, Sinek ile Dazlak”, “Dazlak Dazlağı Gördüğünde Başı Kaşınır” , “Kedi Rüyasında Fare Görür” gibi komik atasözleri nükte için çok önemli malzemelerdir.

4)Hikâyeli nükte türü: Bu türdeki nükteler çok kısa hikâyeler hâlinde söylenir ve kişiler arasındaki bazı kötü şeyler ve düşünceler hikâye şeklindeki şaka ile tenkit edilir.

Örneğin:

“Hisam kurban bir davette kişilere böyle demiş:

“Ben ilkokulda okurken babam bir gün ödevlerime bakarak çok kızdı:

-Yavrum ne kadar çirkin yazmışsın.

-Sen bana çirkin yazar kalem almışsın baba o yüzden, dedim ben bahane arayıp. Babam:

-Öylese ben yarın sana doğru düzgün yazabilen bir kalem alayım, dedi.

-Boşuna uğraşma baba iyi kalem getirsen bana yine de iyi yazamam, çünkü defterim iyi değil”(Emet,2013: 42).

Gördüğümüz bu nüktede Hisam çocukluk hikâyesini anlatır. Hisam'ın babası küçük Hisam'a ödev yaparken tembellik yapmadan güzel yazmasını söyler, ama yaramaz Hisam yazısının çirkin olmasından kalemi suçlar, babası onun ne istediğini hemen anlar ve ona yeni kalem alacağını söyler ama Hisam fırsatı değerlendirip babasından yeni defter de ister. Bu nüktede Hisam kendi hikâyesi ile çocuklara derste tembellik yapmamalarını, kendi davranışlarının sorumluluklarını üstlenmelerini tembihler.

5)Kafiyelik nükte türü: Bu türdeki nükteler şarkı gibi söylenir. Davete oturan nüktedandan birinci nüktelerini bitirdiğinde, ikinci nüktedanın birinci nüktedanın söylediği son söze kafiye yapması gerekir.

Örneğin:

Bir olturushta Hajim isimlik bir taqir kishi Hésamgha:

-Pinjekni kiwiwaptu, Hésam dégen qaqr, dep chaqchaq qiliptiken, Hésam derulla:

-He néme dégen bilen, Hajimnig bishi taqir, - dep cawap qayturuptu.

(Tercümesi)

“Bir davette Hacı adlı bir dazlak adam Hisama:

-Yelek giymiş Hisam diyen geveze, diye şaka yapmış, Hisam hemen

-He sonunda Hacı bir dazlak, diye cevap vermiş.” (İsmayil, 1998: 361).

Bu nüktede bir kişi Hisam'la yelek giydiği için alay eder, ama hazırcevap Hisam da karşıdaki kişinin dazlak olmasını hatırlatarak karşı saldırıya geçer. Nükte hayatımıza olumlu neşe katmayı amaçlar. Nükte yapılırken karşıdaki kişinin yaşına, cinsiyetine, arkadaşlık ilişkisine uygun olmayan nükteleri yapmaktan kaçınılmalıdır. Aksi Takdirde yapılan nükte değil sözlü saldırı olur.

Kısacası, nükte olmadan düğünler, törenler, nişanlar coşmaz; eğlencenin tadı olmaz.

BİRİNCİ BÖLÜM

NESİRDİN EPENDİ VE FIKRALARI

1.1 Nesirdin Ependi Ve Hayatı

Fıkranın içeriği derin, komikliği güçlü, ifade şekli basit ve kısa, karakterleri canlı ve açıktır. Fıkranın en önemli özelliği onun güçlü komedi unsuru ve dinleyene attırdığı kakhaha ile topluluktaki aksaklıkları ortaya çıkarıp insanlara ders vermektir.

“Uygur halk fıkralarının çoğu Nesirdin Ependi adına yapılmış olduğu için halk o tipteki fıkraları “Ependi mizahları” şeklinde adlandırmaya alışmıştır” (Osman vd, 2011: 63).

Nesirdin Ependi adıyla ilgili hikâyeler Uygurlardan başka ülkelerde de çok yaygındır. Üstelik Nesirdin Ependi yüzlerce yıldan beri o zeminde yaşayan halk tarafından çok sevilen bir folklor karakteridir. O yüzden halk arasında Nesirdin Ependi’nin bin yıl yaşadığına dair efsaneler vardır.

“Nesirdin Ependi ve Nesirdin Ependi mizahları söz konusu olduğunda, insanlar “Nesirdin Ependi dediğimiz bu insan gerçekten yaşamış mı?”, “Ependi mizahları, Nesirdin Ependi bu bir kişinin öz geçmişi mi? ”, “Ependi mizahları niçin uzak zaman halk arasında yayıldı ve niçin şimdiye kadar devam ediyor? ” diye soruları sorar ve bu konular hakkında araştırma yaparlar (Rahman, 2012: 159).

Bazı bilim adamlarının çalışmalarına göre Nesirdin Ependi tarihte yaşamış gerçek bir insandır. O 1208 yılında Türkiye’nin Akşehir ilçesine bağlı olan Hortu köyünde doğmuştur. Nesirdin Ependi çocukluğunda babası Abdullah’tan ilim almıştır. Büyüdükten sonra Sivrihisar mektebinde okumuş ve Hortuda bir süre imam olmuştur. Sonra ilim merkezi olan Konya’da bir mektepte okumuştur. 1237 yılında Akşehir Camisi’nin müderrisi olmuştur. Nesirdin Ependi 1284 yılında Akşehir’de vefat etmiştir. Ve Akşehir Sultan Dağı’na defnedilmiştir. Nesirdin Ependi’nin mermer taşından yapılmış mezarı hâlâ oradadır” (İsmayil, 1998: 331).

Bazı araştırmacılara göre Nesirdin Ependi Buharalıdır.

“‘Hoca Nasreddin Hakkında’ kitabının yazarı L.V.Soloyof: ‘Hoca Nasreddin Buharalı olup, o yerdeki Şirmuhammed adlı bir adamın evlatlık edilmiş oğludur’. Nesirdin Ependi geçmişte çok gezmiştir. Nesirdin Ependi gittiği yerde halkın dertlerini dinlermiş. Hükümdarlara karşı iş yaptığı için hükümdarlar Nesirdin Ependi’yi öldürmeye kalkmış. O yüzden Nesirdin Ependi’nin kendisi ‘Nesirdin Ependi öldü’ diye halk arasında haber çıkarmış...Bu nedenle şimdiye kadar Nesirdin Ependi’nin bilinen mezarı sekiz yerde vardır. Ama hiç kimse o sekiz mezarının hangisinin gerçek Nesirdin Ependi’ye ait olduğunu açıklayamadı. Belki o sekiz mezarın herhangi biri Nesirdin Ependi’ye ait olabilir. O hayatının sonuna kadar halk arasında gizlice yaşamıştır. Şimdiye kadar nerede yaşadığı ve ne zaman vefat ettiği hakkında açık bir bilgi yoktur.” diye yazar (Rahman, 2012: 160).

“Nesirdin Ependi fıkraları Osmanlı İmparatorluğu zemininin büyümesi ile birlikte Türkiye’den

etrafındaki diğer devletlere yayılmaya başladı. Bu süreçte halk, sahip oldukları yerel fıkralarına Nasreddin Hoca fıkralarını ekleyerek kendine has özellikler taşıyan fıkralar üretmeye başladı. Türkler içindeki Hoca Nasreddin fıkraları, Araplar içindeki Cuha fıkraları, Hindistan'daki Birbal fıkraları ve Uygurlar arasındaki Nesirdin Ependi fıkraları böyle gelişmiştir" (Kirim, 2015:1).

Yine bazı bilim adamların Nesirdin "Ependi dediğimiz bu kişinin gerçek bir insan mı yoksa bir edebî karakter mi olduğunu henüz ispat edemedi. Belki Nesirdin Ependi halk sözlü edebiyatında yaratılmış bir edebî karakter diye bir fikir ortaya atıldı. Sovyetler Birliği'nden ünlü İran ve Tacik edebiyatı araştırmacısı Borakiniskiy "Biz bu karakteri ortaya çıktığı bu bölge içinde kısıtlamamalıyız. Bu karakter aynı tarihî durumda, değişik yerlerde aynı olarak ortaya çıkmış olabilir" dedi. Sözde Doğu taraftaki Müslüman milletler arasındaki kültür takası sürecinde Nesirdin Ependi karakterinin daha zengin ve daha canlı olmasına katkıda bulundu. Yani bu karakter Araplar, Türkler, İranlılar ve Zakapzaziyediki ve Orta Asya'da Albanlar ve Balkan arasında gelişti ve mükemmelleşti. O yüzden bu karakter değişik yerlerde değişik zamanlarda değişik şekilde ortaya çıkmaya başladı. Sonunda Hoca Nasreddin yâda Nesirdin Ependi, Ependim, Molla Nesirdin ortaya çıktı "(Rahman, 2012: 161)

Bazı bilim adamları Nesirdin Ependi'nin bir edebî karakter olduğunu söylüyor, bize göre Nesirdin Ependi, Nasreddin Hoca'nın ta kendisidir. Çünkü Nesirdin Ependi'nin doğum yeri, doğum zamanı ve mezarlığı ile bilgiler Nasreddin Hoca'nın doğum yeri gibi bilgilerle aynıdır. Üstelik fıkraları aynı özellik taşır. Sadece yılların geçişiyle Uygur halkı Nasreddin Hoca fıkralarına kendi fıkraları, kendi öykülerini ekleyerek bugünkü Nesirdin Ependi fıkralarını üretmiştir. O yüzden Nasreddin hoca fıkraları ve Nesirdin Ependi fıkralarının geçen olaylar aynı değildir.

Türkiye'de Nasreddin Hoca hakkında yapılan araştırmaların önde gelen ismi Prof. Dr Saim Sakaoğlu'dur.

Prof. Dr. Saim, Sakaoğlu Nasreddin Hoca'yla ilgili olarak şunları söyler: "Nasreddin adını taşıyan Hoca'mız için uygun gördüğümüz dönemde (1208-1284) yaşayan başka Nasreddinleri nükte kahramanımız olarak kabul edenlerin sayısı hiç de az değildir. Hoca, pek farklı kişilerle özdeşleştirilmiş, âdetâ, birkaç kişi olarak karşımıza çıkarılmıştı. Aşağıda bu farklı Nasreddinlerin adları verilecektir.

- 1)Akşehirli Nasreddin Hoca: İbrahim Hakkı Konyalı, Akşehir'in Karabulut köyü halkının Hoca'yı hemşerileri saydığı söyler. O, Sivrihisar'dan gelmemiştir.
- 2)Kayserili Nasreddin Hoca: Naci Kum, Kayseri Müzesindeki bir lahitte Nasreddin Hoca yazılı olduğu için Hoca'mızı oralı kabul eder.
- 3)Kastamonulu Nasreddin Hoca: İsmail Hami Danişmend, Farsça bir *Selçukname*'de adı geçen, Sultan II. Mes'ud dönemi müstevfilerinden (maliye memuru) Kastamonu Beyi Yavlak Arslan'ın oğlu Nâsirüddin Mahmûd'u Hoca'mız olarak kabul eder.
- 4)Ahi Evren Şeyh Nâsirüddin Mahmûd: Ortaçağ tarihi öğretim üyesi Prof. Dr. Mikâil Bayram, Ahi Evran ile aynı adı taşıyan Hoca'mızın aynı kişi olduğunu ileri sürer.
- 5)Azerbaycanlı Nâsirüddin Tûsî: Azerbaycanlı bazı araştırmacılar (M. H. Tehmasib, Mehmedağa

Sultanov); astronomi, matematik ve tıp bilgini Nasirüddin'in(Tus 1201-Bağdat 1274) Hoca'mızla aynı kişi olarak kabul ederler.

6)Buharalı Nasreddin Hoca: Özellikle Özbek Türkleri başta olmak üzere Uygur Türkleri Hoca'mızı Buharalı olarak kabul ederler.

7)İsfahanlı Nasreddin Hoca: Irak Türkmen araştırmacı İbrahim Dâkûkî, İranlıların, Molla Nasreddin adını verdikleri, asıl adı Meşhedi olan kişinin Nasreddin Hoca'mız olduğunu ileri sürer.

Bu yedi maddedeki hocaların, Nasreddin Hoca olması söz konusu değildir” (Sakaoğlu, 2013: 18)

Nesirdin Ependi adlı fıkralar halkın söylediğine göre onların şehirleri ya da yaşadıkları köylere yakın bir yerde yaşamıştır. Mesela Uygurlar arasında "Nesirdin Ependi yurdumuza yakın bir yerde doğmuş" diyenler vardır. Bazen yaşlılar "Bizim atamız kendi gözleri ile Nesirdin Ependi'yi görmüş" diyenler de vardır. Kısacası bu durum hakkında Çin ve diğer ülkelerdeki araştırmacıların fikirleri aynı değildir. Hatta Nesirdin Ependi'nin gerçek bir insan olduğunu düşünenler arasında bile fikir birliği yoktur.

Bizim fikrimize göre “Nesirdin Ependi adındaki insan gerçekten tarihte yaşamış olsa bile şimdiki fıkrlarda söylediğimiz "Nesirdin Ependi" o değildir. Ve halk arasında geniş bir şekilde yayılan Nesirdin Ependi'nin fıkralarda yayılan sayısız Nesirdin Ependi karakteriyle aynı hayat hikâyesine sahip olması mümkün değildir. Çünkü her tarihî devirde halk kendisi oluşturduğu tüm komik hikâyeleri o insan adına yaratıp, Nesirdin Ependi karakterini edebî gerçeğe yükseltip halk folklorunda önemli bir edebî tipe dönüştürmüştür. XinJiang Özerk Bölgesi'nde Nesirdin Ependi karakterinden başka halk arasında derin kökü olan bir başka edebî karakter daha bulunmaz” (Rahman, 2012: 162).

Nesirdin Ependi fıkralarında türlü hayat hadiseleri, türlü sosyal sınıfların ilişkileri Nesirdin Ependi'nin de olaya katılması ile yansıtılır. Nesirdin Ependi her yönden çalışkan, mert ve korkusuzdur. Gerçeği söyleyen dürüst, ihtiyatlı, tecrübeli, yalanı sevmeyen, hayatta yalanı doğruyu iyi bilen bir kişi olarak ortaya çıkar. Nesirdin Ependi halk kahramanıdır. O bir yandan çok fakir, borçları olan; bir yandan da çok cesur, kendisine saygısı olan bir karakterdir. Fakir olsa bile zenginlere şakşakçılık yapmaz. Yine bir taraftan zalim hükümdarları, dinden faydalanıp halka zulmeden zalim kişileri kendi dili ile kırbaçlar. Her türlü komik sözlerle onların çirkin yüzünü ortaya çıkarır.

1.2.Nesirdin Ependi Fıkralarının Genel İçeriği

Nesirdin Ependi karakterine bağlı olan fıkraların sayısı Uygurlarda iki binden fazladır. Onları içeriğine göre üç tipe ayırabiliriz.

“1)Keskin sınıf karşıtlığını yansıtan fıkralar: Hükümdarı ve onların vekillerini hicveden fıkralar. Bu türdeki fıkraların içeriği çok keskindir. Onlarda sömürücü hükümdar sınıflar ve o sınıfa ait olan zalim padişahlar, vezirler, paşalar, mollalar ve yalancı dindarlar, yalancı tüccarlar hicvedilir ve emekçi halkın onlara olan cesur isyanı konu edilir. Sosyal hayattaki adaletsizlik, rüşvet ve yalancılık gibi her türlü kötülük hicvedilir” (İsmayil, 1998: 333).

Bu türdeki fıkralarda Nesirdin Ependi halk düşmanlarını ortaya çıkarıcı şekilde adil, zeki bir yargıç gibi feodal hükümdar grupları şiddetli bir şekilde hicveder. Nesirdin Ependi'nin böyle cesur ve kılıç gibi fıkraları önünde zalim padişahlar, yalancı subaylar yenilir. Nesirdin Ependi fıkralarındaki bu özgüven ve umut onu daha cengâver yapar.

Örneğin:

"Nesirdin Ependi kuşlar ile konuşabilirim demiş günlerden birinde Padişah Nesirdin Ependi'yi ava götürmüş. Yolda onlar bir perişan baykuş görmüş. Padişah Nesirdin Ependi'den:

- Söyle bakalım baykuş ne diyor? demiş.

- Baykuş Padişahın zulümü böyle devam etse az vakit sonra şehirde benim yuvama döner, diyor. - diye cevap vermiş Nesirdin Ependi " (Ebey ve Emin, 2006b: 84).

Nesirdin Ependi'den kişiler:

-Nesirdin Ependi, niye bazı insanlar zengin bazı insanlar fakir ?- diye sormuş.

-Nesirdin Ependi servet, para gibi şeyler suya benzer .- diye cevap vermiş Nesirdin Ependi. Alçak yerlere toplanır. Fakirler dağ gibi asil, zenginler alçak olduğu için, servetler su gibi dağdan akıp gelip alçak yerlere toplanır " (Ebey ve Emin, 2006b: 88).

Bu tipteki fıkralarda feodal dönemdeki emekçi halk ile sömürücü hükümdar sınıf arasındaki zulüm ve baskılar ortaya çıkar. Hükümdar sınıfının zulmü, alçaklıkları ortaya yerilirken emekçi halkın cesurluğu ve dürüstlüğü övülür.

Örneğin:

"Padişah büyük medresede okuyan şehzadeyi pohpohlayıp:

-Şehzadem çok zeki, kalbinden geçeni bile bilir.-demiş.- Nesirdin Ependi :

-Padişahım şehzadeyi kalbimdeki değil elimdeki şeyle deneyeyim.-diye yüzüğünü parmağından çıkarıp eline saklamış. Yumruğunu sıkı sıkı şehzadeye göstermiş:

- Şehzadem elimdeki ne?

-Şehzade bakakalmış, Nesirdin Ependi: size ipucu vereyim, kendisi yuvarlak, ortasında delik var, o ne ?- diye sormuş .

- Ha buldum ,- demiş şehzade - elinizdeki değirmen taşı demiş. Nesirdin Ependi hemen:

- Aferin size, tıpkı babanız gibi akıllıymışsınız, demiş "(Ebey ve Emin, 2007a: 3).

Bu fıkrada şehzadenin aptallığı ortaya çıkartılarak Şehzade'nin ait olduğu hükümler sınıfın aptallığı hiciv edilir. Bu türdeki fıkralar çok sayıdadır. Bu türdeki fıkralarda feodal dönemdeki hükümdar sınıfa ait kişilerin aptallığı ve açgözlülüğü ortaya çıkarılıp tenkit edilir

“Bir gün mahalle imamı Nesirdin Ependi'nin evine misafirlğe gelmiş. İmam bunu yemek sünnet, onu yemek sünnet diye sofradaki her şeyi yiyip bitirmiş. O arada Nesirdin Ependi'nin beş yaşındaki oğlu eve girmiş.

-Bu sizin oğlunuz mu? - diye sormuş imam.

-Evet.

-Adı ne?

-Periz.

-Periz ad değil ki !- demiş imam.

-Beyim oğlumun adı aslında sünnet. Ama sizin oğlumu yemenizden korkup periz dedim, diye cevap vermiş Nesirdin Ependi ” (Ebey ve Emin, 2007b:1).

“Bundan başka, yine bazı fıkralarda Nesirdin Ependi, dinî hurafeler üzerinden şikâyetle bulunur. İdeolojik anlamda özgürlük propagandası yapar. Dinî egemenlik üzerinden feodal siyasi egemenliği ve halka hükmedenleri eleştirir. Onlara uzun zamandan beri zulmeden ve cahil kalmasına sebep olan feodal ruhi prangayı çözmeleri için çağrıda bulunur. Dinî kaftana girmiş kurnaz subayların ve yalancı din adamlarının çeşitli dinî bahanelerle halkı cahil bırakıp, şantaj yapıp servet toplamak gibi suçlarını ortaya çıkarır. Yanlış dinî kurallara karşı çıkar. Halkı dinî hurafe işkencesinden kurtarıp düşünce özgürlüğü için savaşılmaya çağırır”(İsmayil, 1998: 336)

Örneğin:

“ Bir gün mahalle imamı sokakta yürürmüş Nesirdin Ependiye kızmış:

-Hey namazsız, bundan sonra yine namaza gelmezsen bu köyden taşın demiş.

-Hocam kendi başıma nerde yeni köy yapıcım? En iyisi namazhane'niz ile camii'nizi bu köyden taşınız” (Ebey ve Emin, 2006a: 213).

“Nesirdin Ependi ayakkabı tamir edermiş. Bir gün şehrin büyük bir imamı dükana gelmiş:

-Ependi pabucumun ucu yırtılıp parmaklarım gözüktüyor. Abdes de durmadı. Şimdi hemen tamir etseniz.-diye rica etmiş.

-Hocam şimdi vaktim yok elimde çok iş var. Yarın gelin.-demiş Ependi.

-Hayır şimdi tamir edeceksiniz. Eğer yapmazsanız bir dua ile sizi dışarı çıkamaz ederim.-diye Ependiyi korkutmaya çalışmış imam.

-Hocam duanız öyle güçlü olsa pabucunuza dua okuyup yırtılmaz yapın bari! –demiş Nesirdin Ependi ” (Ebey ve Emin, 2006a: 175).

Bu fıkrada imam pabucunu hemen tamir ettirmek ister, ama Ependi elinin boş

olmadığını söylediğinde imam hemen Allah'ın adından faydalanıp Nesirdin Ependi'yi korkutarak pabucunu yaptırmak ister ama Nesirdin Ependi sıradan bir ayakkabı tamircisi değildir. İmamın yalanları Ependi'yi korkutamaz. Fıkranın sonunda halka zulmetmek isteyen imamın hilesi ortaya çıkar. Aslında imam, Ependi'nin Allah korkusu ile pabucunu tamir edeceğini düşünmüştür. Sonunda kendisi rezil olmuştur. Kısacası bu türdeki fıkralarda yalancı din adamları ya da dinden faydalanıp halkı korkutarak eziyet etmeye çalışan kişilerin hilesi mizah yolu ile ortaya çıkarılır ve eleştirilir.

“2)Halk arasındaki meseleleri konu eden fıkralar: Bu türdeki fıkralarda çalışan halkın kendi aralarında geçen günlük yaşamlarındaki kötü düşünceler, aptallık, cahillik, tembellik, cimrilik gibi kötü davranışlar fıkra ile kahkahalar altında tenkit edilir. Feodal cemiyette feodal ideoloji hâkim olduğu için çalışan halkın manevî dünyasını etkiler. O sebepten halk içinde de bencillik, aşırı özgüven, aptallık ve cahillik gibi türlü olumsuz alışkanlıklar vardır. Halk arasındaki böyle illetler Nesirdin Ependi fıkralarında samimi ve dostça tenkit edilerek onlara yardımda bulunulur. Bununla beraber o, fıkraları ile onlara yol gösterir ve akıl verir. Bu tür içeriğe sahip fıkralar da çok komiktir. Ama bu komiklik zulmeden ve sınıflarla alay eden fıkralara hiç benzemez” (İsmayil ve Savut, 2002:142).

Örneğin:

“ Nesirdin Ependi bir tanıdığının evine misafirliğe gitmiş. Ev sahibi cimrilik yapıp sofraya bayat ekmek ile bal getirmiş. Ependi ekmeği öyle görünce balı kaşık ile yemeye başlamış. Ev sahibi dayanamadan:

-Nesirdin Ependi balı ekmeksiz yerseniz mideniz bulanır , - demiş.

-Kimin mide bulantısı olduğunu Allah bilir, Amin!- diye dua etmiş ve evden çıkıp gitmiş.” (İsmayil, 1998: 338).

Yukarıdaki fıkroda Nesirdin Ependi bir tanıdığının evine misafirliğe gider, ama ev sahibi cimrilik yapıp bayat ekmekle Ependi'yi ağırlar. Ependi ona bal kaşıkla bal yeme aracılığıyla misafirperver olması hakkında ders verir.

Bu türdeki fıkraların bir kısmında günlük hayattaki aile ilişkilerinde var olan kavga ve küslük gibi iyi olmayan moral bozucu kötü unsurlar mizah yolu ile tenkit edilir.

Örneğin:

“ Nesirdin Ependi yeni evlenmiş, ama karısı çok kavgacı çıkmış. Her gün küçük şeyleri bahane edip kavga edermiş. Bir gün kadın yine kavga etmiş.

-Sizin gibi kişiye de erkek denmiş. Sizle evleneceğime zeminle evlensem olmaz mıydı? –demiş.

- Senin gibi bir kadınla evlenmeye zemin ne günah işlemiş ?- demiş Nesirdin Ependi ” (Ebey ve Emin, 2006b: 118).

Çalışan halk arasındaki kötü düşüncelerin tenkit edildiği bu içerikteki fıkralar iki türlü olur. Birinci türde Nesirdin Ependi kötü düşünceleri ve alışkanlıkları mizah yolu ile tenkit eder. Yine diğer türde ise Nesirdin Ependi kendisini “aptal”, “cahil” yerine koyup kendi kendini alaya alarak halk arasındaki o türdeki kişileri tenkit eder.

Örneğin:

“Nesirdin Ependi gece vakti çeşmeye su almaya gitmiş. Su kuyusundaki ay gölgesini görünce ‘ay suya düşmüş, onu sudan çıkarıp göğe göndermem lazım’ diye düşünmüş. Ayı sudan çıkarmak için suya ellerini batırmış. Nesirdin Ependi önüne eğildiğinde kaftanı musluğa bağlanıp kalmış. Nesirdin Ependi galiba ay ellerime bağlandı diye bir çekmiş ve arkasına düşmüş. -O an Nesirdin Ependi yerde yatarak gökyüzündeki ayı görmüş ve kendi kendine ‘Allaha çok şükür düşmeme rağmen ayı gökyüzüne çıkarmışım’ demiş” (Ebey ve Emin, 2007b: 59).

“Gördüğünüz gibi bu türdeki fıkralarda Nesirdin Ependi çok ‘aptal’, ‘cahil’, ‘masum’ olarak ortaya çıkar. Bazı insanlar Nesirdin Ependi’nin böyle bir olumsuz anlamda ortaya çıkmasını istemezler. Ama bizce bu durum Nesirdin Ependi karakterini olumsuz anlamda etkilemez. Çünkü aptallık ve zekilik birbirine karşıt olan iki farklı özelliktir. Sadece zekilik değil aptallık da insanlara bir şeyler öğretebilir. Nesirdin Ependi’nin aptallığı ve masumiyeti arkasında büyük bir zekâ ve cesaret saklıdır. O yüzden bu türdeki fıkralarda insanlar aptallık değil cesaret ve akıl öğrenir. Biz Nesirdin Ependi’yi bir aktör olarak algıladığımızda o, sahnede her türlü rolü oynar. Bazen zeki ve akıllı biri olarak başka insanlara yol gösterir. Yine bazen aptal, cahil olarak karşımıza çıkıp bize karşı taraftan akıl verir” (Osman vd, 2011:63).

İyi incelediğimizde Nesirdin Ependi’nin kendi düşmanları önünde aptal ve cahil değil, halk önünde kuzu gibi; düşman önünde cesur kaplan gibi olduğunu hissedebiliriz. Nesirdin Ependi aptal gibi karşımıza çıktığında biz çok güleriz ama işte o anda akıllı da sezeriz. Nesirdin Ependi’nin karakterinin çeşitli hâllerde ortaya çıkması fıkra türünün rengârenk olma özelliğini gösterir. Eğer böyle bir özelliği olmazsa fıkralar dikkat çekiciliğini kaybeder. Buradan anlaşılabilir ki Nesirdin Ependi sadece kendine has özellikleri olan çok özel bir şahsiyettir.

Bazı fıkralarda Nesirdin Ependi kendini aptal, cahil gösterse bile onun samimi, masum karakterinden hiç şüphe duyulmaz. Aksine bu durum onu daha alçak gönüllü yapar. Halk arasında insanların saygılı davranışları ile karşılanır. Onlar ile daha yakın olur.

“3)Eğlence amaçlı fıkralar: Nesirdin Ependi fıkralarının bir kısmında türlü yollar ile söz oyunu yaparak insanları güldürür. Onların acısını azaltır. Halka manevî huzur verir. Malum ki edebiyatın didaktikliği sanatsal yollarla ortaya çıkar. Mizah insanlara dünyayı tanıtır, dinlendirir, manevi huzur verir. Bu komedi unsuruyla gerçekleşir”(İsmayil ve Savut,2002: 143).

Örneğin:

“Bir gün Nesirdin Ependi “Allah’tan bana mesaj geldi bugünden sonra ben peygamber oldum.” demiş. Bunu duyan insanlar bir yetenek göstermesini rica etmiş, bir kişi:

-Nesirdin Ependi oradaki ağacı bir dua ile buraya getirebilir misiniz? Eğer yapabilirsiniz biz sizin peygamber olduğunuza inanırız .- demiş.

Nesirdin Ependi çok güzel dua okuduktan sonra ağaca yer değiştirmesini emretmiş. Ağaç hiç kıpırdamamış. O an Nesirdin Ependi ben peygamberler arasında alçak gönüllüsüyüm ağaç buraya gelmezse ben giderim ona .- demiş” (Ebey ve Emin, 2007b: 17).

Eğlence amaçlı bu türdeki fıkralarda, genellikle dilimizdeki çok anlamlı ve yazılışı aynı ama manası başka kelimelerden faydalanılır.

Örneğin:

“ Biri Nesirdin Ependi’ye sormuş:

Bu şehirden iyi bir iç sırrımı saklayabilecek bir insan bulabilir miyim?

Şehrimize çok yağmur yağar. Sırlar⁵ yağmurda yıkanıp gider. O yüzden şehrimizde sır saklamak çok zor .-diye cevap vermiş Nesirdin Ependi” (Ebey ve Emin, 2006b: 219).

Bu türdeki fıkralar didaktikliği ile karşılaştırıldığında eğlence yönü daha çoktur. Genelde insanları güldürme amaçlıdır. Ama bu söylediğimiz türdeki fıkralarda içerik yok demek değildir, bunlarda güldürü unsurları ile sosyal yaşam anlatılır.

Kısacası, Nesirdin Ependi fıkralarının içeriği çok geniştir. Onlardaki Nesirdin Ependi karakteri ne kadar çalışan halka yakınsa, feodal hükümdar sınıflara bir o kadar uzak ve onlar için korkutucudur.

Tıpkı folklorcuların söylediği gibi: “Nesirdin Ependi çok zeki bir kişidir. O kendi adilliği, samimiyeti ve zekâsı ile zor durumda kalanlara yardım eden ve zorlukları kolaylaştıran bir kişidir. Çok cesur, hükümdar sınıfa karşı her yerde kendi düşüncelerini söyleyebilen, halkın hâinden anlayan, iyimser, alçak gönüllü bir kişidir. Kısacası o çalışan halk sınıfının zeki cesur vekili tipidir” (İsmayil, 1998: 343).

Yüzlerce yıllık feodal cemiyette Nesirdin Ependi halkın seçilmiş kahramanı olarak padişah sarayları, camilerde ve kadınlar karşısında dik durarak halk için hükümdar sınıflara karşı mücadele eden halkın hâinden anlayan kişidir.

Nesirdin Ependi yalnız Xinjiang Uygur Özerk Bölgesinde değil belki de tüm ülkenin her yerinde her gün sahnelerde, gazetelerde halkımız ile karşılaşır. Hepimize tanıdık olan saygın hâiliyle cemiyetimizin her yerinde bizimle beraberdir. Hatta dünya sahnelerinde bile halk ile karışır ve bizlerle dost olabilir.

⁵ Sır: Uygurcada sırrın “ gizli kalan şey” den başka yine “ boya” anlamı var.

Tablo 1.1Nesirdin Ependi Fıkralarının İçeriğine Göre Sınıflandırılması⁶

Sınıf karşıtlığını yansıtan fıkralar	Halk arasındaki meseleleri konu eden fıkralar	Eğlence amaçlı fıkralar
1.BAYKUŞ NE DEDİ?	6.İFADE VERMEK	7.O YAŞINIZDA
2.BABANIZA ÇEKMIŞSİNİZ	8.HER BAKTIĞIMDA SİZİ HATIRLAYACAĞIM	15.ZEKÂ
3.ZİNDANI GÖZDEN GEÇİRMEK	9.NEREYE GİDİYORSUNUZ	16.ŞEHİRE GİTMEMEYE VAKTİM YOK
4.İHTİYAÇ DUYNAMAKTAN	11.NEMLİLİK VE EKMEK	18.ELMA FİDANI
5.CENNETTE BOŞ YER KALMAMIŞ.	14.KEDİ VE ET	29.ORUCUM BOZULUR
10.DÖRT AYAKLI KADI	17.İKİ KATINI ÖDEMEK	30.ŞİMDİ SİZ DÜŞÜNÜN
12.DUVAR ENGEL OLAMAZ	25.KERAMET SARIK DA OLSA	41.YARI FİYAT
13.İKİ EŞEĞİN YÜKÜ	31.UTANDIRICI	49.SEN DE ŞÜKÜR ET
19.MUTLU GÜN	33.UYUYORUM	50.İÇİNDE GİDEN KÖTÜ
20.DAVETİYE	34.HANGİ ÇALGININ SESİ GÜZEL	
21.YARIN KIYAMET OLSA	36.TENCERENİN ÖLÜMÜ	
22.ÇOCUKLARIN DUASI	37.USTA BERBER	
23.VEZİR VE EŞEK	39.TEFECİ VE ÇUNVAL	
24.HANIMIN LAFI	42.HIRSIZA SORUN	
26.İKİ GÜN ÖNCE ÖLECEĞİM	44.MEZARI DERİN OLSUN	
27.EPENDİM EŞEKBAŞI	46.ARKADAŞ SAYISI	
28.SİZLERDEN ÖĞRENMEİYİM	47.NAMAZINIZ KABUL OLMADI	
32.KADININ YAKINI	48.ÇIRAK	
35.ELİMİ ALIN		
38.ADİL EŞEK		
40.KENDİ KAFTANI		
43.KEYFİNİ ÇIKARACAĞIM		
45.HAYIRLI		

1.3.Nesirdin Ependi Fıkralarının Özelliği

“Nesirdin Ependi mizahlarının mükemmelleşip bir sanat türü olarak uzun zaman yaşaması ve yayılmasının sebebi keskin sınıfçılığı ve halkçılığıdır.”(Yang, Y. J, 2011:155). Nesirdin Ependi mizahlarının bu iki önemli sosyal özelliğinden başka aşağıdaki gibi birkaç sanatsal özelliği vardır.

1)Nesirdin Ependi fıkralarının sanatsal özelliğinden biri, güçlü mizahçılığı ve hicivli olmasıdır. Fıkralar hicivli ve komik yollarla bir taraftan sömürücü sınıfı öteki taraftan çalışan halkın içindeki türlü aptallık, tembellik gibi kötü alışkanlıkları tenkit eder. Fıkralardaki bu tür hicivler ve alaylar mizahın açıklamasındaki güldürü unsuru ile ortaya çıkar. Yani fıkra sonunda Nesirdin Ependi bir ya da iki cümle ile yanıt vererek fıkrayı açıklar. Kahkahalar içinde mizah biter. Nesirdin Ependi de tenkit maksadına ulaşır.

⁶ Beşinci bölüm metin kısmındaki sıraya göre sıralandı.

Örneğin:

“ Bir gün Nesirdin Ependi hamama gitmiş. Hamam da çok kalabalıkmış. Ependi bir boş yer görmüş ve direk gidip yıkanmaya başlamış. Yanında oturan şehir kadısıymış. Kadı Ependi'yi saygısız bulmuş ve ona kızmış.

-Hey terbiyesiz, senin eşekten ne farkın var ki .- demiş. Nesirdin Ependi ikisinin ortasındaki ölçüyü almış:

- Çok fark yok sayın kadı sadece bir karış fark var! – diye cevap vermiş” (Ebey ve Emin, 2007a: 66).

Bu fıkrada şehir kadısı tenkit edilmiş olup, güldürü unsuru fıkra sonundaki Nesirdin Ependi'nin “Çok fark yok sayın kadı sadece bir karış fark var” diye verdiği yanıtıdır. Az önce söylediğimiz gibi fıkraların mizahî özellikleri mizah objelerine göre farklı olur. Fıkranın mizahî özelliği onun en güçlü silahıdır. Fıkra ne kadar komik olsa da onun tenkit kılıcı da o kadar keskin olur. Fıkralarda günlük hayattaki küçük şeyler söylenmiş olsa bile o sosyal hayat ve cemiyetteki birçok şeyi bize anlatılabilmesidir.

“2)Nasreddin Hoca fıkralarına bakıldığında bunlarında büyük bir kısmının oldukça kısa oldukları görülür. Anlatımı çok süslü olmayan bu anlatılarda asıl önemli olan ve unutulması gereken unsur Nesirdin Ependi mizahların anlatımında bir anlatıcı tipine bağlı olmamaları ve hemen her yerde, herkes tarafından anlatılabilmesidir” (Ekici, 2008: 275)

Nesirdin Ependi fıkraları çok kısa, olay çok Kısa olup olay örgüleri sadedir. İfadesi güçlü, ana fikri anlatmak için lafı dolandırmadan direkt ifade eder. Samimilik ve yalancılık, zekilik ve aptallık, çalışkanlık ve tembellik, güzellik ve çirkinlik çok net ifade edilir. Nesirdin Ependi fıkralarının çoğunda Nesirdin Ependi ve ondan başka bir kahraman daha vardır. Tek bir olaydan meydana gelir. Fıkralar birbiri ile bağlantılı değildir. Her fıkra kendi başına kendi ana fikrini anlatır. Ama genelde samimilik, zekilik, çalışkanlık gibi güzel ve iyi şeyler övülür. Kötü insanlar, olay ve durumlar hicvedilerek tüm fıkralarda bir bütünlük sağlanır.

“3)Nesirdin Ependi mizahları çok kısa, kahramanları az olsa bile kahramanların karakteri çok canlı ve mükemmeldir. Bunlar Uygur halkının hayal gücünün güzel ürünleridir. Malum ki Nesirdin Ependi mizahlarının önemli kahramanı Nesirdin Ependi'dir. Onun karakterinin çok açık ve tipik özellikleri vardır. Nesirdin Ependi zeki, tedbirli, cesur, adil, iyimser, iyi kalpli, şakacı bir kişidir. O Uygur halkının tüm güzel karakterini kendinde toplayan ve Uygur milletinin psikolojisini yansıtabilen bir kahramandır. Belli bir toplum içinde onun adı zekilik ve kahkahanın sembolü olmuştur. Kısacası Nesirdin Ependi her zaman her yerde sömürücü hükümdar sınıfa karşı mücadele eder. Mazlum halka telkinlerde bulunarak onları mücadele etmeye çağırır” (Muhammet, 2002: 315).

“Nesirdin Ependi mizahlarının çoğunda, özellikle sınıf karakteri güçlü olan mizahlarda Nesirdin Ependi'ye karşı yine bir kahraman ortaya çıkıp birbirine karşı olan iki karakter oluşturulmuştur. Onlar,

yani bu iki karakter çalışan halk sınıfının vekili Nesirdin Ependi ile sömürücü hükümdar sınıfın vekili subaylar, hâkimler, zenginler gibi kötü karakterlerdir. Bu iki türdeki kahramanların karakter özellikleri onların diyalogları ile ortaya çıkar. Başka edebiyat türlerinde olduğu gibi mizahlarda mizah kahramanlarının iç monoloğu ve bedensel dilleri olmaz. Bu mizahın diğer halk sözlü edebiyat ürünlerinden farkıdır” (İsmayil, 1998: 346).

“4)Nesirdin Ependi fıkralarında dil keskin, doğru, açık ve kısadır. Az kelimeyle bol felsefi derin düşünceleri ortaya çıkarır. Nesirdin Ependi fıkralarında derin düşünceleri ifade eden kelimeler fıkra kahramanlarının sözleriyle ortaya çıkar. Bu sözler fıkra kahramanının kişisel özelliğini ve karakter yapısını yansıtır”(İsmayil ve Savut, 2002: 144)

Nesirdin Ependi fıkralarında kısa ve basit cümleler çok anlam taşır. Kısa olduğu için dinleyicileri kolay etkiler ve kolay hatırd kalır. Bu özelliği Nesirdin Ependi fıkralarının geniş bölgelere yayılmasının da bir sebebi olabilir.

“Nesirdin Ependi mizahlarının dil özelliklerinin yine bir diğeri de dilinin popüler olmasıdır. Mizahlar halk ağzında işlendiği için büyük edebiyat eserlerindeki dilden çok farklıdır. Onda kompleks ve gösterişli cümleler yoktur. O yüzden Nesirdin Ependi mizahlarını herkes anlayabilir ve beğenir. Bu da Nesirdin Ependi mizahlarının Uygur halkı hatta tüm Türk boyları arasında geniş bölgelere yayılmasının sebeplerinden biridir” (Zheng, 2016: 59).

Nesirdin Ependi fıkralarının dili yine çok hicivli ve komiktir. Başkahraman Nesirdin Ependi’nin dili çok keskindir. Sözleri onun asıl karakterini çok açık şekilde ifade eder. Her bir kelime ve cümlesi onun duygularını bize anlatır.

“5)Nesirdin Ependi mizahlarının güçlü bir ulusal özelliği vardır. O bir ulusun hayatında ortaya çıkar. Uygur halkının günlük hayat ve üretim faaliyetleri içinde halkın tekrar tekrar bunu işlemesi sonunda mükemmel bir gelenek şeklini aldı. Gerçek bir dönemi ve o tarihi dönemdeki önemli olayları yansıtsa bile, o her gün halk ile beraber olduğu için yine de halkın arzu ve isteklerini doğru yansıtabildi. O sebepten Uygur halkı kendilerinin güçlü şekilde hicivli ve komik olan ve geleneksel şekil alan mizahları ‘Nesirdin Ependi mizahları’ diye adlandırıp onu bir geleneksel sanat türü yaptı” (Muhammet, 2002: 317).

“6)Nesirdin Ependi mizahları direk günlük hayattan alınmış değildir, o yüksek hayal gücü ve akıl ile hayattaki insanlar arasındaki sınıfların ilişkilerini titizlikle işleyerek sonunda bize yansıtır. Mizahlardan biz nesnelerin ve onların mahiyetini anlayabiliriz. Mizahlar yazarın ait olduğu sınıfın arzu ve ümitlerini okuyucusuna yansıtır. Mesela mizahların bazılarında Nesirdin Ependi ve padişah arasında geçen birkaç durumun gerçek hayatta olması mümkün olmasa bile, mizahı yazanın böyle bir olayı uydurup yazarak, mizah kahramanları arasındaki ilişkiyi işleyip yoksul Nesirdin Ependi’yi padişah önüne koymuştur. Nesirdin Ependi kendi zekâsı ile zalim padişah önünde baş eğmeyerek halkı için söyleyebildi ve onunla alay etti. Lakin bu türdeki mizahları duyduğumuzda mizah bize mantıksız ve yalan gelmez. Mizahlar bu

türdeki kurguları ile halkın içindekini bizlere aktardığı için okuyucu ile arasında güçlü bir his yaratabilir. Kısacası Nesirdin Ependi mizahları hayatımızdaki gerçeği yansıttığı ve hayat romantizmi ile yüksek idealizmi olduğu için halk arasında geniş yayıldı” (İsmayil, 1998: 348).

Yukarıda belirttiğimiz özelliklerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki Uygur halk fıkralarının en önemli özelliği sınıfçılığa karşı duruşu ve halkçılığıdır.

1.4.Nesirdin Ependi Fıkralarının Uygur Edebiyatındaki Yeri

Uygur halk sözlü edebiyatında ilk önce akla gelen Nesirdin Ependi ve Ependi fıkralarıdır. Nesirdin Ependi göz kamaştırıcı ve benzersiz tarzı ile âdeta “Mizah’ın Efendisi” olmuştur. Aslında “Ependi” kelimesi Türkçedeki “Efendi” kelimesinden gelmiştir. Nesirdin Ependi kendine özgü fıkraları ile ezilen halkın adeta bir sözcüsü olmuştur. Halk Nesirdin Ependi’nin bilimi, ona olan sevgisi ve saygısından dolayı ona “Nesirdin Ependi” yani “Nesirdin Efendi” adını vermiştir.

Nesirdin Ependi fıkralarının içerik ve biçim özellikleri Ependi fıkralarının yüzyıllardır dilden dile dolaşıp yazıya geçmesini sağlamıştır. Nesirdin Ependi fıkralarının yazıya geçmesi şu devirde yaşayan Uygur halkının tarih, kültür, edebiyat ve sanatları üzerinde araştırma yapılabilmesine yardımcı olmuştur.

Nesirdin Ependi fıkralarında samimilik ve yalancılık, zekilik ve aptallık, çalışkanlık ve tembellik, güzellik ve çirkinlik çok net ifade edilir. Nesirdin Ependi fıkralarının çoğunda Nesirdin Ependi ve ondan başka bir kahraman daha vardır. Olay sadece bir tanedir. Fıkralar birbiri ile bağlantılı değildir. Kendi başına kendi ana fikrini anlatır. Ama genelde samimilik, zekilik, çalışkanlık, misafirperverlik gibi güzel ve iyi şeyler övülür. Tefecilik, cimrilik, yalancılık, tembellik gibi kötü insanlar, olay ve durumlar hicvedilerek tüm fıkralarda bir bütünlük sağlanır. Bu yüzden Nesirdin Ependi fıkralarının didaktik önemi vardır.

“Uygur halkı arasında geniş şekilde yayılan fıkraların başkahramanı olan Nesirdin Ependi Uygurların çalışkan, korkmaz, cesur, akıllı, iyi yürekli, şakacı, adil, asil özellikleriyle kendisinde yansıtan ebedi bir kahramandır. Feodal cemiyet cahilliğini, adaletsizliğini ortaya çıkarıp güçlü komik dili ile halka manevi gücünü verir. O yüzden Uygur halkı arasında çok eskiden şimdilere kadar Nesirdin Ependi fıkralarını sevmeyen kişi yoktur” (Rahman, 2012: 162).

Yukarıda sıraladığımız özelliklerinden dolayı Nesirdin Ependi fıkraları ondan sonra yaşayan Seley Çakkan, Molla Zeydin ve Hisam Kurban gibi söz ustalarına ilham kaynağı olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

SELEY ÇAKKAN VE FIKRALARI

2.1.Seley Çakkan'ın Hayatı

“Seley Çakkan 1790 yılında Şimdiki Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin Kaşgar ili Kona Şehir ilçesi Opal köyünün Kışlık İrik mahallesinde doğdu” (Ömer, 2013: 409).

Seley Çakkan'ın asıl adı Muhemmed Salih'dir. Ailesindekiler onu genelde “Seley” diye çağırırlardı. Gençliğinde onun “Gepçilem” yani (söz ustası), Molla (bilen), Çakkan (hızlı) gibi rumuzları da vardı. Hayatının yarısından sonra “Çakkan” adını alan Seley, sonrasında Çakkan olarak adlandırıldı. Yıllar geçtikçe herkes bu isme alışıp ona Seley Çakkan dediler.

“Seley Çakkan'ın babası Halavudun usta fırıncı ve ayakkabı tamircisiydi. Seley Çakkan'ın annesi çalışan, titiz, dindar bir köy kadınıydı. Seley Çakkan'ın babası Halavudun fırıncılık ve ayakkabı tamirciliğinden başka bez dokumayı da bilirdi. Üstelik Ravap⁷ çalmayı da çok severdi. Opal köyünde ünlü bir oğlakçıydı.⁸ Anne babasının verdiği iyi eğitim sonunda Seley Çakkan iyi kalpli, meraklı, neşeli bir çocuk oldu.

Opal köyü tarihten beri Karahanlılar Devletinin yazlığı olup bu köye gelip giden, bilim, hikmet ve el sanatında gelişmiş önemli yerd. Çiftçiler her yıl ekim ayı bittiğinde Gök-Börü oyunu oynarlardı. Opal'ın zemini geniş, havası temiz, suyu bol, otları bol olmasından dolayı at beslemek için güzel bir yerd. Seley Çakkan babası ile Kona şehrinin hangi köyünde Gök-Börü oyunu olsa oraya gidip eğlenirdi. Seley Çakkan bu oyunu çok severdi ve cesur, korkusuz karakteri bu oyunda ortaya çıkıp gelişmişti. Seley Çakkan önce mahallesinde bir molladan Arapça alfabe öğrendi. Sonra okuma yazma öğrendikten

⁷ “Ravap: Türkçesi **Rûbab**: Kaşgar rûbabı veya koçkarca adıyla da anılan çalgı, yaklaşık 90 cm uzunluğundadır. Eskiden teknesinin koç kafatasından yapıldığı rivayet edilir. Günümüzde dut ağacından yapılmaktadır ve tekne ile sapın birleştiği yerde iki boynuz figürü bulunmaktadır. Altta iki ortada iki ve üstte bir olmak üzere beş tellidir. Orta tel alt telin pesteki beşlisine, üst tel ise alt telin bir oktav pesine akortlanır. Perdeleri kromatik ses sırasınca yerleştirilmiş olup, bir tel üzerinde iki oktavlık diyapazona sahiptir”(Arslan ve Öger, 2008: 15).

⁸Oğlakçı: Gök-Börü oyununa katılan yarışmacı.

Gök-Börü oyunu değişen lehçelerce kökperi, kopkeri gibi isimler de almıştır. Bu oyunda asıl olan kesilmiş ve içi temizlenmiş bir oğlak veya hayvanı eğeri ile bacakları arasına sıkıştıran ve dörtlü koşan bir atının, kendini kovalayan atlılara sınırlanmış bir alan veya alanda bir turu tamamlayarak puan alması biçimindeydi. Oyun tek kişiler veya gruplar arasında da oynanırdı.

Çetin, Y. “Gökbörü Oyunu”. <http://turkturantarihi.blogspot.com.tr/2010/02/gokboru-oyunu.html> (erişme tarihi:17.04.2018)

sonra Hazreti Mollam'daki⁹ medreseye gelip okula devam etti. Seley Çakkan medresede çok iyi şekilde bilim eğitimi aldı. Her gün sabah herkesten erken kalkıp medrese avlularını temizlerdi. Çalışkan Seley Çakkan her zaman diğer öğrencilerden daha erken ödevlerini bitirirdi. Medresede okula başlayıp kısa bir zaman geçtikten sonra Seley Çakkan bazı Arapça, Farsça metinleri okuyabilecek, yazabilecek seviyeye geldi. O yüzden hocaları ondan çok memnun kaldı.

Seley Çakkan gençlik döneminde bir yandan medresede okumaya devam etti. Diğer taraftan babası ile her bayram Kona Şehir ilçesindeki Kırk Bulk, Bostan Tirek gibi gezi yerine gidip orada çok şey gördü ve öğrendi. Üstelik her cuma günü Hazreti Mollam Mezarlığı'ndaki camiye gelip orada namaza gelmiş olan her sınıftan insandan görgü kuralları türünden öğrendi. Ama Seley Çakkan'ı en çok etkileyen namaza gelen meddahlardı. Cuma namazdan sonra meddah-vaizler¹⁰ Hazreti Mollam' da meydana gelen Cengname, Dastan, Kısas, Keside ve mizahları anlatırdı. Seley Çakkan bunları hatıra defterine not ederdi "(Ömer, 2012: 21).

Kısacası çocukluk ve gençlik döneminde gördüğü eğitim ve cuma günlerinde meddahlardan duyup ezberledikleri, onun büyüdüğünde de iyi bir halk mizahçısı olmasının temeliydi.

"1800 yıllarından sonra Kaşgarın siyasi ortamında çok değişiklik oldu, halk zar zor geçinmeye başladı. Seley Çakkan'ın ailesi de öyledi. Ama Seley Çakkan'ın babası oğlunun okula devam etme isteğini öğrendikten sonra Seley Çakkan'ı Kaşgar şehrindeki kuyumcu amcasının evine yollayarak Kaşgar'da okula devam etmesine karar verdi.

O devirdeki Kaşgar Orta Asya'daki büyük şehirlerden biri olup Sani Buhara¹¹ diye geçerdi. Seley Çakkan Karahanlılar devrinde Kaşgar'da yapılmış olan Hanlık Medresesinde okuluna devam etmeye başladı. Seley Çakkan 18 yaşındayken babası vefat etti ve ailenin bütün yükü ona kaldı. Seley Çakkan Opal'dan annesi ve kardeşlerini Kaşgar'a götürdü. Okul zamanından başka zamanlarda o fırında çırak olarak çalıştı. Bazen çayhanelere giderek rapap çalıp fıkra söyleyerek para kazanırdı. Yavaş yavaş Seley Çakkan ünlü olmaya başladı. Halk bazen onu toylara davet ederdi" (Qing, 1986: 83).

"1830 yıllarında Zohurdun Hekımbeg Turpan'dan Kaşgar'a geldi ve burada hâkimiyet yürüttü. Seley Çakkan 40 yaşına gelmişti. Sakin ve ak ile karayı iyi farkedebilecek bir erkek oldu. Seley Çakkan'ın namını duyan Zohurdun Hekımbeg onu sarayda kendisi için çalışmaya çağırdı. Sarayda 3-4 sene çalıştıktan sonra Seley Çakkan kendisinin yine de halka yakın bir insan olduğunu anladı ve saraydaki işten çıktı. 50 yaşına geldiğinde Seley Çakkan yurt yurt gezmeye başladı ve Atüş, Yerken, Kuça, İliho¹² gibi cayların gezdi ve halk arasına gitti. Kaşgar'a döndükten sonra karısı ve çocukları ile Opal Köyü'ne tekrar taşındı ve hayatının sonuna kadar orda kaldı. 1860 yılında 60 yaşına yaklaştığında hastalık sebebiyle Opal'da vefat etti" (Ömer, 2013: 409).

⁹ Hazreti Mollam: Şimdiki Kaşgar şehrine yakın bir mezarlık adı.

¹⁰ Vaiz: Destancı, meddah ile aynı anlamda.

¹¹ Sani Buhara: İkinci Buhara anlamında.

¹² Atüş, Yerken, Kuça, İliho: Xinjiang'daki yer adları. İliho: Şimdiki Gulca.

2.2.Seley Çakkan Fıkralarının Genel İçeriği

Seley Çakkan'ın fakir bir ailede doğup büyümesi ve genç yaşta babasını kaybedip bir kaybedip bir ailenin yükünü sırtına alması; onun çalışan halka yakın, yetim ve fakirlere fakirlere sempati duyan iyi kalpli bir erkek olarak büyümesini sağladı.

Seley Çakkan'ın yaşadığı devir Zohurdun Hekımbeg, Yakuphan Bedevlet ve Mançuların Qing Hanedanının Kaşgar'da hâkimiyet kurduğu karanlık yıllardı. Bu devirde Uygurlar bir taraftan yerli subaylar, zengin sömürücü sınıfı ve yalancı sahtekâr din adamları tarafından zulüm görmüştü. Yine bir taraftan Mançuların millet ayrımcılığı, katliam ve millet çelişkisi siyasetlerinin kurbanı oldular. Kısacası Uygur halkı geçmişte sınıf ve millî zulmün kat kat artması sonucunda yaşam ve eğitim alma hakkını kaybetme derecesine yaklaştı.

O karanlık devri yaşayan Seley Çakkan deneyimi sonunda kimin gerçekten dost kimin düşman olduğunu anladı. Her zaman çalışan halkın derdini anladı ve onlara ruhi destek vermeye çalıştı. Sömürücü sınıfın halkı ezdiği anlarda her zaman onlarla kendi mizahı ile savaştı.

2.2.1 Seley Çakkan Fıkralarının Türü

“1)Vatanseverlik Temalı Fıkralar: Vatanseverlik öncelikle doğduğu toprağı sevmekle başlar. Vatanseverlik Seley Çakkan'ın kanındadır. O nereye giderse gitsin onun kalbindeki bu ruh hiç kaybolmadı. Vatanseverlik ona güç ve kuvvet verdi. Onu cengâver yaptı. Seley Çakkan'ın memleketini sevmesi, kardeşlerine ve o topraklara olan sevgisi, o tarihî devrin bir yansımasıdır. Bu türdeki fıkralar insana gurur ve umut verir” (Ömer, 2012:42) .

Seley Çakkan'ın “Çam Ağaçından Tekerlek Olur Mu, Olmaz?”adlı fıkrasında: o devirde “ arkeolojik arama ” ve “seyahat ” bahanesi ile yurdumuza gelip, kültürü yağma eden yabancı kişiler anlatılır.

Bu fıkroda sadece Seley Çakkan değil tüm Kaşgar halkının yabancı devletlerin Kaşgar'a saldırmalarına karşı olduğu, Kaşgar halkının öz güveni ve ana vatanına olan sevgisi anlatılmaktadır.

Konuyla ilgili başka bir örnek, Seley Çakkan ile Yakuphan Bedevlet arasında geçen “Han Huzurunda” başlıklı fıkradır.

“YakupHan bir gün:

-İşte benim zamanımda koyun sırtında kuş yuva yapar oldu, diye kendini övmüş.

- Dürüst söylediniz Hazretim.- demiş Seley Çakkan,

- Hazretlerinin zamanında kuş avlamak için sadece koyun sırtı kaldı”(Ebey ve Emin, 2006b: 265).

Bu örnekte söz ustalığıyla yapılan bir fıkra ile Yakuphan Bedevlet'in Kaşgar'a olan saldırısından ve ondan dolayı zulüm altındaki Kaşgar'ın durumundan şikâyetçi oldu.

2)Keskin sınıf karşıtlığını yansıtan fıkralar: yani hükümdar gruplar ve onların vekillerini hiciv eden fıkralar. “Bu türdeki fıkraların içeriği çok keskindir, feodal sınıf ile halk arasındaki diyalog ile onların çelişkilerini ortaya çıkarır. Feodal sömürücü hükümdar sınıfları tenkit edilir ve emekçi halkın onlara olan cesur isyanı övülür”(Ömer, 2012: 45)

Örneğin Seley Çakkan “Bendan Korkar”, “Naipdan Daha Fazla Yaşar”, “Galiba Kokusunu Almış”, “Ata Dönüşün”, “Köpeği Sopalamak” gibi fıkralarındankeskin hiciv ve güçlü alay ile Uygur cemiyetindeki türlü siyasî ve sosyal çekişmeleri ortaya çıkarmıştır. Uzun zamandan beri Uygur cemiyetinin türlü sınıfları arasındaki çekişmeler perde önüne geldi. Seley Çakkan keskin dili ile hükümdar sınıfın maskesini yırtıp onların asıl yüzünü tarih sahnesine çıkardı.

O yüzden halk, Seley Çakkan fıkralarını çok sever.

3) “Emeğe ve çalışan halka saygı duyan fıkralar: Bu türdeki fıkralarda Seley Çakkan emekçi halka değer vermek, helal ile haramı ayırmak, kendi emeği ile kendi dünyasını, hayatını değiştirmek gibi hayata dair düşüncelerini ifade eder.”(Ömer, 2012: 46)

Örneğin:

Orak Olmazsa Ekmek Nerede?

“Bir gün çiftlikte buğday toplarken birkaç genç Seley Çakkan'a soru sormuş:

-Seley ağabey doğruyu söyler misin bize, ayın orak gibi durduğu günler iyi mi? Ekmek gibi yuvarlak durduğu günler iyi mi?

- Her iki halinde de durduğu günler iyi.

-Neden?

-Orak olmazsa ekmek nerede? Ekmek olmazsa orak tutacak kuvvet nerede? – Diye cevap vermiş Seley Çakkan”(Mahmut Kaşgarlı, 2008:160).

Gördüğümüz gibi bu fıkroda Seley Çakkan ile beraber çalışan gençlerin ekmek parası kazanması için çalışması şarttır. Fakat helal şekilde, emek ile kazanılan şeyin güzel olduğu vurgulanmıştır.

Yine bir Örnek:

Tabiki Girer

“Seley Çakkan Yerkent’de¹³ bir çayhaneye girmiş. Bir grup insan orda çiftçiler hakkında konuşuyormuş. Şehirli bir zengin kişi Seley Çakkan’la alay ederek:

-Seley bey herkes ölüp bu dünyadan göçüp gider. Ama çiftçilerin at-eşekleri öldüğünde cennet-cehennem hangisine girer?- diye sormuş.

-Tabiki cennete girer. Eğer cennete girmezse ekmek üreten çiftçiler cennette yaya kalmaz mı?!- diye cevap vermiş”(Ömer, 2012: 296).

Bu fıkra emeğe değer vererek çalışan halka saygı göstermek gibi bir düşüncüyü bize ifade eder.

4) Çalışan halk arasındaki kötü alışkanlık ve kötü düşünceleri tenkit eden fıkralar: Bu türdeki fıkralar Seley Çakkan’nın hükümdar sınıfı hiciv eden fıkralarından çok farklıdır. Genelde bu fıkralarda Seley Çakkan halk arasındaki tefecilik, rüşvet vermek- almak, kıskançlık, yalancılık, alım-satımda dürüst olmama, hurafe, açgözlü, zina gibi kötülükleri tenkit etmeyi hedefler.

Örneğin:

Yardımcı Olmaya Çalışmak

“Seley Çakkan bir gün bakkala gidip iki buçuk kilo toz şeker almış. Bakkal toz şekeri iki buçuk kilodan az vermiş. Bunu gören Seley Çakkan:

-Verdiğiniz şeker iki buçuk kilodan az. Niye söylediğimi vermediniz?-diye sormuş.

-Azıcık hafif olsa, kolay eve götürebilirsiniz. Ben size kolay olsun diye öyle yaptım –diye cevap vermiş.

Seley Çakan toz şekerin parasını verip kapıya geldiğinde bakkal seslenmiş:

-Arkadaşım, verdiğiniz para eksik.

-Bende sizi kolay sayısın diye azıcık eksik verdim- diye cevap vermiş Seley Çakkan”(Ebey ve Emin, 2007ç: 54).

Düğün Masrafı

“Ağaçların meyveyle dolu olduğu bereketli yaz mevsiminde bir gün Seley Çakkan nişanlısının evine gitmiş. Kızın anne babası:

-Kızımız için kürklü şapka, deri çizme, altın bilezik, düğün masrafı için iki bin akçe getirin. - demiş.

Seley Çakkan:

Öyleyse iş böyle olsun:

Ben kızınıza hiç şart söylemeyeceğim. Ben kızınızı değil, kızınız beni alsın! –diye cevap vermiş”(Ebey ve Emin, 2006b: 259).

Faydası Var

“Esrar ve sigara içmeye alışkın bir genç Seley Çakkan’a sormuş:

-Esrar ile sigara zararlı derler, gerçekten mi?

-Başka insanlara zararlı ama sana faydası var, - demiş Seley Çakkan.

-Öncelikle evine hırsız girmez, çünkü gece boyunca durmadan öksürürsün. İkincisi, yürürken sokak

¹³Yerkent: Şimdiki Kaşgar’ın bir ilçesi.

köpeklerinden korkmazsın, çünkü çok hızlı koltuk değneği kullanırsın. Üçüncüsü, yerden ufak tefek şeyler bulursun, çünkü belini eğerek yürüyeceksin. Dördüncüsü, evin toz olmaz, çünkü her zaman tükürürsün” (Ebey ve Emin, 2006b: 280).

Örnekten görebiliriz ki bu türdeki fıkralarda Seley Çakkan uygun esprilerle insanları tenkit ederek ve onlara öneri vererek insanları cahillikten kurtarıp kendi emeğiyle dürüst yaşamasına, helal para kazanmaya, sağlıklı bir yaşam sürmeye çağırır.

Gördüğümüz gibi Seley Çakkan’ın fıkraları günlük hayatın en ufak, en ince, en önemli taraflarını yansıtarak kötü insanlara, büyüklere, gençlere ve çocuklara onların dili ile yanıt verir. Bu türdeki fıkralar Uygur halkı ve Uygur çocuklarının ruhi açıdan sağlıklı ve ahlaklı büyümesine büyük katkıda bulunur.

5) Eğlence amaçlı fıkralar: Bu türlü fıkraların çoğu Seley Çakkan’ın nikâh, düğün, baba-oğul, aile, misafirlik, komşuluk, akrabalık ilişkileri ile ilgilidir. Bu türdeki fıkralarda Seley Çakkan’ın karısı, oğlu, babası, kayınpederi gibi kişiler vardır. Bu fıkraların esprisi onların konuştukları ve yaşadıkları ile ortaya çıkar. Bu türdeki fıkralara Seley Çakkan’ın aile komedisi diyebiliriz.

Örneğin:

Zeki Köpek

“-Baba, benim köpeğim çok zeki olacak –diye övündü Seley Çakkan’ın oğlu.

-Öylese –dedi Seley Çakkan, - bu sene yine sınıfta kalırsan, gelecek sene senin yerine köpeğini göndereceğim” (Ömer, 2012: 254).

Senmişsin

“Bir gün Seley Çakkan sabah çok mutlu uyanmış. Seley Çakkan’ın karısı merakla sormuş:

-Çok mutlusunuz, hayırlı rüya mı gördünüz?

-Vah- vah hayırlı bir rüya! Evlenmişim.

Bunu duyan kadın kızmış ve ayıplamaya başlamış.

-Evlenmeyi düşündüğün için rüya görmüşsün, eğer çok istersen beni boşayabilirsin!

-Sözümü bitirmeme izin ver- diye yalvararak karısını durdurmuş. - Rüyamda benimle evlenmiş kadın senmişsin” (Mahmut Kaşgarlı, 2008: 163).

Ay Çekirdeği Satar

“Seley Çakkan henüz çocuk iken bir gün annesinden harçlık istemiş.

-Dün verdiğim parayı ne yaptın?- diye sormuş annesi.

-Ben o parayı bir yaşlı fakir nineye verdim, - demiş Seley Çakkan.

-Çok iyi yapmışsın iyi kalpli yavrum. Ben sana yine harçlık vereceğim- demiş annesi mutlu olarak. Ama bana neden o nineye verdiğini açıklar mısın?

- Çünkü o nine ay çekirdeği satar. - demiş Seley Çakkan ” (Ömer, 2012: 280).

6)Seley Çakkan'ın adına anlatılmış yeni fıkralar: Seley Çakkan fıkraları yazıya geçtikten sonra eski fıkralarını temel alarak yavaş yavaş halk arasında Seley Çakkan adına söylenmiş yeni fıkralar yayılmaya başlamıştır. Bu türdeki fıkralar yeni devir fikrasının özelliklerini taşır. Yeni devirdeki halk hayatı, cemiyet hayatını anlatır. Aşağıda verilen üç örnekte “televizyon, piyango, araba” gibi yaşadığımız devrin özelliğini taşıyan nesneler bulunmaktadır. Yine de Seley Çakkan'ın espri stilini korur.

Örneğin:

Suratını Görsem

“-Mahalledeki herkes renkli televizyon satın alıyor. Biz de alalım – demiş Seley Çakkan'ın karısı.

-Şahsen bana gerek yok, demiş Seley Çakkan.

- Niçin? -diye sormuş Seley Çakkan'ın karısı.

-Senin yüzündeki rengârenk boyaları gördüm ya renkli televizyon almaya lüzum kalmadı.- demiş Seley Çakkan”(Ömer, 2012: 252).

Piyangodan Araba Çıksa

“-Elinizdeki piyangodan araba çıksa beni gezdirmeye götürür müsün?- diye sormuş Seley Çakkan'ın karısı.

-Gezmeye hiç götürmem. Sadece annenin evine götürüreceğim. -demiş.

-Niçin?

-Çünkü, annenin “ Hiçbir şeyi olmayan bir fakir ile evlendin” diye şimdiye kadar seni evine almadığı için. - demiş Seley Çakkan”(Ömer, 2012: 252).

Uygur halk sözlü edebiyatının güzel örneklerinden olan Seley Çakkan karakteri böylece eski devri bırakıp yeni devre adım attı. Seley Çakkan yeni zamanda yaşayan halk için akıl gösterici oldu. O mağdur insanlar için konuşur, onlara neşe, umut verir.

Tablo 2.1Seley Çakkan Fıkralarının İçeriğine Göre Sınıflandırılması¹⁴

Vatanseverlik tema edilen fıkralar	1.HAN HUZURUNDA	
Sınıf karşıtlığını yansıtan fıkralar	13.NE KADAR AKILLI	14.KAFANIN NE GEREĞİ
	16. ŞAŞI	19. DUA
	18.YÜZÜNÜZÜ GÖRSÜN	26.KAVUN -POĞUN
	27.MEZAR KAZIŞ	28.EŞEK EŞEĞİ GÖRSE ANIRIR
	29.DEREDEN NASIL GEÇTİN	
Emeğe saygı duymak konu eden fıkralar	2.ORAK OLMAZSA EKMEK NEREDE	3.TABİKİ GİRER
Halk arasındaki meseleleri konu eden	4.KOLAY OLSUN	5.DÜĞÜN MASRAFI
	6.FAYDASI VAR	15.YEMEKTEN SONRA
	20.ÇIRA	22.PAMUKLU DÖŞEME YANMASIN

¹⁴ Beşinci bölümün metin kısmındaki sıraya göre sıralandı.

	25.SİZİ TAKLİT EDİYOR	30.ALİŞTİRMA YAPMAKTA
	7.ZEKİ KÖPEK YAVRUSU	8.SENMİŞSİN
	9.AYÇEKİRDEĞİ SATAR	10.SURATINI GÖRSEM
	11.PİYANGODAN ARABA ÇIKSA	12. KEDİ YE
	17.DÜNYADAKİ EN SOĞUK NESNE	21.ÇOCUK İYİ, ÇOLUK KÖTÜ
Eğlenmeyi maksat eden türde fıkralar	23.FARE ALIP KAÇTI	24.DİŞİNİ BİLEYOR

2.3.Seley Çakkan Fıkralarının Özelliği

Seley Çakkan fıkralarının millî özellikleri taşıması, derin bir içeriği olması, yapısının kısa, ezberlenmesinin kolay olması ve özellikle komik, esprili olması Seley Çakkan fıkralarının geniş bölgelere yayılmasına vesile oldu. “Seley Çakkan fıkralarında gereksiz söz, tanım, açıklamalar yoktur. Güçlü esprili, keskin hicivli olması sadece Uygur halk sözlü edebiyatı değil Uygur yazma edebiyatında fıkra, satire gibi türlerin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır”(Ömer, 2012: 55).

Seley Çakkan fıkralarının genel özellikleri şunlardır:

“1)Kısa ve açıktır. Seley Çakkan fıkralarının Kısa ve açık olması herkesin hoşuna giden bir özelliğidir. Kısa olduğu için lafı dolandırmadan açıkça söyler. Zamandan tasarruf eder, içeriği nettir. Seley Çakkan’ın bazı fıkraları birkaç dize ya da birkaç kelime ile biter. Ama öyle kısa olmasına rağmen teması açık, kahramanların karakterleri net, hiciv yönü güçlüdür”(Ömer, 2012: 55).

Örneğin:

Kedi Ye

“ Bir kişi Seley Çakkan’a:

-Gece ağzıma fare girip gitmiş olarak rüya gördüm. Bugün kendimi çok kötü hissediyorum, ne yapayım?- diye sormuş.

-Kedi ye, kedi fareyi yer, o zaman iyi hissedersin – demiş Seley Çakkan”(Mahmut Kaşgarlı, 2008: 49).

Örnekteki gibi kısa ve açık olan fıkralar Seley Çakkan fıkralarının 1/3 ’ünde yer alır.

2)Yapısı mükemmeldir. “Seley Çakkan fıkralarında ortaya çıkan ya da yansıtılan nesneler çok basit hikâye hâlinindedir. Olayı açık şekilde anlattıktan sonra bir cümle gelir ve merkezî fikir son cümlede aşikâr olur”(Qing, 1989: 87)

Örneğin:

“Seley Çakkan şehir hâkiminin yanında çalıştığı günlerden birinde, bir arkadaşı ondan:

-Yurt büyükleri hâkimi çok över. Söylesene onun böyle övülecek zekâsı ne kadardır? –diye sormuş.

-Görmedin mi? O çok zeki olduğu için zekâsı kafasına sığmadığı için göbeğine inmiş.- demiş Seley Çakkan”(Mahmut Kaşgarlı, 2008: 50).

3)Seley Çakkan, fıkralarında kahramanlar hakkında az açıklama yapar.

“Seley Çakkan’ın bazı fıkralarında genelde sadece bir kahraman, çok olduğu zaman iki ya da üç kahraman olur. Bu kahramanların karakteri hakkında açıklama yapılmaz. Lakin fıkranın esprisini ifade etmek için bu kahramanlara birkaç kelime söz verir Bu sözlerle Seley Çakkan’a laf atılır, Seley Çakkan onlara cevabını veriri böylece espri gerçekleştirilir” (Qing, 1989: 87).

Seley Çakkan’ın “Yoğurt Var Mı?”, “Kuş Besleyen”, “Evlenecek Kız Aradım” gibi birkaç fıkrasında çok tasarruflu olarak tanımlanan kahramanlar vardır. Bu kahramanlar sadece fıkradaki ana fikri ifade etmek için fıkrada yer almıştır.

4)Seley Çakkan fıkralarında “hemen bitirme” usulü kullanılır.

“Bazı fıkralarda baştan sona kadar olayı anlatma tarzı kullanılmamaktadır. Ama karşıdaki kişi laf attıktan sonra Seley Çakkan hemen esprisini patlatır, ana fikir ifade edilir. Fıkra orada biter fazla açıklama yapılmaz.”(Ömer, 2012: 58).

Örneğin:

“Bir yıl kurban bayramında Opal Köyü’nün muhtarı başka köylerin büyükleri ile davete katılmış. Seley Çakkan Opal halkının derdini anlatmak için izinsiz davete girmiş. Bu duruma kızan muhtar:

-Hey Seley muhtar huzura çıktığında aklınla gel. Olmazsa kafanın sana ne gereği?- diye kızmış.

-Hazretim kızmayın. -demiş Seley Çakkan. -Ne gereği olurdu? Şapka takmaya, bakın ikimizin kafamızda şapka var değil mi?” (Ömer, 2012: 59).

Bu örnekte az önce söylediğimiz hemen kesip bitirme üslubu kullanılmıştır. Yani Seley Çakkan muhtara “Kafamın gereği yok” diye söyleyememiştir. “Kafamın düşünmeye ihtiyacı var” deseydi muhtar daha da kızabilecektir. O yüzden “Şapka takacağım” diye komik bir yanıt vererek hem kendisini korumuş hem de muhtara söyleyecek sözünden vazgeçmemiştir.

5) Seley Çakkan fıkralarında kahraman ile çevre beraber kurulur.

Örneğin:

“Seley Çakkan mahallesindeki bir zengin kişiye yıllık işçi olmuş. Seley Çakkan’a işveren bu adam her zaman Seley Çakkan’a bir kusur bulup onun bir senelik maaşını vermemeyi düşünürmüş. Bir gün işveren Seley Çakkan’a:

-Ben bir çuval samanı yukarı kattan aşağıya atacağım sen bir tanesini bile yere düşürmeden yakala, - diye emir vermiş. Seley Çakkan bir çuval samanını yere düşmesini seyredip durmuş ve en son bir tane

samanı yakalamış:

- Beyim bir tane samanı yere düşürmeden yakaladım, -demiş” (Mahmut Kaşgarlı, 2008: 50).

Bu fıkroda kurnaz, cimri işveren ile Seley Çakkan olmak üzere iki kahraman vardır. Fıkradaki çevre olarak işverenin evi geçer. Olay yukarı kattan aşağı kata saman atmaktadır. Ama şartı bir tane samanı bile yere düşürmeden yakalamaktır. Sonuçta bir çuval saman yere düşer fakat Seley Çakkan son bir tane samanı yakaladı. Bu fıkroda kahraman ile çevre, fıkra ortamı olarak çok ince planlanmıştır. Bu fıkranın ana temasını ortaya çıkarmak için çevreden çok iyi faydalanılmıştır. Fıkranın en sonunda Seley Çakkan uçuyor olan son saman tenesini yakaladığında espri ortaya çıkar.

6) Karşılaştırma çok kullanılır.

Karşılaştırma Seley Çakkan fıkralarında çok kullanılır. Yani kahraman, zaman, çevre, karakter, bedensel özellikleri gibi unsurlarla her zaman karşılaştırılır.

Örneğin:

“Seley Çakkan Yerkent’te¹⁵ bir çayhaneye girmiş. Bir grup insan orda çiftçiler hakkında konuşuyormuş. Şehirli bir zengin kişi Seley Çakkan’la alay ederek:

-Seley bey herkes ölüp bu dünyadan göçüp gider. Ama çiftçilerin at-eşekleri öldüğünde cennet cehennem hangisine girer ?-diye sormuş.

-Tabiki cennete girer. Eğer cennete girmezse hepinize ekmek üreten çiftçiler cennete yaya kalmaz mı?!- diye cevap vermiş” (Ömer, 2012: 296).

Az önce verdiğimiz bu örnekte çok açık bir karşılaştırma yapılmıştır. Çalışan emekçi sınıf ile zengin sömürücü sınıfı karşılaştırır. Böyle karşılaştırma yaparak Seley Çakkan yine çalışan sınıfı övme ve sömürücü sınıfla alay etme amacına ulaşır.

Seley Çakkan’ın fıkralarında karşılaştırma ile ana tema ortaya çıkar. Ama bazen fıkralarında Seley Çakkan Nesirdin Ependi, Molla Zeydin gibi söz ustaları ile bir araya geldiğinde birbirine laf atmaları da görülür. Bu laf atışlar sırasında yapılmış karşılaştırmalar bu söz ustalarına olan saygısızlık ya da düşmanlık değildir. Bu karşılaşmalar Seley Çakkan ile bu söz ustalarının arasındaki usta çırak ilişkilerini yansıtır.

7) Seley Çakkan fıkralarının dili masum ve saftır.

“Uygur kültürünün gelişmesi ve devamlılaştırılmasında Seley Çakkan fıkralarının önemli katkısı vardır. Mizahsız edebiyatın tarihi ve varlığını düşünmek mümkün değildir. Uygur dili güzel popülerleşmiş etkili bir dildir. Seley Çakkan fıkraları dünyadaki tüm karmaşık düşünce, nazik tanım, ifade etme,

¹⁵ Yerkent: Şimdiki Kaşgar’ın bir ilçesi.

benzetme, abartıları, dünyadaki başka büyük ve zengin diller gibi komple herşeyi kapsamlı bir şekilde ifade edebilir. Seley Çakkın'ın fıkralarında Orta Çağ cemiyetindeki feodal güçlerin başka millet dilleri ile karışıp giden söz ve kelimeleri ödünç almadı, dilbilgisini bozmadı. Seley Çakkın söz ve kafiye de zengin, zeki bir söz ustasıdır. Onun fıkralarını okuyan ya da duyan insan bunu hissedebilir. Seley Çakkın'ın fıkralarının dilindeki bu özelliği ve etkiliciliği Uygur halk fıkralarının geniş bölgelere yayılmasına sebep oldu" (Qing, 1986: 87).

Seley Çakkın'ın fıkralarında düzyazı ve şiir ile karışık yazılmış olan fıkralar ile karşılaşabiliriz. Ama bu fıkranın mizahî özelliğine olumsuz etki yapmaz.

Yemekten Sonra

"Seley Çakkının misafiri öğle aşını ¹⁶bitirdikten sonra sepetteki yağlı ekmeği görmüş ve:

*Bizim yerler iyi yerler,
Aştan sonra etmek yerler.
Seley Çakkın sofrayı kaldırıp demiş.
Bizim yerler yüksek kavak,
Aştan sonra da etmek gerek" (Ömer, 2012: 217).*

8)İçerik ile şekil birleştirilmiştir.

Edebiyatta öncelikle içindekiler çok önemlidir, içindekileri iyi ifade edebilmek için iyi bir şekli olması gerekir. Seley Çakkın'ın şiir şeklindeki fıkralarında içindekileri iyi ifade etmek için tanımdan başka yine müzik ana temayı açıklamak için hizmet eder.

Örneğin:

Şarkının Yeni Varyantı

"Seley Çakkın dışarıdan çok acıkmış halde eve dönmüş. O eve girdiği an karısı mutfaktan yemeğini bitirip çıkmış:

*Kırmızı gülü demezsem,
Tomurcuğu kopartmaya kıyamam,
Sen aşkımı demezsem,
Başka şehre gitmeye kıyamam.*

-Diye Şarkı söylemiş. Seley Çakkın kendini zor tutarak:

*Hukumumuz eşitmiş,
El kaldırıp vurmak istemem.
Beş yavrumu demezsem,
Bu evde kalmak istemem.*

-Diye şarkı söylemiş.

-Bu şarkıyı nereden öğrendiniz? diye sormuş karısı.

¹⁶ Ügre aş: Uygurlar'ın çok ünlü geleneksel yemeği el yapımı makarna ve kuzu çorbası bir arada.

-Senden öğrendim. Bu senin şarkının yeni varyantı.- demiş Seley Çakkan ”(Ömer, 2012: 259).

İşte bu içindikiler ile şeklin birleştirilmesinin en iyi örneğidir. Uygur halk fıkrasının diğer tiplerinde bu tür özellik görülmemektedir. Bu özellik sadece Seley Çakkan fıkralarında görülür.

2.4.Seley Çakkan Fıkralarının Uygur Edebiyatındaki Yeri

Seley Çakkan, yaşadığı devirde toplumun çeşitli kesimlerinin hayatını gözlemlemiştir. Böylece o kendi fıkralarında tefeciler, dolandırıcılar, dalkavuklar, batıl inanışa sahip cahillerle alay etmiş; kişileri cahillik, ahmaklık ve büyücülüğün üstünden gelmeye çağırması; insanları her zaman becerikli ve ihtiyatlı olmaya devam etmiştir.

“Seley Çakkan fıkralarının edebî gücü çok kuvvetlidir. Bu güç esasen fıkraların yaşam içindeki gülümsemesine sinmiştir. Bu gülümseme ne kadar fazla olursa, onun gücü o kadar artmıştır. Anlayan kişi gülmeden edememiştir.

Seley Çakkan fıkralarındaki bu yüksek hususiyet mizah edebiyatımızın gelişmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Halk fıkracılarının fıkraları söylendiğinde kişiler hak ve adaletin galip olduğu ve nefret duyduğu nesneler üstünden zafer kazandığı gibi sevinç hissine kapılıp doya doya güler ve gönülleri rahatlar.

Uygur Türklerinin de söz oyunları, tarihten günümüze kadar geçen ünlü söz ustaları, şakacılarının fıkralarını söylemekle başlar” (Mahmut Kaşgarlı, 2008: XXIII).

“Uygur hiciv edebiyatında Seley Çakkan’ın ayrıca yeri vardır Seley Çakkan fıkraları adaletsizliğe karşı adaletperverlik, cahillik, hurafî fikirlere karşı, fikir hürriyetinin çağrısı, cahilliğin kölesi değil akıl ve ferasetin gönüllüsü olmanın daveti, yabancı düşmanlara karşı mücadelenin sığınağı olarak Uygur Türkleri içinde çok büyük itibar kazanmış ve halk içinde yaygınlaşmıştır. Seley Çakkan her zaman umutvarlık yani optimizim ruhu ile dolu, fıkraları, türküleri ve konuşmalarında bazı hükümdar şahısların, bazı aç göz zenginlerin dış görünümü heybetli, güzel görünse de kalp ve iç dünyasının tamamıyla boş, çirkin, fitne-fesad ve kusur-noksanlarla dolu olduğunu gün ışığına çıkarmıştır” (Rahman, 2012: 170).

Seley Çakkan fıkralarını kuvvetlendiren ve onun hayatî gücünü arttıran bir önemli unsur, onun Uygur Türkçesindeki gülme duygusu yaratacak olan kelime, atasözü ve deyimlerden mahirlikle faydalanmayı iyi bilmesinden geçmektedir. Seley Çakkan Uygur halk sözlü edebiyatının bütün komedi örneklerinden güldüren beyit, koçak, temsil, hiciv halk hikâyelerinden ustalıkla yararlanmayı, onu kendi manevî zenginliğine dönüştürmeyi başarmıştır.

Seley Çakkan halk sözlü edebiyatı zenginliğinden, klasik ve yakın devir yazarlarının eserlerinden öğrendiği ve yararlandığı için, Uygur halkının sevilen fıkracısı olarak adı

edebiyat tarihine geçmiştir ve onun fıkraları Uygur halkının manevi zenginliğine dönüşmüştür.

“Seley Çakkan hazır cevap bir fıkraçadır. Onun konuşmaları ve hareketleri kişiyi güldüren, derin manalı ve yüksek hararetlidir.

Seley Çakkan gerçekten söz ustası ve ünlü sanatkârdır. Onun bu iki özelliğine ait kendi milleti ve insanlığa bıraktığı güldürü mirası bol ve ebedîdir. Toplumda güzellik ile çirkinlik, iyilik ile kötülük, aydınlık ile karanlık, doğruluk ile yanlışlık arasında devamlı cereyan eden mücadelelerde fıkralardan ibaret böyle silahların olması çok gereklidir”. (Mahmut Kaşgarlı, 2008: XXIV).

Bilindiği gibi tarihi halk yaratır. Onun kahramanlarını da halk yetiştirir. Demek folklor kahramanını, özellikle onun en kuvvetli, en etkili, en keskin fıkralarının kahramanını da halk ortaya çıkarır. Seley Çakkan da Uygur halkı tarafından yaratılan kabiliyetli fıkra ustası ve komedi edebiyatımızın parlak bir yıldızıdır.

“Burada şu hususu belirtmek gerekir ki, Seley Çakkan’ın vefatından sonra şimdiye kadar uzak zaman içerisinde adı unutulmuş halk fıkraçılarının fıkraları da Seley Çakkan adında söylenip geldiği mukarrerdir. Bu bütün sözlü halk edebiyatı tarihinde her zaman karşımıza çıkan bir durumdur.

Uygurlar aslında güler yüzlü, şakacı bir millettir. Seley Çakkan da Uygur halkının bu özelliğini ortaya çıkarmıştır. Seley Çakkan’ın fıkraları, türküleri halka güç-kuvvet, ruh, âşığa huzur, dertliye deva, zulüme zeval, cahile hançer olmuştur. Onun fıkraları ve türkülerinde vatanseverlik ve mücadele ruhu ifadelenmektedir. O düşmanlara karşı halk tarafından açılan bayraktır” (Qing, 1986: 89).

Seley Çakkan fıkralarında zalimlik, zorbalık, aldatmacılık ve bütün hile-hurda, sır-esrarını gün ışığına çıkarmaya, kötü illet ve rezillikleri, hiciv kamçısı altına alarak yok etmeye yönelik olduğundan dolayı onun eserleri şekil yönünden olsun, mazmun yönünden olsun halkın gönlünde taht kurmuştur. Halk tarafından çok sevilmiştir.

Kısacası Seley Çakkan, Uygur halkı hiciv edebiyatında Nesirdin Ependi’den sonra önemli yer tutmaktadır. Seley Çakkan, Nesirdin Ependi fıkralarını yaşatmada ve Uygur sözlü edebiyatının zenginleşmesinde önemli rol oynamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOLLA ZEYDİN VE FIKRALARI

3.1.Molla Zeydin'in Hayatı

“Molla Zeydin, 1815 yılında Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin Turfan ili Piçan ilçesinin Lükçün köyündeki Bağara mahallesinde bir fakir çiftçi ailesinin mensubu olarak doğmuştur ”(Ebey ve Emin, 2006b: 230).

“Molla Zeydin okul yaşına geldiğinde medreseye gitti. O okulda Doğu klasik edebiyatını çok iyi öğrendi. On yedi yaşında Kuran-ı Kerim'i çok iyi öğrenip sınavdan geçtiği için “Molla” unvanı aldı ve ondan sonra adının önüne bu unvan katılıp “Molla Zeydin” diye adlandırıldı ”.(Ebey ve Emin, 2007ç: 1).

Molla Zeydin gençliğinde düğünlerde, meşrepler¹⁷ gibi etkinliklerde şarkı söyleyip müzik aletleri çalardı. Molla Zeydin çok şakacı, söz ustası, zeki bir insandı. Onun söylediği fıkralar, şaka ve hicivli şarkılar; subay, hoca, kadı ve beylerden yalancı mollalara kadar tenkit ve hiciv edicidir.

“Turfan ve Kumul 'daki ¹⁸vali saraylarında şakacı ve söz ustası olanları saray hizmetçisi yapma geleneği olduğu için Lükçün'deki vali Eprudun ona sarayda hizmet verirdi. Molla Zeydin vali Eprudun'un sarayına geldikten sonra sürekli vali ve subayları hicveden mizah ve şakaları söylediği için sekiz defa saraydan atıldı. Dokuzuncu defa saraya çağrıldığında vali ona “şirin düşmanım” demiştir.

Vali Eprudun Molla Zeydin'i Mançu hanına vergi vermeye gittiğinde, sonra Kaşgar'da vali olduğunda da kendisi ile beraber götürmüştü. Molla Zeydin vali Epruduna Kaşgarda dokuz sene hizmet ettikten sonra 1860 yılında öz yurdu Lükçün'e döndü. 1881 yılında vefat etti.

Molla Zeydin fıkraları Turfan, Piçan Uygurlarının geleneği, dil ve şivelerinin özelliğini taşır. O yüzden çok yerli özelliği vardır. Molla Zeydin'in komik mizah ve şakaları sadece Turfan ve Piçan'da değil tüm Uygurlar arasında geniş şekilde yayıldı” (Tömür, 2006: 2).

“Molla Zeydin sanatçı kişiliğinin yanı sıra, karşılaştığı türlü durumlardan ve pek çok olaydan, kıvrak zekâsı ve hazır cevaplılığıyla bir çıkış yolu bulması, onun giderek halk arasında bir fıkra tipi hâline gelmesine sebep olmuştur. Fıkralarında ekseriya, kendisi ile Mançu idareci sınıf arasındaki hadiseler konu edilir.1759 yılından beri Mançu hanedanına tabi olarak yaşayan ve kısa süreli birkaç dönem dışında kalıcı bir bağımsızlığa sahip olmayan Uygurlar Mançu valileri ve askerî sınıftan intikamını onun vasıtasıyla alır. Müstebit ve zalim idarecileri Molla Zeydin, akli ve bilgisiyle mağlup eder. Halk Mançular ile ilgili olarak anlatılan fıkralarda kendisini temsil etme yetkisini Molla Zeydin'e vermiştir. O, aynı zamanda Turfan ve havalisiyle ilgili yer, şahıs ve olaylara bağlı olarak anlatılan fıkralarında da

¹⁷Meşrep: Her sene güz vakti ekim işleri ara verdiğinde mahallerde organize edilen etkinliktir. Genelde köydeki 18 yaşın üzerindeki herkes katılabilir. Etkinlikte halk oyunları oynanır, şarkılar söylenir, meddahlık ve mizahçılık yapılır. Uygur meşrepleri millî sanatı geliştirici ahlak öğretici eğlenceli okuldur.

¹⁸Turfan, Kumul: Xinjiang Uygur Özerk Bölgesinin illeri.

ana tip konumundadır” (Özkan, 1992: 15).

“Gerek Molla Zeydin gerek Seley Çakkan, emekçi sınıfın yüksek zekâsını ve kuvvetini kendilerinde yansıtan ölümsüz halk kahramanlarıdır. Onların konu olduğu fıkralar; Nesirdin Ependi gibi haksızlıklara karşı cesur tavır gösterme, kendi devrinin tarihi gerçekleri ile tutarlı olması, Uygur halkının kültürünü, örf ve adetlerini yansıtmaya gibi içerik özelliklerinden dolayı uzun zamandan beri Uygur halkının günlük yaşamında önemli yer tutmuşlardır. Halk bu üç mizah figürünü kültürel belleklerinde yaşatmaya devam etmektedir” (İsmayil, 1998: 351).

Molla Zeydin, Uygur halkı hiciv edebiyatında Nesirdin Ependi ve Seley Çakkan’dan sonra önemli yer tutmaktadır. Molla Zeydin fıkralarını, Nesirdin Ependi ve Seley Çakkan fıkralarının devamı sayabiliriz. Çünkü Molla Zeydin fıkraları Nesirdin Ependi ve Seley Çakkan fıkraları ile aynı özelliğe sahiptir.

3.2. Molla Zeydin Fıkralarının Genel İçeriği

Molla Zeydin’in fakir bir ailede doğup büyümesi, onun çalışan halka yakın, yetim ve fakirlere sempati duyan iyi kalpli bir erkek olarak büyümesine sebep oldu.

Molla Zeydin’nin yaşadığı devir Mançuların Qing hanedanının Turfan’da hâkimiyet yürüttüğü ve üstelik Turfan valisi Eprudun Wang’ın¹⁹ Qing hanedanına itaat ederek kendi halkını bastırdığı karanlık yıllardı.

Bu devirde Uygurlara bir taraftan yerli subaylar, zengin sömürücü sınıf ve yalancı sahtekâr din adamları tarafından zulmedilmiştir. Yine bir taraftan Uygurlar, Mançuların millet ayrımcılığı, millet katliamı siyasetlerinin kurbanı olmuştur. O karanlık devri yaşayan Molla Zeydin sonunda kimin gerçekten dost kimin düşman olduğunu fark etti. Her zaman çalışan halkın derdini anlayıp ve onlara ruhî destek vermeye çalıştı. Sömürücü sınıfın halkı ezdiği anlarda her zaman onlarla kendi mizahı ile savaştı.

1) Egemen sınıf ile çalışan halk arasındaki keskin sınıf karşılığını yansıtan fıkralar (hükümrân gruplar ve onların vekilini hicveden fıkralar): Bu türdeki fıkraların içeriği çok keskindir, feodal sınıf ile halk arasındaki diyalog ve onların çelişkileri anlatılır. Feodal sömürücü hükümrân sınıflar tenkit edilir, emekçi halk övülür ve saygı gösterilir.

Örneğin:

“Ziyafette”, “Vergi Toplamak”, “Benden Korkar”, “Ceza”, “Diken Getirmiş”, “Kadı Benim Eşeğim” gibi fıkralarında keskin hiciv, güçlü alay ile Uygurlar cemiyetindeki türlü siyasi ve sosyal çekişmeleri ortaya çıkardı. Uzun zamandan beri Uygur cemiyetinin türlü sınıfları

¹⁹Wang: Çince kelime, vali anlamında.

arasında süren çekişmeler göz önüne serildi. Molla Zeydin keskin diliyle hükümrân sınıfın maskesini kaldırıp onların asıl yüzünü tarihin tenkit sahnesine çıkardı.

2) Çalışan halkı ve çalışmayı öven fıkralar: Molla Zeydin'in bu türdeki fıkralarında çalışan ve herkesin emeğine saygılı olmayı anlatır. Fakirlere sempati duymak ve onlara yardımcı olmak düşünceleri işlenir.

Örneğin:

Cehennemde Fakire Yer Yok

"Bir gün yurdun zengin adamları, kadı ve mollaları bir zengin kişinin düğününe gitmiş. Sofra kurulup yemekler çıkmış. Bir cimri zengin adam yemek yediğinde etraftakilere bakarak:

-Bu günlerde dilenci fakirler çoğalmaya başladı, unlar yok yerler mi var mıydı acaba ?- dediğinde sofraya köşesinde oturan Molla Zeydin hemen:

-Geçen Cuma namazda kadı hazretleri : "Bu dünyada zor durumda kalan mağduriyet sahibi öldüğünde cennetlik olur, huzur içinde yaşayanlar öbür dünyada hesabı verecek, eğer haram yemişe cehenneme gider" demişti. Kadı hazretlerinin sözü doğru olsa mağdurlu fakirler tabii ki cehennemde yok,- demiş.

O cimri zengin adam sesini bile çıkaramamış" (Ebey ve Emin, 2007d: 3).

Gördüğümüz gibi bu fıkroda Molla Zeydin her zamanki gibi halkın tarafını tutup onlara saygı duyarak, çalışan halkla alay etmeye çalışan sömürücü sınıf temsilcilerini, zengin kişileri, halkı kandırdıklarında kullandıkları yalanları onlara iade ederek tenkit etmektedir.

Ay ile Güneşin Saklanması

"Bir gün vali aniden Molla Zeydin'e sormuş:

-Ay ile gün niye bulutun arkasına saklanır?

-Molla Zeydin valiye:

-Gece vakti ay karnı aç zavallıların acı çektiğini görünce adaletsizliğe dayanamayıp bulutun arkasına saklanır. Gündüz vakti gün çalışan halkın tarım yerinde sıcakta susadığını görünce onlara merhamet gösterip o da bulutun arkasına saklanır. Ay ile günün daima bulutun arkasına saklanması sırrı bu. - demiş" (Ebey ve Emin, 2006b: 234).

Bu örnekte Molla Zeydin'in fakirlere olan sempati ve merhameti görülmektedir.

3) Molla Zeydin'in fıkralarında çalışan halk arasındaki kötü alışkanlık ve kötü düşünceleri tenkit eden türde mizahlar vardır. Bu türdeki mizahlarda halk arasındaki yalancılık, ödünç alınan geri vermeme, hurafe gibi davranışlar tenkit edilir.

Örneğin:

Bu Duayı Ben Okuyum

"Yol yürürken Molla Zeydin bir çiftçi ile karşılaşmış. Molla Zeydin onunla selamlaşırken nereye gidiyorsunuz diye sormuş. Çiftçi:

Tarladan ürünleri topluyordum, tarlam bereketli olsun diye dua okutmaya ilk topladıklarımı imama

götürüyorum. - demiş. Bunu duyan Molla Zeydin gülererek:

-Eskide imamların duaları gökteki tanrıların yanına giderdi, şimdiki imamların okuduğu dualar merdiven başından aşamaz. En iyisi bu duayı ben edeyim,- demiş”(Ebey ve Emin, 2006b: 249).

Yine Bir Defa Öldürür

“Molla Zeydin’nin bir arkadaşı ondan:

-Öldüğümüzde iki melek girip bizden soru sorarmış, eğer soruya cevap veremezsek fena dövermiş. Ne yapmam lazım?- diye sormuş.

-Ondan mı korktun? Ne yapabiliriz ki en kötüsü döverek yine bir defa öldürürler.- demiş”(Ebey ve Emin, 2006b: 253).

Gördüğümüz bu iki fıkrada halktaki hurafe ve cehalet tenkit edilir.

Canı Çıkıp Gitmesin Diye Korkuyorum

“Molla Zeydin bir şeyhe ödünç verdiği parasından umudunu kesmiş. Bazıları Molla Zeydin’a:

-Niye almıyorsun? diye sormuş. Molla Zeydin: - alsam da olurdu, ama şeyh kişilerden para çıkmadan önce canı çıkıp gitmesin diye korkuyorum,- diye cevap vermiş”(Ebey ve Emin, 2006b: 254).

Bu fıkrada ödünç alanı geri vermemezlik gibi kötü alışkanlık tenkit edilir.

4) Molla Zeydin’nin fıkralarında eğlenmeyi amaç edinen fıkralar vardır. Bu fıkraların çoğu Molla Zeydin’in karısı, arkadaşları ve mahalledeki insanlarla ilgilidir. Bu fıkraların esprisi onların konuştukları ve yaşadıklarıdır.

Örneğin:

Altı Ayak

“Molla Zeydin çok yol yürüyüp memleketi Lükçüne döndüğünde eşiği çok yorulmuş. O eşiğine binmeden eşek ile beraber yürürmüş. Bunu gören kişiler Molla Zeydinle alay etmiş:

-Aptalsınız, eşek diyen haram hayvandır, öyle değer vermeye gerek yok, - demiş.

Molla Zeydin onlara:- dört ayak ile yürümekten altı ayak ile yürümek daha hızlı, öyle değil mi ?- diye cevap vermiş”(Ebey ve Emin, 2006b: 252).

Bu fıkrada Molla Zeydin ile mahalledeki komşular arasındaki diyaloglar anlatılmaktadır.

Kara Ay Da Var Mıydı?

“Molla Zeydin’in sonraki karısı çok kavgacı çıkmış. O esmer bir kadıymış. Bir gün karısı Molla Zeydin ile yine kavga etmiş. Sıkılmış Molla Zeydin – git, uzak dur zenci. - demiş. Karısı ağlayarak annesinin evine küsüp gitmiş. Üç gün sonra kadı Molla Zeydin’i çağırtmış. Molla Zeydin kadı yanına girdiği an onu gören kayınvalidesi:

-Dolun ay gibi ışıltılı,

Dursa yüzü bembeyaz.

Utanmadan söylemişsin

Sen kızıma kapkara.

-Demiş. Molla Zeydin gülümseyerek:

-Ay mıydı, aylar mıydı?

Aya bulut engel miydı?

Ay olsa apak olur idi.

Kara ay mı var mıydı?

Demiş, kadı olayı anlayınca kahkahaya boğulmuş ”(Ebey ve Emin, 2006b: 239).

Bu fıkrada ise Molla Zeydin ile karısı, Molla Zeydin ve kayınvalidesi arasındaki Ailevi diyaloglar komedi unsurları dâhilinde anlatılmaktadır.

Tablo 3.1Molla Zeydin Fıkralarının İçeriğine Göre Sınıflandırılması²⁰

Keskin sınıf karşılığını yansıtan fıkralar	6.VERGİ TOPLAMAK	7.AY İLE GÜNÜN SAKLANMASI
	8.BİZE KALMAYAN OLURDU	9.BU İYİ SÜNNETMİŞ
	12.KADI HAZRETLERİ BENİM EŞEĞİM	
Eğlenmeyi amaç edinen fıkralar	4.ZİYAFETTE	5.KARA AY DA VARMIYDI
	11.ALTİ AYAK	13.YİNE BİR DEFA ÖLDÜRÜR
Halk arasındaki meseleleri konu eden fıkralar	2.ZENGİN ADAMIN GÖZ AĞRISI	3.GÜLSÜZ HELPET
	10.BU DUAYI BEN EDEYİM	14.CANI ÇIKIP GİTMESİN DİYE KORKUYORUM
Emeğe saygı duymak konu eden fıkralar	1.FAKİRLER CEHENNEMDE YOK	

3.3.Molla Zeydin Fıkralarının Özelliği

Molla Zeydin fıkralarının yapısı kısa, ezberlenmesi kolay fıkraları eğitim görmeyen kişilerin bile kolay anlayabilir ve başkalarına anlatabilir. Özellikle komik olması Molla Zeydin fıkralarının geniş alanlara yayılmasını ve halk tarafından çok sevilmesini sağlamıştır. Molla Zeydin fıkralarında gereksiz söz, tanım ve açıklamalar yoktur. Güçlü esprili, keskin hicivli olması sadece Uygur sözlü edebiyatında değil Uygur yazma edebiyatında mizah, satire gibi türlerin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır.

Molla Zeydin fıkralarında Turfan²¹ ,Piçan²² Uygurlarının örf âdetleri, dil ve şive özellikleri görülür. Ama bunlar Molla Zeydin fıkralarının tüm Uygurlar arasında geniş bölgelere yayılmasında olumsuz etki göstermemiştir.

1)Molla Zeydin fıkraları Kısa ve açıktır.

Molla Zeydin fıkralarının kısa ve açık olması herkesin hoşuna giden bir özelliğidir.

²⁰ Beşinci bölüm metin kısmındaki sıraya göre sıralanmıştır.

²¹ Turfan: Xinjiang daki bir il.

²² Piçan: Xinjiang daki bir ilçe.

Kısa olduğu için lafı dolandırmadan anlatılmak istenen açıkça söylenir. Zamandan tasarruf eder, içeriği net olur. Molla Zeydin'in bazı fıkraları birkaç dize ya da birkaç kelime ile biter. Ama öyle kısa olmasına rağmen teması açık, kahramanların karakteri net, hiciv yönü güçlüdür. Örneğin:

Yine Bir Defa Öldürür

"Molla Zeydin'nin bir arkadaşı ondan:

-Öldüğümüzde iki melek girip bizden soru sorarmış, eğer soruya cevap veremezsek fena dövermiş. Ne yapmam lazım?- diye sormuş.

-Ondan mı korktun? Ne yapabiliriz ki en kötüsü döverek yine bir defa öldürürler.- demiş"(Ebey ve Emin, 2006b: 253).

Gördüğümüz bu fikranın yapısı çok kısadır ama yine de halktaki hurafe ve cehaleti lafı dolandırmadan çok net tenkit eder.

2)Molla Zeydin fıkralarında düzyazı ve şiir karışık yazılmış olan mizahlar ile karşılaşabiliriz. Ama bu mizahın mizahî özelliğine hiç olumsuz etki yapmaz.

Örneğin:

Kara Ay var Mıdır

"Molla Zeydin'nin sonraki karısı çok kavgacı çıkmış. O esmer bir kadınımış. Bir gün karısı Molla Zeydin ile yine kavga etmiş. Sıkılmış Molla Zeydin – git, uzak dur zenci .- demiş.Karısı ağlayarak annesinin evine küsüp gitmiş. Üç gün sonra kadı Molla Zeydin'i çağırtmış. Molla Zeydin kadı yanına girdiği an onu gören kayınvalidesi:

-Dolun ay gibi ıslıl ıslıl,

Dursa yüzü bembeyaz.

Utanmadan söylemişsin

Sen kızıma kapkara.

-Demiş. Molla Zeydin gülümseyerek:

- Ay mıydı, aylar mıydı?

Aya bulut engel miydi?

Ay olsa apak olur idi.

Kara ay mı var mıydı?

Demiş, kadı olayı anlayınca kahkahaya boğulmuş"(Ebey ve Emin, 2006b: 239).

3)Molla Zeydin fıkralarında kahramanlar hakkında tasvir yapılmaz.

Molla Zeydin bazı fıkralarında genelde sadece bir kahraman, çok olduğu zaman iki ya da üç kahraman bulunur. Bu kahramanların karakteri hakkında herhangi bir tasvir olmaz. Lakin mizahın ana fikrini ifade etmeyi esas alarak çok az kelimeye yer verir. Bu kahramanlar Molla Zeydin'e laf atarak Molla zeydin'in esprisini yapmasına katkıda bulunur. Molla Zeydin'in "Kadı Hazretleri Benim Eşeğim", "Bu Duayı Ben Edeyim" gibi birkaç fıkrasında çok kısıtlı

şekilde tasvir yapılan kahramanlar vardır. Bu kahramanlar sadece mizahtaki ana fikri ortaya koymak için verilen en iyi örneklerdir.

Kısacası, Molla Zeydin mizahlarında gereksiz söz, tanım ve açıklamalar yoktur. Güçlü esprili, keskin hicivli olması sadece Uygur sözlü edebiyatında değil, Uygur yazma edebiyatında mizah, satire gibi türlerin gelişmesini de sağlamıştır. Molla Zeydin fıkralarında gençlere kendi emeği ile yaşamak, emekçi halka saygı duymak gibi ders verir. O yüzden eğitici rolü de vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİSAM KURBAN VE NÜKTELERİ

4.1 Hisam Kurban'ın Hayatı

Hisam Kurban Uygur sözlü edebiyatında yazıya geçen en önemli nüktedandır.

“Hisam kurban 1930 yılında Xinjiang Uygur Özerk bölgesinin Gulca şehrinde küçük bir esnaf ailesinde dünyaya gelmiştir.1940 yılından 1944 yılına kadar ilkokulda okumuştur. 1951 yılından 1961 yılına kadar İli Sanat topluluğu ile Gulca ilçesi Sanat Topluluğunda çalışır ve halkın beğenisini kazanır.1961-1966 yılları arasında Gulca ilçesinde çiftçilikle meşgul olur, 1966-1980 yılları arasında Gulca şehri amatör sanat topluluklarında çalışır. 1980 yılından itibaren Gulca Belediyesi Kültür Dairesinde görev yapar. 1991 yılı ocak ayında emekli olur. Hisam Kurban Devletlik, İli illik Halk Edebiyat- Sanatçılar derneğinin üyesi, Xinjiang Özerk Bölgesi Halk Edebiyat ve Sanatçılar derneğinde görevli, Devletlik Hikâyeciler akademisinin üyesidir” (Mamut, 2012: 59).

“Hisam Kurban'ın babası Kurban Ağa 1900 yılında Gulca'da doğmuş, Mesleği dericilik olan Hisam'ın babası Kurban Ağa meşreplerde²³ devamlı boy gösteren bir mizah ustasıdır, üç oğlu varmış. Üç kardeş akşamları avluda oturup nükte yaparmış.” (Wang, 2016: 11).

“Kurban Ağa, Gulca şehrinin itibarlı insanlarından biri olduğu için çağdaşı Zikri Elpetta, Gofur yüsuf, Zordun Nusret, Muhammet Mançu gibi ünlü mizah ustaları ile arkadaşdır. ” (Ebey ve Emin, 2006a: 2)

“Babasının etkisi altında kalan Hisam Kurban henüz on bir, on iki yaşlarında bir çocukken tanınmış nüktedanlar arsında yer almaya başlar. O, nüktedanlıktan pratik zekâsı, şaka ve fıvalarının konularının keskin ve kısa olması, fıkra ve nüktelerinde gerçek hayatı çok güzel bir şekilde ifade etmesi dolayısıyla insanlar ona yaşayan Nasrettin Hoca demeye başlarlar”. (Ebey ve Emin, 2006a: 2).

Hisam Kurban'ın böyle bir aile ve arkadaşlık ortamda büyümesi, onun büyüdüğünde usta bir nüktedan olup yetişmesine zemin hazırlamıştır. Hisam Kurban'ın başarılı bir nüktedan olup yetişmesi küçüklüğünde evde ve okulda gördüğü eğitimden ve babası Kurban Ağa'nın etkisinden kaynaklanmaktadır.

4.2. Hisam Kurban'ın Eğitici Kişiliği

Hisam Kurban'ın nükteleri bağlamında çocuk ve yetişkin eğitimi meselesi üzerine

birçok çalışma yapılmış, makale ve bildiriler hazırlanmıştır.

“Mehmet Emin Hoştur tarafından hazırlanan bir makalede Hisam’ın fıkra ve nüktelerinin eğitici yönü ele alınmıştır. O, makalesinde Hisam’ın nüktelerinin eğitici yönünü aşağıdaki maddelerde özetlemiştir:

1. İyimserlik, hayata bağlı ve ümitli olma.
2. Özeleştiri yapabilme.
3. Hoşgörülü olma.
4. Tedbirli olma.
5. İçki alışkanlığının kötülüğü.
6. Cimri olmama.
7. Evlilikte uyumlu davranma.
8. Rüşvet ve yolsuzluk.
9. Görgülü olma.

Hisam nüktelerinin birçoğunun eğitici değer taşıdığı görülür. O, nüktelerinde insan sevgisi, estetik ve zekâ gibi kavramları işleyerek başlı başına bir eğitim değeri yaratır. Çağımızın insan yetiştirme yollarından biri, en iyi örneklerin gösterilerek onların benimsetilmesidir. Dolayısıyla, Hisam’ın tüm yönleri ve felsefesiyle insanımıza ve çocuklarımıza tanıtılması çok önemlidir. Kültürel değerlerimizin en önemlilerinden biri olan Hisam’ı, Nesirdin Ependi’nin izinden gelen bir eğitim konusu ve hazinesi olarak ele almalı, Uygurca eğitim veren bütün eğitim kurumları müfredatında ona yer vermelidir. O, karikatüre uygun çizgileriyle millî karikatürümüzün esin kaynağı olmalıdır. Ressamımız resmini, heykeltıraşımız heykelini yapmalı, hikâyecimiz, romancımız hikâyesini, romanını yazmalıdır. Tiyatromuzla, sinemamızla, televizyonumuzla, gazetemizle el ele vererek onu ve eserlerini tanıtmalıyız” (Emet, 2013: 10).

Hisam Kurban nüktelerinin halk tarafından sevilmesi, gençlerin taklit etmesinin sebebi de Hisam Kurban nüktelerinin eğlenceli olmasından çok eğitici olmasıdır.

4.3. Hisam Kurban Nüktelerinin Genel İçeriği

Hisam nükteleri içeriklerine göre hiciv nükteleri, mizahî nükteler ve eğlendirici nükteler olarak üç grupta sınıflandırılabilir.

1)Hiciv Nükteleri:

Bu tür nükteler, tüccarların sahtekârlık ve yalancılıkları, yöneticilerin bürokratik savsaklama ve yağcılıkları, toplumun alkol kullanma, hurafe ve kumarbazlık gibi kötü alışkanlıklarını konu alan nükteleridir. Bu tür nüktelerin eğitici yönü oldukça yüksektir. “Sanatınızı da Satsanız”, “Şahit”, “Eşek” “Secdeden Başını Kaldıramıyor”, “Paylaşmak” gibi nükteler hiciv nüktelerine örnek olarak gösterilebilir.

Örneğin:

Şahit

“Bir arkadaşı, sana bir şeyler getireceğim, diyerek Hisam’dan birkaç defa para alır ve hiçbir şey getirmez. Hisam da parasını geri alma ümidini kaybedince üzölmeye başlar. Günlerden birgün, bu arkadaşşı telaşla yine Hisam’ın evine gelir.

-Arkadaşım, polis beni sahtekârlıktan tutuklamak istiyor. Sahtekâr olmadığımıla ilgili şahit getirmemi istiyor. Sen bana şahitlik yap. Benim yalan söylemeyeceğimi sen de biliyorsun, der. Hisam, sözünü kesip:

-Demek ki, senin sözlerini bu yüzden birkaç defa parayla satın almışım ha !- der”(Ebey ve Emin, 2006a: 15).

2) Mizahi Nökteler:

Genelde küçük kusurları, yakışksız hareketleri ve toplumda yapılan yanlışları iğnelemeden anlatan nöktelerdir. Mizahi nöktelerde, hiciv nöktelerinde gösterilen sert tavırlar ve keskin sözler görölmez. “Hobi”, “Çift Kişilik Dans Etmek”, “Sorun Değil” “Dostluk” gibi nökteler bu tür nöktelerine örnek olarak gösterilebilir.

Örneğın:

Sorun Değil

“Hisam, pazarda satın aldığı kömürü evine götürmek için bir eşek arabası kiralar. Arabacı çocuk eğri bögürü yollarda arabayı hızla sürmeye başlar. Hisam kömürün yolda dökölmesinden endişe ederek:

-Kardeş, yavaş sür, der. Arabacı çocuk Hisam’ın sözüne aldırmadan:

-Sorun değil, diye diye arabayı sürer.

Yolda giderken eşeğın koşu bağı kopar. Hisam arabacıya:

-Durup koşu bağıını bağla, der.

Arabacı yine umursamazca:

-Sorun değil, diyerek arabayı sürmeye devam eder. Epey gittikten sonra tekerlek bir çukura düşer.

Arabanın dingili kırılır. Arabacı:

-Eyyaah! Der.

Hisam hemen yanına yaklaşarak:

-Sürmeye devam, sorun değil! der”(Ebey ve Emin, 2006a: 31).

3) Eğlendirici Nökteler:

Bu tür nöktelerde söylenen sözler ağır ve keskin değildir. Sadece insanları eğlendirmek, güldürmek ve neşelendirmek amacıyla yapılan nöktelerdir. Bu tür nökteler hem eğlendiren hem de düşünmeye sevk eden nöktelerdir.

“Kendimi Kaybettim”, “Gerçek Mi?”, “Göz ve Kulak”, “Köprü Yok” gibi nökteler eğlendirici nöktelerdir.

Örneğın:

Köprü Yok

“Hisam bir arkadaşıyla nehir kenarında otururken bir uçak gelir, nehir kenarında bir tur attıktan sonra uzaklaşır. Arkadaşı şaşkınlıkla:

-Hisam, uçak geri dönüp gitti, neden acaba?- diye sorar.

-Köprü yok ya, geçemeyince geri dönüp gitti, der Hisam”(Ebey ve Emin, 2006a: 75).

Yukarda bahsettiğimiz türlerden başka, Erkin. EMET’e göre “Hisam nükteler yapısal olarak serbest nükteler, tercüme nükteler ve fıkra niteliği taşıyan nükteler olarak da üç ayrı grupta sınıflandırılabilir” (Emet, 2013: 39).

Tablo 4.1 Hisam Kurban Nüktelerinin İçeriğine Göre Sınıflandırılması²⁴

Hiciv nükteler	Mizahi nükteler	Eğlendirici nükteler
4. BOĞAZIMI BÖYLE SIKARSAN	1. ÖYLE KAZANA BÖYLE KEPÇE	5. BUGÜN EĞLENCEYE GİDECEĞİM
9. ADALETİN ÖLÇÜSÜ	3. YAMAN İT DE VAR	15. BİLGİ
11. UÇURUMUN KENARI	17. CENET VE CEHENNEM	22. BENİM GİBİ YÜRÜYEBİLİRSEN İÇ
13. KİLİM USTASI	25. ÖZEL YETENEK	36. YETMİŞ ÜÇÜNCÜ MESLEK
16. İÇİNDEKİLER	29. EVDEKİ YETER	41. İYİ GELEN İLAÇ
19. CİNLER DE KORKAR	44. YİNE BİRAZ UYUSAYDINIZ	55. ORTASINI NASIL BULURLAR
21. TEKERLEK YAPTIRMAK	54. KENDİ GÖRÜŞÜ	67. KILIBIKLIĞIN FAYDASI
27. BİLMİYORDUM	61. KENDİMİ KAYBETTİM	75. EŞEKTEN İNERSEM
32. EĞLENCE	65. MİSAFİRLERİ AĞIRLA	78. GÖZ VE KULAK
34. ÇOK İYİ FİKİR	73. EN ZOR BİÇİLEN HUBUBAT	85. ARTIK ÖLMEYECEKSİN
37. HANGİ SÖZÜNÜZE İNANAYIM	82. İT VE BÜLBÜL GİBİ	88. TELEFONLA KONUŞMAK
39. YARI VE TAM ZENGİNLİK	96. GÜVENLİK	94. KONUŞMACI
46. ADIM DEMOKRASİ	2. ORADA DA HORLARSIN	98. KÖPRÜ OLMADIĞI İÇİN GİTTİ
48. AH KEŞKE	6. MİSAFİRPERVERLİK	7. ZONGZAYOF
51. ENDİŞE	24. ŞİDDETLİ AZ YAĞIŞ	20. DOLAŞIP İSABET ETTİ
53. BAŞKAN ARAMAK	28. DÜĞÜNDE YİYECEĞİZ DEMİŞTİN YA	31. KIRIK SUYUMA
58. BAŞKANI ÖVMEK	43. KÜÇÜK YAŞTA EVLENME	40. KÜSKÜNLÜĞÜ KAPATMAK
60. ŞİMDİ KESİN BUZAĞI OLACAKSIN	49. ARKADAŞLIK	42. SARHOŞ OLDUM
63. DOYAR YA	56. KAÇ OĞLAN KAÇ KIZ	71. PASLANMIŞSINIZ
68. İYİ Kİ AVRUPAI EĞİTİM VERMİŞSİNİZ	64. SARHOŞLUĞUN SIRRI	74. PARA ÖDEMEK
72. SAHİBİNE BENZER	69. İYİ Kİ UYANDIRMIŞ	76. BALIK TAŞIMAK
80. DÜNYADA EN SİVRİ ŞEY	77. KAVGA	80. O KADAR UZAK YERE
84. TOP OYNAYACAKTIK	87. EKSİK DİŞ	89. ZEKİCE CEVAP
90. SATIP PARAYA DÖNÜŞTÜRDÜM	99. YUMRUK KAVRAMASI	92. BENİ ÇARPMAS

²⁴ Beşinci bölüm metin kısmındaki sıraya göre sıralanmıştır.

93.YARDIMCI OLMAK		97.SORU -CEVAP
100. YARIŞMADA		
8.BAŞKAN YARDIMCISI		
10.MEZARLIĞI TAŞIMAK		
12.EŞEK VE SİPA		
14.PALAVRACILIK		
18.KEÇİ ZANNETMİŞTİM		
23.ÖZELLİK		
26.İKİ ALIŞKANLIK		
30.ÖKÜZÜNÜZÜ GETİRDİKTEN SONRA		
33.AÇGÖZLÜYE CEVAP		
35.SECDEYE VARDI KALKAMIYOR		
38.SORUN DEĞİL		
45.TEKERLEĞİ ÖDETMEK		
47.ZORLUK		
50.ÖNCE BİR SOR		
52.EN ZOR İŞ		
57.SONUNDA AYRILACAKSINIZ		
59.ŞİMDİ SERİNLEDİ		
62.GÜNAH OLUR		
66.HARİTA FARKLI		
70.İNSAN OLMADIĞINIZI ANLAYAMAMIŞIM		
79.ETİ DÖVMEK		
83.ŞEHİR SORMA		
86.KALBİN TEF ÇALMASI		
91.YÜZSÜZ		
95.YÜN ÇİZME		

4.4. Hisam Kurban Nüktelerinin Konu Özellikleri

Hisam Kurban nüktelerinde Nesirdin Ependi, Seley Çakkın, Molla Zeydin gibi ustaların fıkralarında olduğu gibi sınıf çelişkisini anlatan, zulümden bahşeden içerik yoktur. Hisam Kurban kendisi nüktelerinin başkahramanıdır, kendi yaşamındaki türlü hadiseleri mizahi yol ile anlatır. Dolayısıyla Hisam Kurban nükteleri temel olarak gerçek hayatı ve insan yaşamını konu alır diyebiliriz.

1)Hisam Nüktelerinde Gerçeklik Olgusu:

“Hisam nüktelerinde gerçeklik ön plandadır. Nükteler bu özelliğiyle insanların beğenisini kazanmıştır. Bu tür Hisam nüktelerinin sayıca çokluğu dikkat çeker.

Örneğin:

“Biri Hisam’a sorar:

-Biliyor musunuz? Çarşıdaki bazı tüccarlar geçimlerini nasıl sağlıyorlar?

Hisam şöyle der:

-Öğlene kadar insanları kandırıyorlar, öğleden sonra da birbirlerini kandırarak geçimlerini sağlıyorlar”(Emet, 2013:40).

Bu noktede esnafların dürüst olmamaları, esnafılık etiğine uygun davranmamaları eleştirilmektedir.

Hisam noktelerinde devlet politikası da dolaylı bir şekilde eleştirilir.

Örneğin:

“Bir arkadaşı Hisam’a: “Çalıştığın devlet dairesinde kaç başkan var?” diye sorar. “Dokuz.” diye cevap verir Hisam. Çok şaşırır arkadaşı: “Ne kadar çok başkan varmış sizin dairede” der. “Buna fazla mı diyorsun? Bazen işin olduğunda başkan arasın ama hiçbirini bulamazsın.” der Hisam”(Emet, 2013: 41).

Bu noktede devlet dairesinde çok sayıda memurun çalıştığını ancak iş veriminin olmadığı irdelenmiştir.

Uygurlarda bayanların gerçek yaşı söylenmez. Hisam, noktelerinde bunu da mizah konusu yapmıştır.

Örneğin:

“Dairedeki memurlar form doldururken elli yaşlarına yaklaşmış bir bayan yaşını otuz beş olarak yazar. Bunu gören memurlar kahkahayla gülerler.

Aralarından biri:

-Fatma Hanım, hiç olmazsa yaşınızı kırık olarak yazsaydınız, der.

Kadının yanında duran Hisam:

-Siz karışmayın, şimdi herkesin ifade özgürlüğü var, der”(Emet, 2013: 41).

2) Hisam Kurban Nüktelerinde Çocuk Tiplemesi:

Hisam nüktelelerini sevenler arasında çocuklar da vardır. Hisam sadece büyüklerin mizah ustası değil çocukların da yakın dostudur. O, çocuklar için de çok sayıda nükte üretmiştir. Çocuklar da Hisam'ın nüktelelerini severek dinlerler. Çocuklar Hisam nüktelelerinden çok şey öğrenirler.(Emet, 2013: 41)

Örneğin:

“Çocuklar bir gün Hisam’a saz çalması için ısrar ederler. Hisam saz çalmayı bilmediği için ne yapacağını şaşırır. Sazı elinde alıp gelişi güzel çalmaya başlar. Hisam'ın saz çalarken elini hiç hareket etmediğini gören çocuklar: “Hisam dede, başka insanlar saz çalarken sol elleri sazın sapında sürekli hareket eder, sizin neden hiç hareket etmiyor?” derler. Hisam hemen: “Onlar sazın notalarının yerini

bilmediği için sol eliyle sazın sapında notaların yerini arayıp dururlar, ben bildiğim için aramadan çalışıyorum.”der” (Emet, 2013:41).

Hisam, bazı nüktelerinde kendi çocukluk yıllarını mizahi bir şekilde anlatır. Bu tür nükteler çocukların daha çok ilgisini çeker.

Örneğin:

“Hisam öğrenciyken öğretmen onu tahtaya kaldırıp “Çalı” kelimesini yazmasını ister. Hisam çok iri harflerle “Calı” diye yazar.

-Hisam, der öğretmen kızarak, bu kadar basit bir kelimeyi bile yazamıyor musun? Bak, “Ç” harfinin dişi düşmüş.

-Öğretmenim kusura bakmayın, ben ihtiyar bir “Ç” yazmışım galiba, der Hisam ”(Emet, 2013: 292).

Hisam nüktelerinde oğlu da konu edilir. Oğlunun sorduğu safça sorular Hisam’ın verdiği ilginç cevaplarla insanlar güldürülür. Böylece çocuklara özgü bir dünya yaratılmaktadır.

Örneğin:

“Hisam’ın oğlu okuldan gelir gelmez babasına sorar:

-Baba, bizim evimiz haritada var mı?

-Yok oğlum, ama bizim evimizde harita var, der Hisam.

Hisam nüktelerinde çocukları etkileyen iki tiplere vardır. Birincisi çocuklar diğeri ise Hisam karakteridir. Çocuk tiplemesi çoğu zaman öğrencidir. Hisam ise öğreticidir. Çocuklar her zaman eğitime muhtaçtır ve Hisam’dan eğitim alırlar. Çocukların olaylara bakış açıları yüzeyseldir. Fakat Hisam nüktelerini dinledikten sonra olaylara bakışları daha farklı olmaktadır. Nüktelerdeki Hisam, çocukların gözünde da zeki ve bilgilidir. Çocuklar, kafalarında oluşan cevapsız soruların cevabını Hisam tiplemesinde ararlar”.(Emet, 2013: 42)

Demek ki, Hisam nükteleri ile çocukların ilişkisi, bilgi öğretme ve bilim öğrenme temeli üzerine kuruludur. Çocukların sağlıklı yetişmesinde Hisam nüktelerinin rolü büyüktür.

3)Hisam Nüktelerinde Kadın Tiplemesi:

“Hisam nüktelerinde kadın konusu sık işlenir. Bu tür nüktelerde kadının karakteri, özellikleri, toplumdaki olumsuz yönleri irdelenmiştir. Hisam nüktelerinde kadın tiplemesi genelde Hisam’ın karısı, arkadaşının karısı veya başka bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Hisam nüktelerinde kadın tiplemesinde kadınların olumsuz yönlerinin gösterilmesi, kadınların diğer olumlu özelliklerini görmezden gelmek demek değildir. Olumlu yönlerinin gösterilmemesindeki amaç, insanları güldürmektir”.(Emet, 2013: 43)

Erkin Emet'in bahsettiği olumsuz kadın tiplemesinden başka Hisam Kurban nüktelerinde çalışan, misafirperver gibi olumlu kadın tiplemesi de vardır.

Örneğin:

Misafirleri Ağırta

“Hisam, Kültür İnkılabı'nda “devrim karşıtı” olarak ilan edildikten sonra kimse onunla konuşmaz, evine gitmez olur. Bayramlarda karısı defalarca zangza pişirir, masayı donatır ama kimse gelmez. Buna üzülen eşi ağlarken yatakta uyuyakalır.

Bunu gören Hisam elbise örtüsünü kapar, karısının üstüne örter. Beline beyaz bir kumaş bağlayıp avluya çıkar:

-Vay, hayat arkadaşım, beni yalnız bırakıp giden hayat arkadaşım, diye sesi çıktığında ağlamaya başlar. Etraftaki komşuları, Hisam'ın karısı öldü herhalde, diye düşünerek eve gelirler, ev birden insanla dolar. Hisam hemen gidip karısının yüzündeki örtüyü kaldırır:

-Kalk hatun, ev misafirle doldu. Zangzalarınla aziz misafirlerini ağırta, der”(Ebey ve Emin, 2006a: 53).

Bu nüktede Hisam'ın karısı bir misafir seven kadındır. Bayramda evimize misafir gelmedi diye üzülür.

Yine bir örneğin:

Çok İyi Fikir

“Hisam'ın karısı kavgacı bir kadın olup ikide bir kavga edip yakasına yapışır.

Bir gün, karısı ona bir gömlek dikmek ister ve boyunu, kolunu ölçmeye başlar. Boyunu ölçmeye başladığında, Hisam hemen kaçır.

-Tamam, kadın, yakamı ölçmeye zahmet etme.

Karısı şaşkın bir halde:

-Neden?, diye sorar.

-Yakasını istediğin gibi küçük dik, der Hisam hiçbir şey olmamış gibi, iki defa kavga etsen genişler, der”(Ebey ve Emin, 2006a: 26).

Bu örnekte ise Hisam'ın karısı kavgacı olumsuz bir kadın tipi olarak karşımıza çıkar.

4) Hisam Nüktelerinde Hisam Tiplemesi:

“Hisam nüktelerinde Hisam tiplemesi çok önemli yer tutmaktadır. O, bazen akıllı, bazen mizahi özellikleri, bazen insanları iyilik yapmaya sevk etmesi, kötülüklere acı acı gülümsemesi, bilgili insan özelliği ve bazen de ahmaklığı ve saflığı ile karşımıza çıkar”(Emet, 2013: 44)

Hisam tiplemesinin özellikleri şunlardır:

1)Akıllı olma

2)Mizahi olma

Örneğin:

“İş arkadaşı Hisam’a:

-Çok önemli bir rapor yazmam gerekiyordu, ama başımın bir tarafı ağrıdığı için yazamıyorum, der.

Hisam ona akıl verir:

-Öyleyse başınızın ağrımayan tarafıyla yazın”(Emet, 2013:44).

İşte bu cevapla farklı soruya farklı cevap vermekle birlikte, Hisam mizahi bir şekilde insanları güldürme becerisi de göstermiştir. Hisam’ın bu tür nükteleri oldukça fazla olup ilginç cevap verme özelliğine sahiptir.

3)Kötülüklere gülümseme

Örneğin:

“Birsi Hisam’a:

-Neden deprem olur?, diye sorar.

Soru soran kişinin karakterini iyi bilen Hisam:

-Yağcıların yağı dökülsün diye deprem olur, diye cevap verir ”(Emet, 2013:44).

Bu nüktede Hisam yağcı, iki yüzlü insanları eleştirmiş, insanları güldürmekle birlikte eğitmeyi amaçlamıştır. Yine, başka bir örnek verelim:

“Hisam’ın kilit sattığı sıralarda bir müşteri gelip sorar:

-Hisam ağabey, yaptığınız kilitler nasıl? Hırsız açamaz değil mi?

-İçiniz rahat olsun, bazen kendim bile anahtarla açamıyorum, hırsız nasıl açsın! ,der Hisam”(Emet, 2013: 44).

Bu nüktede Hisam tiplemesi saf ve ahmak bir insan olarak karşımıza çıkar. O, mesleğinde olgunlaşmadığını, ürettiği kilitlerin kalitesiz olduğunu kendi ağzıyla açıklar.

“Hisam nüktelerinde Hisam farklı tiplemelerde karşımıza çıkar. Bu şekilde, hayattaki farklı olayları farklı şekillerde anlatır. Farklı tiplemelerde gerçek hayattaki farklı olayla karşılaştırır. Böylece insanların gerçek hayatı daha iyi anlamasına yardımcı olur.

Hisam nüktelerinde şu dört adla karşımıza çıkar:

- Hisam
- Hisamka (Hisam aka ‘Hisam ağabey’)
- Hisamettin
- Hisamcan

Hisam nüktelerindeki bu dört farklı ad tesadüfî değildir. Bu adlar farklı yaş dönemlerini bildirdiği gibi taraflar arasındaki insani ilişki ve yakınlık ilişkilerini de bildirir.

Hisam tiplemesi, yaş dönemlerine göre çocuk Hisam, genç Hisam, orta yaşlı Hisam ve yaşlı Hisam olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak, Hisam tiplmesi mizahi özelliği, zekiliği, nüktedanlığı ve gerçekçi olması gibi özellikleriyle halkımızın gönlünde yerini almıştır” (Emet, 2013: 45).

4.5. Hisam Kurban Nüktelelerinin Uygur Edebiyatındaki Yeri

Hisam Uygur halk mizah sanatını devam ettiren, zenginleştiren ve yayan bir insan olarak çağdaş Uygur edebiyatında Nesirdin Ependi, Seley Çakkan ve Molla Zeydin gibi adından sürekli bahsedilen bir şahsiyete dönmüştür.

“1982 yılında Prof. Dr. Tao Li Fan “Hisam Kurban Nüktesi ile İlgili Üç Konu” adındaki çalışmasını yayınlaması, Hisam Kurban adına bir başlangıç çalışmasıdır ve bu çalışmadan sonra Hisam Kurban ve nükteleleri hakkında başka konu ve başlıkları içeren çalışmalar yayınlanmaya başlanmıştır” (Wang. Y. H, 2016: 4).

“1998 yılına kadar Mahmut Muhammet’in derleme çalışmaları sonucu Hisam ile ilgili altı kitap yayımlanmıştır. Bu şekilde, Hisam nükteleleri Xinjiang Uygur Özerk Bölgesinde halk arasında ve bilim âleminde tanınmıştır. 1995 yılında Muhammetcan Sadık’ın yazdığı ve Xinjiang Halk Neşriyatı tarafından yayımlanan “Uygur Halk Sözlü Edebiyatı Hakkında” adlı eserinde ilk defa Hisam nüktelelerine yer verilmiştir. Ardından X.J.Ü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Osman İsmail Tarım’ın Yazdığı “Halk Sözlü Edebiyatı Hakkında Genel Bilgiler” adlı eserde Hisam nükteleleri hakkında incelemelere yer vermiştir. 2003 yılında yayımlanan “Uygur Halk Sözlü Edebiyatı” adlı üniversite öğrencileri için hazırlanan ders kitabında Hisam nüktelelerine yer verilmiştir. 2007 yılında yayımlanan 12 ciltlik Uygur Halk Edebiyatı Ansiklopedisi’nde Hisam nüktelelerine yer verilmiştir”.(Mamut, 2012: 3)

Böylece, Hisam Kurban nükteleleri Uygur halk edebiyatında efsane, rivayet, koşma, destan, halk hikâyesi, masal, atasözü, deyimler ve fıkra gibi türler arasında girmiştir. Aynı zamanda, halk edebiyatı türleri zenginleşmiştir. Mehmet Emin Hoşur 1987 yılında yazdığı “Selam Hisam Aka” adlı yazısıyla Hisam’ı Uygurlar’a tanıtmıştır. Yazıda Hisam’ın hayatı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Özellikle, Hisam’ın yaşadığı ve Kültür Devrimi²⁵ Dönemi’ne rast gelen olaylar anlatılmıştır.

Gerçek hayattaki Hisam Kurban insanları sürekli güldüren, gittiği düğün derneklerde insanların sevgisini kazanan bir kişidir. Mehmet Emin Hoşur, yazısında Hisam tiplmesini insanları etkileme gücü olduğundan daha da fazla, aşırı zeki, çok bilgili, nüktede yenilmez olarak tasvir etmiştir. Yazıda, Hisam Kurban’ın hayatının sadece belli bir dönemi anlatıldığı için onun hayat yolu ve düşüncesi tam olarak anlatılmamıştır.

²⁵Büyük Proleter Kültür Devrimi ya da kısaca Kültür Devrimi. Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Mao Zedong’un iktidardaki son 10 yılı içinde (1966-1976) Çin **Devrimi**’nin ruhunu yeniden canlandırmak için başlattığı hareket.

“Yazar, Mahmut Muhammed’in 2004 yılında Xinjiang Halk Neşriyatı tarafından yayımlanan “Hisam Hakkında Kıssa” adlı romanında da Hisam’ın hayatı anlatılmıştır. Bu eser Hisam hakkında kapsamlı olarak yazılmış ilk romandır. Hisam araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Hoca Ahmet Yunus Efendi, Xinjiang Gazetesi’nde “Çakçakçılığa Tiklengen Abide ”(Nüktedanlık için Dikilen Abide) adıyla yayımladığı makalede Hisam’ın hayatıyla ilgili yazılan en iyi yazı olarak Mahmut Muhammed’in söz konusu romanını övmüştür. Hoca Ahmet Yunus Efendi, bu romanın Hisam Kurban’ın sadece nüktedanlık hayatı üzerine yazılan bir eser olmadığını, ayrıca Uygur nüktedanlığı üzerine de yazılan bir roman olduğunu belirterek eserin tanıtılmasında büyük rol oynamıştır.

Hisam ve nüktelerinin Uygur yazılı edebiyatında ele alınması büyük önem taşır. O, Uygur yazılı edebiyatı için de yeni malzemeler ortaya koymuştur” (Emet, 2013: 47).

Uygurca öğretimin amacı, öğrencilerimizin kelime hazineleri ile anlama ve anlatma becerilerini geliştirmek, onlara Uygur kültürünü aktarmaktır. Dil öğretimi aracılığıyla kültür aktarımının sağlanmasının Uygurca öğretmenlerinin sorumluluk ve görev alanı içinde olduğu da açıktır.

Yapısı gereği eğitim ve kültüre ait unsurları bünyesinde barındıran Hisam nükteleri, bu yönüyle Uygurca derslerinde kullanılabilecek malzemelerden biridir. Kültür aktarımı ve değer kazandırma özellikleriyle nükteler, eğitimin her kademesinde seviye dikkate alınarak kullanılabilecek önemli araçlardır. Hisam nüktelerinin eğitim mesajları yönüyle değerlendirdiğimizde hayata geleceğe ümitle bakma, özeleştirme yapabilmek, herkese karşı hoşgörülü davranma, bir işe başlarken ve işi yaparken tedbirli olma, kötü alışkanlıklardan uzak durma, insanların dış görünüşüne önem vermeme, aile kurma ve aileyi yaşatma, cimri olmama gibi hususlarla karşılaşırız. Bunlar zaten eğitimin de hedefleri arasındadır.

“Özellikle Uygurca derslerinde Hisam nükteleri, düzenlenmiş nitelikli metinler olarak kullanılabilir. Başta kültür ve değer aktarımı olmak üzere konuşma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi, kelime hazinesinin zenginleştirilmesi, diyalog oluşturma, örnekleme ve kıyaslama gibi anlatımın temeli olan unsurların kazandırılmasında bu ürünleri ders kitaplarında ve dolayısıyla sınıf içi çalışmalarda kullanmak mümkündür” (Mamut, 2012: 61).

“Hisam nüktelerinin en güzel örneklerinin, Uygurca öğretiminin temeli olarak ders kitaplarında ve öğretmenlerimizin planlarında yerini alması gerektiğini söyleyebiliriz. Çocuk eğitiminde halk edebiyatı ürünlerinin önemli rolü vardır. Bu ürünler hem okul öncesinde hem öğrenim esnasında kullanılarak çocuklara toplumun değer yargıları, halkın edebiyat zevki, gelenek ve inanışları öğretilir. Uygurca ders kitaplarında yer alan masallar, fıkralar, bilmece, efsaneler, koşmalar vb. halk edebiyatı metinlerinin arasında Hisam fıkraları ile nüktelerinin ayrı bir yeri vardır. Hisam nükteleri sadece güldürme amacı gütmeyen, Onlarda eğlendirirken eğitecek ve düşündürcek hususlar da vardır. Bu bağlamda, Uygurca ders kitaplarında Hisam nüktelerine yer vermesi gerekir” (Emet, 2013: 50).

Kısacası “Zamanımızın Nesirdin Ependisi” veya “Yaşayan Nesirdin Ependi” diye övülen Hisam Uygur halk mizah sanatını devam ettiren, zenginleştiren ve yayan bir nüktedan olarak çağdaş Uygur edebiyatında Nesirdin Ependi, Seley Çakkan ve Molla Zeydin gibi adından sürekli bahsedilen bir şahsiyete dönmüştür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER VE TERCÜMELER

5.1. Uyğur Alfabesinin Latin Yazısı.

Tablo 5.1 Uyğur Alfabesinin Latin Yazısı (Janbaz, W. A. 2006: 15)

Annex 1: Arabic-Script Uyghur, Cyrillic-Script Uyghur and Latin-Script Uyghur Alphabets

ف	غ	ش	س	ژ	ز	ر	د	خ	چ	ج	ت	پ	ب	ئ	ئا	ASU
f	gh	sh	s	j/zh	z	r	d	x	ch	j	t	p	b	e	a	LSU
ф	ғ	ш	с	ж	з	р	д	х	ч	ж	т	п	б	е	а	CSU
ي	ئى	ئې	ۋ	ئۇ	ئۆ	ئو	ھ	ن	م	ل	ڭ	گ	ك	ق		ASU
y	i	é	w	ü	ö	u	o	h	n	m	l	ng	g	k	q	LSU
й	и	е	в	ү	ө	у	о	һ	н	м	л	ң	г	к	қ	CSU

Additional Cyrillic letters : ы ё ц э ю я

5.2. Nesirdin Ependi Mizahları

5.2.1 Huwqush Nime Deydu

Ependim“ kushlarning tilini bilimen” dep yürgen künliride Padishah uni bile owgha achiqiptu.

Yolda ulargha bir xarabide sayrap turghan huwkush uchraptu. Padishah Ependimdin:

-Éytigha qéni, Ependim, huwqush née dewatidu? - dep soraptu. Ependim:

-Huwqush Padishahning zulmi mushundaq boluwerse, az künde shehermu méning makanimgha aylinidu, dewatidu, - dep jawap bériptu(İsmayil, 1998: 334).

Baykuş Ne Dedi

Nesirdin Ependi kuşlar ile konuşabilirim demiş, günlerden bir gün Padişah, Nesirdin

Ependiyi ava götürmüş. Yolda perişan bir baykuş görmüşler. Padişah, Nesirdin Ependi'ye:

- Söyle bakalım baykuş ne diyor?

- *Baykuş, padişahın zulümü böyle devam ederse çok geçmez, bu şehir benim yuvama döner diyor, diye cevap vermiş.*

5.2.2 Dadingizni Dorapsiz

Padishah chong medriside okup kelgen oghlini Ependimge maxtap:

-Shahzadimiz shunchilik kamaletke yettikti, köngülge pükkennimu bileleydu,- deptu.

Ependim:

-Padishahialemshahzadini köngülge pükkendin emes, awal mushtumgha tügkendin bir sinap köreyli, - dep üzükini mehkem siqimdap shahzadige körsitiptu:

-Qéni shahzadem, qolumdiki néme?

Shahzade néme déyishini bilelmey ganggirap qaptu. Ependim:

-Belgisini éytip bérey, özi dügilek, otturisi töshük, u néme? – dep soraptu.

-He, bildim, - deptu shahzade,- qolingizdiki tügmen téshi.

Ependim derhal:

-Eqlingizge barikalla, xuddi dadingizni dorapsiz, - dep chiqip kétiptu(Ebey ve Emin, 2007a: 3).

Babanıza Çekmişsiniz

Padişah büyük medresede okuyan şehzadeyi pohpohlayarak:

-*Şehzadem çok zeki; kalbimden geçeni bilebilir, demiş.*

Nesirdin Ependi:

-*Padişahım şehzadeyi kalbimdeki değil elimdeki şeyle deneyeyim, diye yüzüğünü parmağından çıkarıp eline almış. Yumruğunu sıkıp şehzadeye göstermiş:*

- *Şehzadem elimdeki ne? diye sormuş. Şehzade bakakalmış.*

-*Nesirdin Ependi, ipucu vereyim; yuvarlak, ortasında delik var, bu nedir? diye sormuş.*

- *Buldum, demiş şehzade, elinizdeki değirmen taşı. Nesirdin Ependi hemen:*

- *Afferin size, babanıza çekmişsiniz demiş ve oradan çıkıp gitmiş.*

5.2.3 Zindan Tekshürüş

Bir küni padishah Ependimni bashlap zindan tekshürüşke bériptu. Padishah zindangha solanghanlardin:

-Siler néme gunah qilghan? – dep soraptiken, hemmisile:

-Teqsir, héch gunahimiz yok idi, -dep jawap bériptu. Lékin, aridin birla kishi heqiqeten özining gunahkar ikenlikige iqrar qiptu.

Ependim padishahqa:

-Teqsir bu kishini zindandin boshitiwetsingiz, - dep iltimas qiptu gunahkarni kórsitip, - zindandiki gunahsiz bendilerge gunahi yuqup qalmisun(Ebey ve Emin, 2007a: 5).

Zindanı Gözden Geçirmek

Bir gün padişah, Nesirdin Ependi ile beraber zindanı gözden geçirmeye gitmiş. Padişah tutuklulara:

-Sizler ne suç işlediniz? diye sormuş.

Herkes:

-Padişahım biz suçsuzuz, diye cevap vermiş. Ama aralarından sadece bir kişi gerçekten kendi suçunu kabul etmiş.

Nesirdin Ependi padişaha:

-Padişahım, bu kişiyi zindandan çıkartın demiş suçlu kişiyi gösterip. Zindandaki suçsuz kişilere onun suçu bulaşmasın demiş.

5.2.4. Muhtajliqtin

Bir künü padishah Ependimdin soraptu:

-Ependim, bir teripingzge altun, yene bir teripingzge heqiqet qoyup qoysa, siz qaysisini alisiz?

-Teqsir altuni alimen – dep jawap bériptu Ependim.

-Nadan ikensiz, -deptu padishah Ependimge, - pul, dunya dégen tépilidu, heqiqet dégenge érishmek qiyin. Sizning orningzda men bolsam heqiqetni alattim.

-Teqsir, sözliri toghra, -deptu Ependim,- kimde néme kem bolsa, u shuni alidu. Méning altuni élishim silining heqiqetni élishliri – muhtajliqtin(Ebey ve Emin, 2007a: 5).

İhtiyaç Duymaktan

Bir gün padişah, Ependiye sormuş:

-Ependim, bir yanınızda altın, diğer yanınızda gerçek olsa siz hangisini seçeceksiniz?

-Padişahım, altını seçeceğim, diye cevap vermiş.

-Aptalsınız, demiş padişah. Para, servet gibi şeyler bulunur ama gerçeğin bulunması zor. Ben sizin yerinizde olsam gerçeği seçerdim.

-Padişahım söyledikleriniz doğru, demiş Ependi. Kimde ne eksik ise onu seçer. Kim neye ihtiyaç duyarsa onu seçer, bundan dolayı ben altını siz gerçeği seçtiniz.

5.2.5 Jennette Bosh Yer kalmaptu

Bir künü padishah Ependimdin soraptu:

-Ependim, men ölgende jennetke kirimenmu, dozaxqimu? Qéni bir adil baha béríp béqinga.

-Dozaxqa kiridile, teqsir, - dep jawap bériptu Ependim eyemenmestinla. Padishahning achchiqi kélip, ghezepten saqalliri titirep kétiptu. Buni körgen Ependim:

-Teqsir, xapa bolmisila, eslidighu jennetke kiridile démekchitim, biraq jallatlrining qilichi astida ölgen bigunah kishiler bilen jennet tolup ketken bolsa silini sighmamdikin dep, dozax deptimen,- dep jawap bériptu(Ebey ve Emin, 2007a: 11).

Cennette Boş Yer Kalmamış.

Bir gün padişah, Ependiye sormuş:

-Ependim, ben vefat ettiğimde cennete mi gireceğim yoksa cehenneme mi? Adil söyleyin.

-Cehenneme gideceksiniz padişahım, diye cevap vermiş Ependi hiç çekinmeden. Padişah çok kızdığından sakalları titremiş. Bunu gören Ependim:

-Padişahım, kızmayın aslında cennet diyecektim ama cellatların kılıcı altında ölmüş masum insanlar ile cennet dolmuş ve sizin sığabileceğiniz boş yer kalmamış. O yüzden cehennem dedim, diye cevap vermiş.

5.2.6 Guwahliq Bérish

Bir kishi Ependimning qéshigha kilip:

-Ependim, méning palanchida bughday qerzim ba idi, ete qazixanigha béríp guwahliqtin ötüp bersingiz,- dep iltimas qiptu. Ependim razi bolup qazixanigha bériptu.

-Dewagerning bu ademde arpa dewasi barliqigha guwahliq bérimen, - deptu Ependim. Qazi heyran bolup:

-Dewager bughday qerzim bar déwidighu? – dep soraptu. Ependim:

-Yalghan dewa üçün bughday emes, arpa ündürüwalsimu chong gep, qalghinini özingiz biling – dep kétip qaptu(Ebey ve Emin, 2007a: 10).

İfade Vermek

Bir kişi Ependinin yanına gelip:

-Ependim birisinin bana buğday borcu var, yarın kadının yanına gidip benim için ifade verseniz diye yalvarmış. Ependim o kişi ile anlaşmış ve kadının yanına gitmiş.

-Davacının bu kişi ile arpa davası olduğuna ifade vermeye geldim, demiş Ependim. Kadı şaşırılmış:

-Davacı buğday borcundan bahsetmişti? diye sormuş. Ependim:

-Yalan dava için buğday değil, arpa verse iyi, geri kalanı siz düşünün, deyip çekip gitmiş.

5.2.7 Shu Saqiling Bilen

Epenim öyide oltursa, balisi yighlap kirip:

-Dada nénim quduqqa chüshüp ketti,- deptu.

Ependim yögürüp chiqip quduqqa éngiship qaraptu we quduqtiki öz eksini körüp:

-Shu saqiling bilen kichik balining nénini tartiwélishtin iza tartmidingmu? –dep kayiptu(Ebey

ve Emin, 2007a: 11).

O Yaşınızda

Ependim evde otururken çocuğu ağlayarak eve girmiş:

-Baba, ekmeğim su kuyusuna düştü, demiş.

Ependim koşarak gelip eğilip su kuyusuna bakmış ve su kuyusundaki kendi gölgesini görüp

-Hey o yaşında çocuğun ekmeğini almaktan utanmadın mı, diye kızmış.

5.2.8 Her körgende Eslep Turimen

Ependimning qoligha chirayliq altun üzük sélip yürgenlikini körgen bir sodiger aghinisi Ependimghe:

-Siz bilen men qedinas aghine. Yéqinda sodigerchilik bilen siritqa chiqmaqchitim, sizni séghinip kétidighan oxshaymen, shunga üzükingizni manga hediye qilsingiz, sizni séghinghanda üzükni körsem, sizni körgendek bolup qalattim, - deptu.

- Menmu sizni séghinip qaldighan oxshaymen, - deptu Ependim héliqi kishige,- yaxshisi, üzük özümde qéliwersun, her qétim üzükni körgende aghinem sorighinida bermiwidim, dep sizni eslep turimen(Ebey ve Emin, 2007a: 16).

Her Baktıgımda Sizi Hatırlayacağım

Ependimin parmağına güzel bir altın yüzük taktığını gören bir tüccar arkadaşı Ependime:

- Siz ile ben çok yakın arkadaşız. Yakın zamanda ben ticaret işi için uzaklara gideceğim. Sizi çok özleyeceğim, eğer siz bana altın yüzüğünüzü verirsiniz sizi her özlediğimde, ona baktıgımda tıpkı sizi görmüş gibi olurum, demiş.

-Galiba ben de sizi çok özleyeceğim, demiş Ependim o arkadaşına, en iyisi yüzük bende kalsın, yüzüğü her gördüğümde, arkadaşım istediğinde vermemiştim diye sizi hatırlayacağım, demiş.

5.2.9 Qeyerge Mangdingiz

Bir kéchisi Ependimning öyige oghri kirip, bar- yoqini bopilap kötürüp méngiptu. Oghrılar ishiktin chiqishigha, Ependim öydiki qalghan – qatqan nersilerni yighishturup oghrining keynidin méngiptu. Ependimni körgen oghri:

-Bu kéchide qeyerge mangdingiz? – dep soraptu. Ependim:

-Xudagha ming shükür, at –ulagh yok dep öy köchelmey yürgenidim, yaxshimu siler köchürüp qoyidighan boldunglar, -deptu(Ebey ve Emin, 2007a: 16).

Nereye Gidiyorsunuz

Bir gece Ependimin evine hırsız girip değerli değersiz her şeyi alıp çıkmış.

Hırsızlar kapıdan çıktığında Ependim de kalan eşyaları toplayıp hırsızın arkasından gelmiş.

Ependimi fark eden hırsız:

-Gece vakti nereye gidiyorsunuz, diye sormuş.

-Çok şükür, atım falan yok evi taşıyamamıştım, sizin sayenizde şimdi evi taşıyabileceğim, demiş.

5.2.10 Töt Ayaghlıq Qazi

Bir künü sheher qazisi Ependimni zangliq qilip deptu:

-Ependim, sizge birnerse ikki bolup körünidighan bolup kaptu, dep anglidim, eqlingiz jayidimu özi?

-Rast teqsir, hazir silimu manga töt ayaghlıq bolup körünüwatidila, - dep jawap bériptu Ependim(Ebey ve Emin, 2007a: 20).

Dört Ayaklı Kadı

Bir gün şehir kadısı Ependimle alay ederek demiş ki:

-Ependim, size iki şey dört olarak görünürmüş diye duydum. İyi misiniz aklınız başınızda mı?

- Doğru hazretleri, şimdi siz de bana dört ayaklı görünüyorsunuz diye cevap vermiş Ependim.

5.2.11 Nemlik we Nan

Ependim uzun yoldan hérip kélip bir xesis tonushining öyige chüşhüptu. Tonushi:

-Ependim, yoldin ussap kelgensiz, bu bir piyale soghuq suni ichip, uxlap harduqingizni chiqiriwéling,- dep bir piyele su ekirip bériptu.

-Burader, yolda hérip kétip bir kölning boyida uxlap nem tartip qaptimen, yaxshisi, bir nan bersingiz, shu nemlikni sömöröwalatti, - deptu(Ebey ve Emin, 2007a: 22).

Nemlilik ve Ekmek

Ependim uzun yoldan çok yorgun gelip bir cimri tanıdığının evine girmiş. Tanıdığı:

-Ependim, yolda çok susadınız galıba, bir kase soğuk su içip uyuyun rahatlarsınız – diye sadece bir kase su ikram etmiş.

-Birader, yolda yorulurken bir gölün kınarında uya kalıp çok nemlendim. En iyisi bir ekmek versen, ekmek nemliğimi çeksin,- demiş Nesirdin Ependi.

5.2.12 Tam Dal Bolalamdu

Ependim sheher qazixanisining yénidin ötüp kétiwatqinida kishiler qazixanining témigha kumilach étip, uni égizlitiwatqaniken .

-Tamni égizlitip néme qilisiler?- dep soraptu Ependim.

-Oghri kirmisun, dep tamni égizlitiwatimiz, -dep jawap bériptu kishiler.

-Bihude ish qiliwétipsiler, -deptu Ependim ulargha,- oghrining chongi tamning ichide tursa, uninggha égiz tam dal bolalamdu? (Ebey ve Emin, 2007a: 24).

Duvar Engel Olamaz

Ependim, şehir kadısının iş yerinden geçerken, insanların kadının iş yerinin avlu duvarını yükseltmekte olduğunu görmüş.

-Niye duvarı yükseltiyorsunuz? diye sormuş Ependi.

-Hırsızlar girmesin diye uğraşıyoruz, diye cevap vermiş çalışanlar.

-Boşuna uğraşıyorsunuz, demiş Ependi onlara, hırsızın büyüğü duvarın içinde; duvar ona engel olamaz.

5.2.13 İkki Éshekning Yüki

Bir Küni padishah bilen vezir owgha chiqqanda Ependimnimu bile achiqiptu. Yolda ular issip kétip, chapanlirini yéship Ependimge artip qoyuptu. Padishah hasirap – hömüdep kéliwatqan Ependimge qarap:

-Ependim, üstingizdiki bir éshekning yüki boptu,- dep zangliq qiptu.

-Yoqsu, teqsir, üstümdiki ikki éshekning yüki! – dep jawap bériptu Ependim (Ebey ve Emin, 2007a: 27).

İki Eşeğin Yüğü

Bir gün Padişah ile vezir ava çıkmış, yanında Ependimi de götürmüş. Yolda sıcak bastırınca çıkardıkları giysilerini Ependime yüklemiş.

Padişah Ependimin çok yorulmuş haline bakarak:

- Ependim üstünüzdeki bir eşek yükü olmuş, diye alay etmiş.

-Hayır, hazretim, üstümdeki bir değil iki eşeğin yükü! diye cevap vermiş Ependim.

5.2.14 Müshük we Gösh

Ependim öyige üç jing gösh ekélip, xotunigha chöchüre étishini buyruptu. Xotuni göshni shorpa sélip yewilip, Ependimge suyuqash étip qoyuptu. Ependim xotunudin:

-Nimishqa chöchüre etmiding? –dep soraptu, xotuni:

-Göshni müshük yep ketti,- dep jawap bériptu. Ependim derru müshükni tarazigha sélip tartsa müshük üç jing chiqiptu. Ependim xotunigha qarap:

-Xotun, müshük üç jing chiqti, eger buni müshük dések, gösh qéni? Eger bu gösh bolsa, müshük qéni?- deptu(Ebey ve Emin, 2007a: 28) .

Kedi ve Et

Ependim evine bir yarım kilo et getirip karısına mantı yapmasını söylemiş. Karısı eti haşlayıp kendisi yemiş. Ependime sadece etsiz çorbasını vermiş. Ependim karısına:

-Niye mantı yapmadın, diye sormuş.

-Kadın:

-Eti kedi yemiş, diye cevap vermiş. Bunu duyan Ependim hemen kediyi terazi üstüne koymuş.

Kedi tam bir yarım kilo gelmiş. Ependim karısına:

- Hatun, kedi bir yarım kilo. Eğer bu bir yarım kilo kedi olsa et nerede? Eğer o et olsa kedi nerede kaldı? diye sormuş.

5.2.15 Pem

Ependim ériq boyida olturghinida, kishiler uningdin soraptu:

-Ependim, pemingiz bolsa, jawap bérip béqinga, mushu ériqtiki su nechche chélek chiqar?

-Eger chélek ériqchiliq bolsa, bir chélek chiqidu. Chélek ériqning yérimichilik bolsa, ikki chélek chiqidu, - dep jawap bériptu Ependim(Ebey ve Emin, 2007a: 29).

Zeka

Ependim ırmak kenarında dinlenirken kişiler ona sormuş:

-Ependim, akıllıysanız cevaplayın bakalım bu ırmaktan kaç kova su çıkar?

-Eğer kova ırmak kadar büyük olsa bir kova çıkar. Eğer kova ırmağın yarısı kadar olsa iki kova su çıkar, diye cevap vermiş Ependim.

5.2.16 Sheherge Bérishqa Waqtim Yok

Ependimning bir yéziliq aghinisi uningdin sheherdiki dostigha bir parche xet yézip bérishni iltimas qiptu.

-Jinim bilen yézip bérettim, biraq sheherge bérishqa waqtim yoq, -dep özre éytiptu Ependim. Aghinisi:

-Ependim, sizni sheherge béring déginim yoq, xet yézip béring dewatimen,- dése,

-Renjimeng aghine, men yazghan xetni özümdin bashqa adem oquyalmaydu. Sizge xet yézip bersem, aghiningizge özüm bérip okup bersem bolidu, - deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2007a: 32).

Şehire Gitmeye Vaktim Yok

Ependimin bir köylü arkadaşı ona şehirdeki bir dostuna mektup yazmasını rica etmiş.

-Mektup yazıp vermeyi çok isterdim ama şehre gitmeye vaktim yok demiş Ependim. O köylü arkadaşı:

Ependim, size şehre gitmenizi değil benim için mektup yazmanızı söylüyorum demiş.

-Kusura bakma arkadaşım. Benim yazdığımı benden başka kimse okuyup anlayamaz. Eğer mektubu yazarsam şehire gidip dostuna mektubu okumam lazım, demiş Ependim.

5.2.17 Qosh Heq Tölesh

Ependim munchiga chüşüptiken, munchichi Ependimni nezerge ilmay eski das, yirtiq löngge

bériptu. Ependim yuyunup bolup, bashqilardin köprek heq tölep chiqip kétiptu. Munchichi qilghan ishi üçün pushayman qiptu.

İkkinji qétim Ependim yene shu munchigha chüşüptu. Bu nöwet munchichi Ependimni izzetlep, yéngi das, yéngi löngge bériptu. Lékin, Ependim heq tölimey munchidin chiqiptu.

-Ependim, - dep waqiraptu munchichi Ependimning keynidin, -heq tölesh yadingizdin chiqtimu?

-Yoqsu, ötkén qétim qoshlap heq töliginim hazirqidek yadimda, - deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2007a: 33).

İki Katını Ödemek

Ependim hamama gitmiş, hamam sahibi Ependimi küçümseyip ona eski tas ve yırtık havlu vermiş. Ependim yıkanıp çıktıktan sonra ona başkalarından iki kat fazla para verip gitmiş. Ependim gittikten sonra hamam sahibi yaptıklarına pişman olmuş.

İkinci sefer Ependim tekrar yine aynı hamama gitmiş. Bu sefer hamam sahibi Ependime çok saygılı davranmış, yeni tas yeni havlu vermiş ama Ependim ücretini ödemedén çıkmış.

-Ependim, diye seslenmiş arkasından hamam sahibi, ödeme yapmayı unuttunuz galiba?

-Hayır, unutmadım, geçen sefer geldiğimde iki ödemeyi beraber yaptığımı hatırlıyorum, demiş Ependim.

5. 2.18 Alma Köchiti

Ependim hoylisigha alma köchiti tikiptu. Her küni axshimi uni öyige qomurup ekirip, etigini yene achiqip tikip qoyidiken. Buni körgen xoshnisi:

-Ependim, axshimi köchetni öyge ekirip koyghiningz némisi?- dep sorisa,

-“ Özengni ching tut, qoshnangni oghri tutma ” dégen mushu, - dep jawap bériptu

Ependim(Ebey ve Emin, 2007a: 36).

Elma Fidanı

Ependim avlusuna elma ağacı dikmiş. Her gün akşam vakti fidanı söküp odaya götürüp ertesi gün tekrar avluya dikermiş. Bunu gören komşusu:

-Ependim akşam vakti niye fidanı odaya götürüyorsunuz? diye sormuş.

-Kendin dikkatli ol, komşunu hırsız sanma diye cevap vermiş Ependim.

5.2.19 Xushallıq Kün

Bir küni padishah Ependimni chaqiritip soraptu:

-Ependim, siz memlikitimizning köp jaylirini aylinip, puqralar arisida bolghansız, puqralirimizning eng xushal küni qaysiken?

- Mining bilishimche puqralarning eng xushallıq küni hezretliring jennetke yol alghan kün

iken, - dep jawab bériptu Ependim(Ebey ve Emin, 2007a: 36).

Mutlu Gün

Bir gün padişah Ependimi çağirtmış:

-Ependim, siz çok memleket gezip halk arasında oldunuz, halkımın en mutlu günü hangi günmüş?

-Benim bildiğime göre halkın en mutlu günü sizin cennete gittiğiniz gün, diye cevap vermiş Ependim.

5.2.20 Baghaq

Ependimning qoshnisi toy qilip, Ependimge baghaq tarqitip bérishini iltimas qiptu. Ependim pütün sheherde tekebburluqi bilen dangq chiqqarghan bir bayning baghqini élip bériptiken, bayning achchiqi kélip kayiptu:

-Baghaq ekélishke sizdin yaxshiraq adem tépilmaptimu?

-Yaxshiraq ademlermu bar idi, - dep jawab bériptu Ependim, -biraq ular yaxshiraq ademlarning baghiqini ékitiptu(Ebey ve Emin, 2007a: 40).

Davetiye

Ependim'in komşusu evlenecekmiş, Komşusu, Ependim'in davetiyeleri dağıtmasına yardım etmesini istemiş. Ependim şehirde kendini beğenmiş bir zengine komşusunun davetiyesini götürmüş. Zengin adam kendi davetiyesini Ependimin elinde olduğunu görünce çok kızmış:

-Davetiyemi getirmek için daha iyi bir insan çıkmadı mı? demiş.

-İyi insanlar vardı aslında ama onlar iyi insanların davetiyesini götürmüş, demiş Ependim.

5.2.21 Ete Qiyamet Bolsa

Ependimning koy bordawatqanliqidin hewer tapqan mehlla baylirining balliri Ependimni aldap qoyini yéwilishni meshlihetlishiptu. Ular Ependimning öyige kélip:

-Ependim, axunumlar ete qiyamet bolidiken, deydu. Koyni béqip néme qilisiz, bugünla derya boyigha chiqip olash- cholash yewéteyli,- deptu. Ependim makul boptu- de, derya boyigha bérıp koyni soyup qazangha saptu. Bay balliri gösh pishqiche ishtihasinı achmak bolup, beqesem chapan, shayi yekteklerini Ependimge saqlitip qoyup sugha chömülgili kėtiptu.

Ependim otni taza ulghaytip, hemme kiyimlerini ochaqqa tiqip göshni rasa qaynatqili turuptu.

Bay baliliri qaytip kelse kiyimliri yoq turghudek. Ular:

-Ependim, chaqchaq qilmay kiyimlerini bériwéting, nege tiqip qoydingiz?- dep soraptu.

-Chaqchaq qilmidim, otqa qaliwattim,- deptu Ependim.

-Bu néme qiliq, emdi néme kéyimiz?- deptu balilar.

-Exmeq ikensiler, ete qiyamet tursa, kiyimning néme kériki bar?!- dep jawab bériptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 53).

Yarın Kıyamet Olsa

Ependim'in koyun beslediğini duyan mahalle zenginlerinin çocukları Ependim'i kandırıp koyunu yemeye anlaşmış. Onlar Ependim'in evine gelip:

-Nesirdin Ependim din adamları yarın kıyamet günü olacak diyorlar. Koyun beslemenin ne gereği var. Bugün nehir kenarında koyun kesip hep beraber yiyelim demişler. Ependim'de onların sözüne ikna olmuş. Nehir kenarında koyunu kesip kazana koymuş. Zengin çocukları et hazır olana kadar serinlemek için nehre girmiş. Çocuklar suya giremeden önce giysilerini Ependim'e emanet koymuş. Ependim çocukların giysilerini ateşe atıp eti iyice pişirmiş.

Çocuklar sudan çıktığında giysileri yokmuş. Zengin çocukları:

-Ependim, şaka yapmayın giysilerimizi geri verin, nerede saklıyorsunuz? Diye sormuşlar.

-Şaka yapmadım, ateşe attım, demiş Ependim.

-Bu ne demek ya? Şimdi ne giyeceğiz? demiş çocuklar.

-Ahmaksınız, yarın kıyamet günü giysinin ne gereği var ki? diye cevap vermiş Ependim.

5.2.22 Balılarning Telipi

Bir künü medrisning xelpiti balılarni bashlap yamghur tileshe chiqip kétép barghanda, Ependim yoluqup qaptu.

-Xelpitim, balılarni nege élip mangdingiz? –dep soraptu Ependim.

-Balılarning telipi ijabet bolidy deydu, yamghur tileshe mangduq,- dep jawab bériptu xelpet.

-Sadda ikensiz, eger balılarning telipi ijabet bolsa, alliqachan ölüp ketken bolattingiz!- deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 66).

Çocukların Duası

Bir gün medresenin hocası öğrencileriyle birlikte yağmur dilemek için giderken Ependim onlarla karşılaşmış.

-Hocam çocukları nereye götürüyorsunuz? diye sormuş Ependim.

-Çocukların duası kabul oluyor derler. Yağmur dilemeye gidiyoruz, demiş hoca.

-Safsınız, eğer çocukların duası kabul olsaydı siz çoktan ölmüş olurdunuz, demiş Ependim.

5.2.23 Wezir we Éshek

Ependim bazarda kishilerge “méning éshigim wezirdin eqilliq” dep gep tarqitiptu. Bu gepni anglihan wezir padishahqa eriz étiptu. Padishahning achchiqi kélip Ependimni chaqirtip keptu- de:

-Ependim, bihude geplerni qilip méning wezirimning shenige dagh keltürüpsiz.

Éshikingizning wezirimdin eqilliq ikenligige ispat körsiting bolmisa sizni zindangha tashlaymen,- deptu. Ependim padishahqa qarap:

-İspatim bar, éshikim kétiwitip putini köwrükning töshükige tiqiwalghanidi, aran chiqiriwaldim. Shuningdin béri éshigim ashu körükten bekmu éhtiyatchanliq bilen ötüp kéliwatidu. Weziringizchu? Gheninige qol tiqip on qétim shermende bolghan bolsimu, éhtiyat qilishni bilmey, yenila ghenizige qol tiqiptu. Eger wezirning éshigimchiliq eqli bolsa qolini tartqan bolatti,- deptu(Ebey ve Emin, 2006b: 71).

Vezir ve Eşek

Ependim çarşıda insanlara “Benim eşeğim vezirden daha akıllı” diye söylemiş. Bu lafı duyan vezir Ependimi padişaha şikâyet etmiş. Padişah çok kızmış ve Ependim’ı saraya çağırtmış.

-Ependim kötü lafları edip vezirimin itibarına leke sürmüşsünüz. Eşeginizin vezirimden daha akıllı olmasını hemen ispat edin eğer yapamazsanız sizi zindana atacağım,- demiş padişah.

Ependim padişaha:

-İspatım var, eşeğim bir kere köprüden geçerken ayağı bir deliğe tıkanı. Oradan eşeğimi zar zor kurtardım. O günden beri eşeğim her defa o köprüden çok dikkatlice geçer. Veziriniz hazineden çalıp on defa rezil olsa bile yine çalışıyormuş. Eğer vezir eşeğim gibi akıllı olsaydı elini çekmiş olurdu.- demiş Ependim.

5.2.24 Ayalning Gépi

Qazi her qitim wez éyitqan chéghida: “Ayallarning chéchi uzun, eqli qisqa, hergiz ayalning gépige kirgüchi bolmanglar” dep neshihet qilidiken. Bir küni Ependim qazining aldigha kélip soraptu:

-Qazi axunum, ayalimning gépige kirginim yaxshimu, kirmiginim yaxshimu?

-Ayalning gépige hergiz kirgüchi bolmang,- deptu qazi.

-Bügün ayalim bordawatqan ikki koyning birini qazigha béreyli déwidi, xeyriyet, hélimu yaxshi gipige kirmeptimen,- deptu Ependim we derhal keynige buruluptu. Qazi ornidin chachrap turup:

-Ependim, sewir qiling,- dep Ependimni toxtitiptu,- ayalning gépige bezide kirip qoyghanmu tüzük!

-Toghra, deptu Ependim,- Qazining gépigimu bezen kirmigen tüzük! (Ebey ve Emin, 2006b: 74)

Hanımın Lafı

Kadı her zaman “kadınların sacı uzun aklı kısa, sakın hanımlarınızın lafını dinlemeyin” diye insanlara ders verirmiş. Bir gün Ependim kadının önüne gelip sormuş:

-Kadı efendi, hanımumun lafını dinleyeyim mi? dinlemiyeyim mi?

-Sakin dinlemeyin, demiş kadı.

-Bugün hanım evde beslediğimiz iki koyunun bir tanesini kadıya verelim demişti. Ependim

“İyi ki hanımın lafını dinlememişim dedi ve hemen arkasına dönüp gitmeye kalktı. Kadı oturduğu yerden hemen kalkıp:

-Ependim ya sabır, diyerek Ependim’ı durdurmuş.- Bazen hanımın lafını dinlemek de doğru,- demiş.

-Doğru söylüyorsunuz demiş Ependim, bazen kadının lafını dinlememek de doğru

5.2.25 Gep Sellide Bolsa

Bir küni Ependim yoghan selle orap meschittin qaytip kéliwatqanda, yolda uchrichan biri Ependimge bir xetni oqup bérishni iltimas qiptu.

-Xet tonimaymen,- dep jawap bériptu Ependim.

-Shunche yoghan sellingiz turup xet tonimighiniz qizziq!- deptu héliqi kishi

Ependim béshidiki sellini élip héliqi kishige sunup- de:

-Gep sellide bolsa, qéni özingiz oqup körüng,- deptu(Ebey ve Emin, 2006b: 94).

Keramet Sarık Da Olsa

Bir gün Ependim kocaman sarık sararak camiden eve döndüğünde biri Ependim’den bir mektup okumasına yardımcı olmasını istemiş.

-Okumayı bilmiyorum,- demiş Ependim.

-Kocaman sarık sarmışsınız okuma bilmediğiniz çok komik, demiş o kişi.

Ependim hemen kafasındaki sarığı çıkarmış ve o kişiye vermiş.

-Keramet sarıkta ise alın kendiniz okuyun bakalım demiş.

5.2.26 İkki Kün Burun Ölimen

Ependim padishahning serkerdisige chaqchaq qilip: “ikki künden kéyin ölisiz” deptu.

Dégendek, ikki künden kéyin u serkerde attin yiqilip ölüptu.

Padishah Ependimni ordigha chaqirtip:

-Ependim, serkerdemning ölümige siz sewep boldingiz, gunahingizgha iqrarmu siz?- dep soraptu.

-Xosh teqsir, deptu Ependim.

-Serkerdemning qaysi kün ölüshini bilidikensizu, özingizning qachan ölüshinimu bilemsiz?- deptu padishah ghezep bilen. Ependim padishahning yaman gherizini pemlep:

-Bilem, teqsir,- dep jawap biriptu,- axsham yultuzumga qarisam, özlrirdin ikki kün ilgiri

ölidikenmen.

Padishah öz ölümünün xewirini anglap endishige chüshüptu we Ependimni öltürüş niyitidin yénip:

“Xuda, Ependimning ömrini uzun qilsun!” deptu pichirlap (Ebey ve Emin, 2006b: 96).

İki Gün Önce Öleceğim

Ependim padişahın korumasına şaka yapıp “iki gün sonra öleceksiniz” demiş. İki gün sonra o koruma attan düşerek ölmüş.

Padişah Ependim’i saraya çağırıp:

-Ependim korumamın ölümüne siz sebep oldunuz, suçunuzu kabul ediyor musunuz? Diye sormuş.

- Evet, efendim,- demiş Ependi.

- Korumamın ne zaman öleceğini biliyormuşsunuz. Peki, siz ne zaman öleceğinizi biliyor musunuz? diye sormuş padişah hiddetlenerek. Ependim padişahın kötü maksadını hemen anlamış:

-Biliyorum efendim, dün gece yıldızıma bakmıştım, sizden iki gün önce ölecekmişim, diye cevap vermiş.

Padişah kendi ölümünü duyunca endişelenmiş ve Ependim’i öldürmek niyetinden vazgeçmiş. “Allahım Ependim’e uzun ömür versin” diye dua etmiş.

5.2.27 Ependim---Éshekbéshi

Padishah Ependimni mesxire qilish meqsitide, uni ordigha chaqiriptu we pütün orda ehlini yighip:

-Bügündin tartip Nesirdin Ependimge éshekbéshiliq mensipini layiq kördüq,- dep perman jakarlaptu.

Orda ehli paraqliship külüp kétiptu. Ependim ornidin turup padishahqa tezim beja keltürüptu-de, padishahning tehtidinmu yuqirraq orungha chiqip olturuptu. Padishah:

-Ependim, tehtimdin yuqiri yerde olturushqa qandaq pétindingiz!- deptu achchiqi bilen.

-Puqralirim, jim!- deptu Ependim orda ehligé qarap, permani aliy boyiche öz wezipemni ijra qilishqa kirishtim, bashliqlarning sözidin chiqquchi bolmanglar (Ebey ve Emin, 2006b: 99).

Ependim Eşekbaşı

Padişah, Ependimle alay etmek için onu saray’a çağırılmış ve tüm saraydaki beyler önünde:

-Bundan sonra Nesirdin Ependim’e eşekbaşı makamını layık gördüm,- diye ferman ilan etmiş.

Saraydakiler kahkahaya boğulmuş. Ependim oturduğu yerinden kalkıp padişaha tazim ettikten sonra tahttan daha yüksek yere gelip oturmuş. Padişah:

-Ependim tahtımdan yüksek yerde oturmaya nasıl cüret edersiniz? Demiş hiddetle.

-Ahali, susun! demiş Ependim saraydakilere bakıp, padişahımızın emir fermanı ile vazifemi yapacağım, liderinizin lafını iyi dinleyin!

5.2.28 Silerdin Ögense Bolghudek

Bir bay Ependimni let qilmaqchi bolup, özining bir nechche yéqin kishiliri bilen qoshup Ependimni öyige chaqiriptu we qoghun tilip ekiriptu.

Bay we uning yéqinliri yégen qoghunning shapiqini Ependimning aldigha asta ittirip qoyuptu.

-Belli, Ependim,- deptu bay qoghun yéyilip bolghandin kéyin, hemme qoghunni özingizla yégen oxshimamsiz!

-Bizmu qoghun yéduq dep yürüptuq, qoghunni silerdek shepiqi bilen qoshup yéyishni silerdin ögensek bolghudek,- deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 100).

Sizlerden Öğrenmeliyim

Bir zengin adam Ependim'i küçük düşürmek için kendisinin birkaç yakını ile Ependim'i evine davete çağırması ve misafirlere kavun kesip getirmiş.

Zengin adam ve yakınları kavunun kabuğunu çaktırmadan Ependim'in önüne koymuş.

-Kavun bittikten sonra zengin adam Ependime dönüp, tüm kavunu siz yemişsiniz! demiş.

-Biz de kavunu kabuğu ile beraber yemeyi sizlerden öğrenmeliyiz,- demiş Ependim.

5.2.29 Rozam Buzulidu

Ependim medrside oquwatqan chéghida shox iken. Ramizan künliri Ependim yene shoxluq qiptiken, xelpitimning achchiqi kélip, uzun chiwıqni qoligha aptu- de, Ependimge:

-Jim olturamsen, tayaq yemsen? – deptu.

-Xelpitim, jim olturimen, tayaq yésem, rozam buzulup kétip, Xuda aldida gunahkar bolup qalimen, dep jawap bériptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 102).

Orucum Bozulur

Ependim medresede okurken çok yaramazlık yaparmış. Bir ramazan günü Ependim yine yaramazlık yapmış. Hocası çok kızmış. Eline hasırı almış ve Ependim'e:

-Sessiz olur musun? Yoksa dayak yersin demiş.

-Hocam, sessiz olacağım, dayak yersem orucum bozulur, Allah önünde günah işlemiş olurum, diye cevap vermiş Ependim.

5.2.30 Emdikisini Özingiz Téping

Bir küni etigini Ependim bazargha kétip barghanda, tam qoshnisi uningdin soraptu:

-Ependim, axsham hoylanglarda ghoegha kötörlüp kettighu, néme boldi?

- Hich gep yoq, öydikiler bilen gep taliship qalduq!- dep javap bériptu Ependim.
- Emse, gürsüldigen aeaz chiqti, u néme idi?
- Perijem supidin chüshüp ketken,- deptu Ependim. Qoshnisi heyren bolup:
- Perijimu gürsüldemdu?- deptu.
- Emdikisini özingiz téping- de, perijining ichide özüm bolghandin kéyin, gürsüldisimu gürsüld, gendu, dep javap beriptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 125).

Şimdi Siz Düşünün

Bir gün sabah Ependim çarşıya gittiğinde, komşusu sormuş:

- Ependim gece vakti avlunuzda kavga mı çıktı? Ne oldu?
- Bir şey yok sadece evdekiler ile tartıştık! Diye cevap vermiş Ependim.
- Peki, güldür güldür ses geliyordu, o ne idi?
- Kaftanım yataktan düştü,- demiş Ependim. Komşusu şaşırılmış.
- Kaftandan öyle gürültü gelir mi? demiş.
- Şimdi siz düşünün bakalım, kaftanın içinde ben vardım. Güldür sesi çıktıysa da çıkmıştır. Diye cevap vermiş Ependim.

5.2.31 Xijilliq

Bir küni Ependimning öyige oghri kriptu. Ependim derhal quruq sandunqning ichige chüshüwaptu. Oghrilar öydin qoligha chiqqudek bir nerse tapalmay, axir sanduqni échiptiken, sanduqtin Ependim chiqiptu.

- Sanduqta néme qilisiz? – dep soraptu oghrilar.
- Öyümde silerge yarighudek nersining yoqluqidin xijil bolup sanduqqa chushuwaighanidim,- dep javap bériptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 127).

Utandırıcı

Bir gün Ependim'in evine hırsız girmiş. Ependim hemen boş sandığın içine saklanmış.

Hırsızlar evde değerli bir şey bulamayınca sandığı açmış. Sandıktan Ependim çıkmış.

- Sandıkta ne yapıyorsunuz?- diye sormuş hırsızlar.
- Evimde sizlerin çalabileceğiniz bir şey olmadığı için utancımдан sandığa saklandım, demiş Ependim

5.2.32 Qazining Ūlpiti

Bir künü Ependim Éshikini yétilep kétip barsa, qazi uchrap qaptu. Qazi Ependimni zangliq qilip:

- Ependim, ikki burader qayaqqa mangdinglar?- dep soraptu.
- Xosh, teqsir, buradiringiz: “zérikip kettim, birer ūlpitimning öyige aparghin” déwidi, shunga

sizning öyingizge boshlap k tip barattim, özliri uchrap q lip yolup qisqardi, - dep javap b riptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 136).

Kadının Yakını

Ependim bir gün e e iyle birlikte giderken kadı ile kar ıla mı .

Kadı Ependimle alay ederek:

-Ependim iki birader nereye gidiyorsunuz böyle? diye sormuş.

Ependim kadıya dönerek.

-Biraderiniz evde çok sıkıldı ını ve bir yakınının evine götürmemi istedi. O yüzden sizin evinize götürüyordum, kendiniz ile kar ıla tık yolum kısaldı, demiş Ependim.

5.2.33 Uxlawatimen

Bir küni Ependim bazargha kirip, aghinisi bilen bir sarayda qonup qaptu. K chisi aghinisi soraptu:

-Ependim uxlap qaldingizmu?

-He, n me gep?

-Bir az qeriz soray d widim,- deptu aghinisi. Ependim derru xorek tartip:

-Uxlawatimen! – deptu(Ebey ve Emin, 2006b: 141).

Uyuyorum

Bir gün Ependim pazara gitmiş, arkadaşı ile kervansarayında kalmış. Gece arkadaşı Ependime sormuş.

-Ependim, uyuyor musunuz?

-Evet, ne soracaktın?

-Azıcık para ödünç isteyecektim demiş arkadaşı. Ependim hemen horlayarak:

-Uyuyorum!- demiş.

5.2.34 Qaysi Sazning Awazi Yaxshi

Ependim bir sazende aghinisining  yige b riptiken, aghinisi Ependimge sazlarni k rsitishke boshlaptu, awal dutarni ch lip b riptu, k yin temburni, andin rawapni... shundaq qilip p shin bolup ketkiche Ependimge h ch nerse bermeptu. Ependimning qorsiqi  chip tartiship k tiptu. Axir aghinisi Ependimdin soraptu:

-Ependim, hemme sazni anglap k rdingiz, sizche, qaysi sazning awazi yaxshi iken?

-M ningche bolghanda, hazir her qandaq sazning awazi kepk r bilen qazanning awazigha yetmeydu!- dep javap b riptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 142).

Hangi  algının Sesi Güzel

Ependim bir müzisyen arkadaşının evine gitmiş. Arkadaşı, Ependim'e  algılarını göstermeye

başlamış. Tüm çalgıların sesini arka arkaya dinletmiş. Epey zaman geçmiş öğlen vakti oluncaya kadar arkadaşı Ependim'e hiçbir şey ikram etmemiş. Ependim çok acıkmış. Sonunda arkadaşı Ependim'e sormuş:

-Ependim tüm çalgıların sesini duydunuz, size göre hangi çalgının sesi daha güzeldi?

-Bana göre şimdi hiç bir çalgının sesi kepçe ile tencere sesi kadar güzel değildir. diye cevap vermiş Ependim.

5.2.35 Qolumni Éling

Köl boyida taharet élip olturghan imam téyilip kölge chüshü kétiptu. Köl boyidiki kishiler imamgha qol uzitip: “qolingizni béring” déyishsimu imam qolini uzartmaptu. Bu weqening üstige kélip qalghan Ependim:

-Hey xalayıq, imam “bérish” ni ügenmigen, “élish” nilam ögengen,- deptu- de, imamgha qolini sunup,- qéni, teqsir, qolumni éling,- deptiken, imam derru Ependimning qoligha ésiliptu(Ebey ve Emin, 2006b: 150).

Elimi Alın

Göl kenarında oturup abdest alıyorken imamın ayağı kayıp göle düşmüş. Göl kenarındaki insanlar yardıma koşmuş ve imama “elinizi verin” demiş. Ama imam elini yardıma gelen insanlara uzatmamış. Bu olayın üstüne düşen Ependim:

-Hey ahali, imam vermeyi öğrenmeyen, sadece almayı öğrenen biri, demiş.

Ependim imama “Kolumu alın” demiş, işte o an imam Ependim'in eline asılmış.

5.2.36 Qazanning Qazasi

Ependimning qazini kichiklik qilip, bir bay qoshnisining öyige qazan sorap bériptu we üç künden kéyin qazanga yine bir kichik qazan qoshup apirip bériptu. Qazanning igisi heyren bolup:

-Ependim, qazangha qazan qoshup berginingiz némisi?- dep soraptu.

-Qaziningiz éghir ayaq iken, bizningkige béripla közi yorup qaldı, balisi bilen qoshup ekeldim, dep jawap bériptu Ependim.

-Qazan kérek bolsa, xéjil bolmay sorap turung,- deptu qazanning igisi xushal bolup.

Aridin bir hepte ötkendin kéyin Ependim hélqi qoshnisidin téhimu yoghan bir qazan bérıp turushni sorap keptu, qoshnisi derru qazanni achiqip bériptu.

Héli künler ötküche Ependim qazanni qayturup kelmeptu. Axiri qazanning igisi Ependimning öyige qazanni sorap bériptu.

-Rehmetlik, ejepmu obdan qazan idi, jayi jennette bolsun, qaziningiz tughutta qaza qildi,- deptu Ependim yighlamsirap.

-Hey nadan, qazanmu qaza qilamdu?- deptu qoshnisi térikip.

-Özingiz nadan ikensiz, qazanning tughqinigha ishinisizu, ölginige ishenmemsiz?- dep jawap bériptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 155).

Tencerenin Ölümü

Ependim'in tenceresi küçük olduğu için zengin komşusundan bir tencere ödünç almış ve üç gün sonra komşusunun tencerisinin yanına küçük bir tencere ekleyerek geri vermiş. Tencere sahibi şaşırılmış:

-Ependim, tencereye tencere ekleyerek getirmişsiniz ne oldu? diye sormuş.

-Tencereniz hamileymiş, bizim evde doğum yaptı, diye cevap vermiş.

-Tencere gerekli olduğu zaman çekinmeden gelip söyleyin demiş tencere sahibi mutlu olarak.

-Aradan bir hafta geçtikten sonra Ependim o komşusunun evine tencere ödünç almaya tekrar gitmiş ve önceki tenceden daha büyük bir tencere istemiş. Komşusu da tencereyi hemen vermiş.

Aradan epey bir zaman geçmiş, Ependim tencereyi hiç geri getirmemiş. Sonunda tencere sahibi Ependim'in evine gelmiş. Ependimden tencereyi istemiş. Ependim de ona demiş ki,

-Rahmetli çok iyi bir tencere idi. Mekânı cennet olsun, tencereniz doğum yaparken vefat etti demiş Ependi ağlayarak.

-Hey aptal, tencere nasıl vefat eder? demiş kızarak.

-Siz aptalsınız. Tencerenin doğum yapmasına inanıyorsunuz da niye vefat ettiğine inanmıyorsunuz? diye cevap vermiş.

5.2.37 Usta Setirash

Bir küni Ependim satirashqa chach alduruptu. Satirash éhtiyatsızlıqtin Ependimning béshining bir nechche yérinden késip qoyup, paxta yépishturup qoyuptu. Ependim:

-Usta shatirash ikensiz. Bishimning yérimigha paxta téripsiz, qalghan yérimigha özüm zighir tériymen- de, shu zighirni yag tartquzghanda, heqqingizni alisiz- dep pulnimu bermey chiqip kétiptu(Ebey ve Emin, 2006b: 162).

Usta Berber

Bir gün Ependim saç kestirmek için berbere gitmiş. Berber dikkat etmeden Ependim'in kafasının birkaç yerini kesmiş ve yara üzerine pamuk yapıştırmış. Ependim:

-Usta berbermişsiniz. Kafamın yarısına pamuk ekmişsiniz, kalan yarısına ben ayçiçeği ekeyim, sonra yağ çıkarıp sattıktan sonra size saç alma ücretini ödeyeceğim diye para vermeden çıkmış.

5. 2.38 Adil Éshek

Ependim éshikini yoqutup qoyup izdep yürgende, bir aghinisi chaqchaq qilip:

-Ependim, éshikingiz sheherge qazi boptimish,- deptu.

-Xudaya shükür, éshikim adil éshek idi, ikki kündila menseptin ayrilip qaytip kélidiken- de,- deptu Ependim (Ebey ve Emin, 2006b: 163).

Eşek

Ependim eşeğini kaybetmiş. Eşekini ararken bir arkadaşı ile karşılaşılıyor ve arkadaşı şaka ile Ependime:

-Ependim eşeğiniz şehre kadı olmuş,- demiş.

-Allaha çok şükür eşeğim çok adil eşek idi, iki gün geçmeden makamından kalkacak ve bana geri dönecek,- demiş Ependim.

5.2.39 Jazanixor we Taghar

Mehellining bir jazanixori Ependimdin taghar sorap kırıptu.

-Tgharni jénim dep bérettimmu, biraq taghar tughup qélip, téxi édesi toshmighanidi,- deptu Ependim.

-Qizziq gep,- deptu jazanixor,- tagharning toghqinini nede bar?

-Sizning bir tenggingiz yiligha on qétim tughsa gep yoq, bizning taghar ömrinde bir qétim tughsa bolmamdiken! Deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 181).

Tefeci ve Çuval

Mahallenin tefecisi Ependim'den çuval ödünç almaya gelmiş.

-Çuvalımı verirdim ama çuvalım doğum yapmıştı henüz kırkı çıkmadı- demiş Ependim.

-Saçma, demiş tefeci. Çuval nasıl doğum yapsın.

-Sizin bir akçeniz yılda on defa doğursa bir şey yok da bizim çuval hayatında bir defa doğursa olmaz mı, -demiş Ependim.

5.2.40 Özining Toni

Padishah chong ziyapet ötküzüp, yurt kattilirini chaqiritiptu, shu qatarda Ependimnimu chaqiritiptu, ziyapet axirida hemme yurt chonglirigha her xil ésil ton kiydürüp, Ependimge éshek toqumini teqdim qiptu. Ependim ornidin turup:

-Jamaet, padishah himmitige rehmet. Hemminglarga bazardin sétiwalghan ton kiydürüp, manga alahide étibar qilip özining tonini bedri, rehmet, rehmet, - dep ziyapettin chiqip kétiptu(Ebey ve Emin, 2006b: 182).

Kendi Kaftanı

Padişah büyük ziyafet vermek için yurt büyüklerini davete çağırmış. O davette Nesirdin

Ependim de varmiş. Ziyafet sonunda padişah yurt büyüklerine değerli kumaşlardan kaftan hediye etmiş. Ama Ependim'e eşek dokuması vermiş. Ependim oturduğu yerden kalkıp: -Ahali, padişah'a çok teşekkür ederiz, hepinize çarşıdan satın almış olduğu kaftanı verdi, bana özel olarak kendi kaftanını verdi. Teşekkürler, teşekkürler –diye ziyafetten ayrılmış.

5.2.41 Yérım Baha

Ependimning béshining téngi digudek yaghaq iken. Bir küni u satirashqa chach aldururup, eslidiki bahaning yérimini tölep siritqa mingiptu.

-Ependim, yérım baha berdingizghu?- deptu satirash.

-Sizmu yérım bash chushurdingiz- de, eger Xuda rehmet qilip, yashliqimgha qaytisam, pütün baha alisiz, - deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 181).

Yarı Fiyat

Ependim'in kafasının yarısı kelmiş. Bir gün Ependim tıraş olmak için berbere gitmiş. Saç aldırdıktan sonra Ependim yarım ücret ödeyerek dükkandan çıkmış.

-Ependim, eksik ödediniz?- demiş berber.

-Sizde yarım sac aldınız, eğer Allah'a rahmet edip gençliğime geri dönersem o zaman eksik ödemeyeceğim, -demiş Ependim.

5. 2.42 Oghridin Sorang

Ependimning éshikini oghri aptu. Qoshnisi Ependimdin:

-Éshikingizni qandaq oghurlaptu, kéchisimu yaki kündüzimu? Dep soraptiken. Ependim:

-Éshekni oghri alghanda özüm yoq idim, qandaq oghirlighanliqini oghridin sorang!- dep jawap bériptu(Ebey ve Emin, 2006b: 182).

Hırsıza Sorun

Ependim'in eşeğini hırsızlar çalmış. Komşusu merak ederek sormuş:

-Eşeginizi ne zaman çalmış? Gece vakti mi çalmış yoksa gündüz vakti mi?-diye sormuş.

-Eşegi çaldıklarında ben orada değildim, ne zaman çaldılarsa onlara sorun!- diye cevap vermiş Ependim.

5. 2.43 Puxadin Chiqimen

Bir küni qazining oghli Ependimni kemsitip:

-Ependim, axsham dadamning chüshide ayan boptu, qiyamet küni dadam tögige minip qopidiken, siz dadamning tögisini yétileydikensiz,- deptu.

-Ejebmu yaxsh ish bolidiken, deptu Ependim,- dadangning tögisini yétiliginimche dozaxqa ekirip qoyup, puxadin chiqidighan boptimen- de! (Ebey ve Emin, 2006b: 184).

keyfini Çıkaracağım

Bir gün kadının oğlu Ependimle alay ederek demiş ki:

-Ependim, dün gece babam bir rüya görmüş, kıyamet günü babam deveye binmiş, devenin ipini siz çekiyormuşsunuz, -demiş kadının oğlu.

-Çok güzel olmuş,- demiş Ependim. Babanızın devesini cehenneme götürüp orada bırakıp keyfini çıkaracağım,- demiş Ependim.

5.2.44 Göri Chongqur Bolsun

Sheherning bir chong emeldari ölüptü. Ependim patihege béríp:

-Merhumning göri chungqur bolsun,- dep dua qiptu.

-Ependim, bu qandaq dua? Jayi jennet bolsun deng,- deptu hazidarlardan biri.

-Rehmetlik tirikilikide bekmu yuqarigha yamishidighan. Ölgendimu yuqarigha yamiship, görden chiqiwélip, jennettin quruq qalmısun deymen,- deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 199).

Mezarı Derin Olsun

Şehrin çok zengin ve yetkili bir beyi vefat etmiş. Ependim baş sağlığı dilemeye gitmiş.

-Rahmetlinin mezarı derin olsun,- diye dua okumuş.

-Ependim, bu nasıl bir dua? Mekânı cennete olsun deyin- demiş rahmetlinin yakınları.

-Rahmetli yaşadığında yukarıya tırmanmayı çok severdi, vefat ettikten sonra da tırmanıp yukarı çıkıp cennettin dışında kalmasın diye öyle dua okudum,- demiş Ependim.

5.2.45 Sawapliq İshyoli

Bir zalim padishah Ependimdin soraptu:

-Ependim, eqilliq ademsiz, emdi ömrümde bir sawapliq ish qilay deymen, yol körsitinga!

-Teqsir, siz üçhün sawapliq ish qilishning birdinbir yoli—kiche-kündüz uyqudin bash kötürmeslik- deptu Ependim.

-Uyquning néme sawabi bolsun?

-deptu padishah heyrean bolup.

-Zalim shah bolghinidin yoqi sawap, jinayet ötküzishtin uyqu sawap,- deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 202).

Hayırlı

Bir zalim padişah Ependim'e sormuş. Ependim akıllı adamsınız, ömrümde bir hayırlı iş yapayım dedim, bana yol gösterin!

-Padişahım, sizin için hayırlı iş yapmanın yolu gece-gündüz demeden uyumak,- demiş Ependim.

-Uymak nasıl bir hayırlı iş olsun?- demiş Padişah merak içinde.

-Zalim padişah olmaktansa olmaması daha hayırlı, suç işlemektense uyumak daha hayırlı, - demiş Ependim.

5.2.46 Dostumning Sani

Ependim qazi bolup olturghan künliride Ependimning öyige kélip-kétip turghan kishilerning ayigh üzülmeydighan bolup kétiptu. Bir kishi Ependimdin:

-Yaalla, Ependim, dostliringiz némanche köp! Kélip-kétiwatqanning sani yoqqu?- dep soraptu.

-Qanchilik dostum barliqini hazir özümü bilmeymen,- deptu Ependim,- dostumning sanini men qaziliqtin chüshkende sorang(Ebey ve Emin, 2006b: 211).

Arkadaş Sayısı

Ependim'in kadı olduğu günlerde onun evine gelip giden çok olmuş. Biri Ependim'e:

-Ependim arkadaşlarınız gerçekten çokmuş, evinize gelip gidenin sınırı yok.

-Ne kadar arkadaşım olduğunu şimdilik bilmiyorum, ama kadı makamından ayrıldığım gün anlarız,- demiş Ependim.

5. 2.47 Namizinglar Rawa Emes

Ependim teklip boyiche yiraq bir meschitke bir ay imamliq qiptu. Axirida jamaet Ependimge héchnéme bermestin queuq qol qayturuptu. Ependimning achiqi kélip uzitip chiqqan jamaetke deptu:

-Silerning quruq qol qayturushinglarni bilgenidim, shunga bir ay taharetsiz imamliq qildim, oqughan namizinglar rawa emes! (Ebey ve Emin, 2006b: 219).

Namazınız Kabul Olmadı

Ependim uzak bir camiden teklif alarak bir aylık imam olmuş. Ay sonunda cemaat Ependim'in hakkını vermemiş. Gitmeden önce hakkını alamayan Ependim çok kızmış ve kendisini uğurlamak için gelen cemaata seslenerek:

-Cemaat sizlerin beni böyle elim boş uğurlayacağınızı biliyordum. O yüzden bir aydır abdest almadan imamlık yaptım. Sizin bir aylık namazınız da kabul olmadı- demiş.

5. 2.48 Shagirt

Dadisi Ependimni mozduzgha shagirtliqqa bériptu. İkki yil ötkendin kéyin dadisi uningdin:

-Oghlum, mozduzluqni ögendingmu?- dep soraptu.

-Bala biqishni ögendim. Xuda burisa yene ikki yildin kéyin hoyla süpürüp, su toshushnimu ögünüp qldighan oxshaymen,- dep jawap bériptu Ependim.

Çırak

Babası Ependim'i bir ayakkabı tamircisinin yanına çırak olarak vermiş. İki yıl sonra Ependim'in babası ona:

-Yavrum ayakkabı tamir etmeyi öğrendin mi? ,- diye sormuş.

-Çocuğa bakmayı öğrendim. İnşallah iki yıl sonra temizlik yapmayı ve çeşmeden su getirmeyi de öğreneceğim demiş Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 228).

5.2.49 Senmu Shükür Qil

Ependim bir küni Éshikini yoqitip qoyup keyni-keynidin shükür deptu. Xotuni:

-Hoy éshek yoqatqan adem pushayman qilmay, shükür kılamdu? - deptu achichiqlap.

-Xudayim bir saqlidi dégine, éshekning üstide özüm bolsam, miningdinmu ayrilip qalatting, senmu shükür qil! - deptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 210).

Sen De Şükür Et

Ependim eşeğini kaybettikten sonra durmadan çok şükür dermiş. Karısı:

-Hey eşeğini kaybeden insan, şükür etmez pişman olur,-diye kızmış.

-Allah korudu, eğer eşeğin üstünde ben olsaydım ben de kaybolurdum. O yüzden sen de şükür et,- demiş Ependim

5. 2.50 İchide Mangghan Yaman

Bir kishi Ependimdin:

-Ependim, jinazining aldida mangghan yaxshimu, arqisida mangghan yaxshimu? - dep soraptu.

-Arqisida mangsangmu, aldida mangsangmu oxshash, ichide mangghan yaman, - dep jawap bériptu Ependim(Ebey ve Emin, 2006b: 211).

İçinde Giden Kötü

Biri Ependim'e sormuş:

-Ependim, cenazenin önünden gitmek mi iyi, arkasından gimek mi iyi?

-Önünden gitmek ya da arkasından gitmek fark etmez. İçinde gitmek kötü,- diye cevap vermiş Ependim.

5.3.Seley Çakkan Fıkraları

5. 3.1 Xan Huzurida

Xan bir sorunda olturup:

-Mana méning zamanimda qoyning dümbiside küsh uwilaydighan boldi,- dep maxtiniptu.

-Rasit étidila teqsir, -deptu Seley Chaqqan, -hezretlirining zamanida küsh uwilashqa peqet koyning dümbisila qaldi(Ömer, 2012: 142).

Han Huzurunda

Han bir mecliste oturmuş:

-Bakın benim zamanımda koyun sırtında kuş yuva yapar oldu, diye övünmüş.

-Doğru söylediniz efendim, demiş Seley Çakkan.

- Hazretlerinin zamanında kuşun yuva yapması için sadece koyun sırtı kaldı.

5.3.2 Orghaq Bolmisa Shirman Nan Nerde?

Omiliqta bir nechche yigit Seley Chaqqandin sual soraptu?

-Seley aka, toghrisini bir éytip bersile, ayniq orghaqtek turghan künliri yaxshimu yoki shirman nandek yumilaq turghan künliri yaxshimu?

-Her ikki halette turghini yaxshi.

-Sewep?

-Orghaq bolmisa, shirman nan nede, nan bolmisa, orghaqni tutush nede ?- deptu Seley Chaqqan(Ömer, 2012: 206).

Orak Olmazsa Ekmek Nerede

Bir gün çiftlikte buğday toplarken birkaç genç Seley Çakkan'a soru sormuş:

-Seley ağabey doğruyu söyler misin bize, ayın orak gibi durduğu günler mi iyi? Ekmek gibi yuvarlak durduğu günler mi iyi?

-Her iki hali de güzel.

-Neden?

-Orak olmazsa ekmek nerede? Ekmek olmazsa orak tutacak kuvvet nerede? – diye cevap vermiş Seley Çakkan.

5. 3.3 Elwette Kiridu

Seley Chaqqan yekende samawerxanigha kiriptu. Bir top kishiler déhqan toghruluq sözlishiwayatqaniken, sheherlik bir baywechche Seley Chaqqani mesxire qilip:

-Seley axunka, hemme ademning ölüp kétédighanliqi rasit, emma déhqanlarning at- éshekliri ölüp qalsa, ularmu dozax- jennete kiremdü? –dep soraptu.

Seley Chaqqan qoshumisini türüp oyliniwalghandin kéyin:

-Elwette kiridu. Eger kirmise baywechcheler mepide oturup, ash térip japa chekken déhqanlar jennette piyade qalmamdu? – dep jawap bériptu(Ömer, 2012: 296).

Tabi ki Girer

Seley Çakkan Yekent'te bir çayhaneye girmiş. Bir grup insan orada çiftçiler hakkında

konuşuyormuş. Şehirli bir zengin adam Seley Çakkan'la alay ederek:

-Seley bey herkes ölüp bu dünyadan göçüp gider. Ama çiftçilerin at-eşekleri öldüğünde cennet- cehennem hangisine girer?-diye sormuş.

-Tabi ki cennete girer. Eğer at eşekler cennete girmezse, hepinize ekmek üreten çiftçiler cennette yaya kalmaz mı? –diye cevap vermiş.

5.3.4 Asanlıq tughdurup Birish

Seley Chaqqan bir küni dukangha kirip besh jing²⁶ shéker aptu. Dukanchi shékerni kem tatip qeghezge orap bériptu. Buni körüp qalghan Seley Chaqqan:

-Bergen shékiringiz besh jing kelmeydu? Bu néme qilghiningiz? - dep soraptu.

-Yenggilrek bolsa asan ekétisiz, men sizge asanlıq tughdurup bedrim,- dep jawap bériptu dukanchi.

Seley Chaqqan shékerning pulini pokey üstige qoyupla méngiptu. U tihi bosughigha barmayla dukanchi towlaptu:

-Hey aghine, bergen pulingiz kemghu?

-Menmu sizning sanishingizgha asanlıq tughdurup bérish üçün pulni azraq bedrim,- deptu Seley Chaqqan(Ebey ve Emin, 2007ç: 54).

Kolay Olsun

Seley Çakkan bir gün iki yarım kilo toz şeker almak için bakkala gitmiş. Bakka toz şekeri iki yarım kilodan az vermiş. Bunu gören Seley Çakkan:

-Verdiğiniz şeker iki yarım kilodan az. Niye söylediğimi vermediniz?-diye sormuş.

-Azıcık hafif olsa, kolay eve götürebilirsiniz. Ben size kolay olsun diye öyle yaptım. –diye cevap vermiş.

Seley Çakkan toz şekerin parasını verip kapıya geldiğinde bakka seslenmiş:

-Arkadaşım, verdiğiniz para eksik.

-Bende sizi parayı kolay sayasınız diye azıcık eksik verdim. - diye cevap vermiş Seley Çakkan.

5.3.5 Toyluq

Yel-yémish shirne baghligghan yaz künliring biride, Seley Chaqqan almaqchi bolghan layiqining öyige bérıp “toyluq shertini ada kilsam” déginiche qol qoshturup turuptu. Qizning ata- anisi aghi qilip:

-Qizimiz üçün kemchet tumaq, xurum ötüq, altun bileyzük teyyarlang, toy chiqimi ming tengidin kem bolsa bolmaydu, - deptu. Seley Chaqqan:

²⁶Jing : Ağırılık birimi .Bir jing 500 gramdır. İki jing bir kilodur.

-Undaq bolsa, ish mundaq bolsun: Men qizlirigha bir tiyinlikmu shert qoymay, qizliri meni alsun! – dep jawap beriptu (Ebey ve Emin, 2006b: 259).

Düğün Masrafı

Ağaçların meyveyle dolu olduğu bereketli bir yaz mevsiminde bir gün Seley Çakkan nişanlısının evine gitmiş.

Kızın anne ve babası:

-Kızımız için kürklü şapka, deri çizme, altın bilezik, düğün masrafı için iki bin akçe getirin. - demiş.

Seley Çakkan:

Öyleyse iş böyle olsun:

-Ben kızıma hiç şart söylemeyeceğim. Ben kızınızı değil, kızınız beni alsın! –diye cevap vermiş.

5.3.6 Paydisi Bar

Tamaka ve neshe chékishni kesip qiliwalghan bir yash yight Seley Chaqqandin soraptu:

-Tamaka bilen neshini ziyarliq deydu, rasitmu?

-Bashqilargha ziyarliq bolsimu, sanga paydisi bar, -deptu Seley Chaqqan jawaben,- birinchisi, öyüngge oghri kirmeydu, chünki kéchiche yötülip chiqisen; İkkinchidin, yol manganda ittin qorqimaysen, chünki tézla hasigha chüshisen; Üchinchidin, ushshaq-chüshshek bir nersilerni tépiwalisen, chünki yerge éngiship mangidighan bolisen; Tötinchidin, Öyüng chang –tozan bolmaydu, chünki daim tükürüp turisen (Ebey ve Emin, 2006b: 280).

Faydası Var

Esrar ve sigara içmeye alışkın bir genç Seley Çakkan'a sormuş:

-Esrar ile sigara zararlı derler, gerçekten mi?

-Başka insanlara zararlı ama sana faydası var,-demiş Seley Çakkan.

-Birincisi, evine hırsız girmez, çünkü gece boyunca öksürürsün. İkincisi, yürürken sokak köpeklerinden korkmazsın. Çünkü fazla geçmeden koltuk değneği kullacacaksın. Üçüncüsü, yerden ufak tefek şeyler bulursun. Çünkü belini eğerek yürüyeceksin. Dördüncüsü, evin hiç toz olmaz. Çünkü her zaman tükürürsün.

5.3.7 EqillikKüchük

-Dada, méning küchüküm eqillik bolidighan oxshaydu, - dep maxtiniptu oghli.

- Undaq bolsa, - deptu Seley Chaqqan,- bu yilmu sinipta qalidighan bolshang, kéler yili séning orninggha küchükni ewetimen (Ömer, 2012: 254).

Zeki Köpek Yavrusu

*-Baba, benim köpeğim çok zeki büyüyecek, –diye övünmüş Seley Çakkanın oğlu.
-Öyleyse demiş Seley Çakkan, - bu sene yine sınıfta kalırsan, gelecek sene senin yerine köpeğini göndereceğim.*

5.3.8 Sen Bolup Chiqting

Bir küni Seley Chaqqan uyqudin xushal oyghiniptu. Buni körgen ayali soraptu:

*-He néme gep, yaxshi bir chüsh kördilimu, néme?
-Pah, pah, yaxshi chüsh! Öylinip chüsh körüptimen!
-Bu geptin ayalining erwahi ürküp, aghzi échilip kétiptu:
-Xiyaligha kirgen- chüshige kirgen ... unche qilmisilimu ésiliwalarmidim?...
-Chüshümning axirini angla, -dep yélinip, ayalini aran toxtitiptu Seley Chaqqa,- emdi ésimni yighsam alghan ayalim sen bolup chiqting, uningmu aghzi échilsa, toxtimaytti, xudagha shükür! (Ömer, 2012: 212).*

Senmişsin

*Bir sabah Seley Çakkan çok mutlu uyanmış. Seley Çakkanın karısı merakla sormuş:
-Çok mutlusunuz, hayırlı rüya mı gördünüz?
-Ooooooh oh hayırlı bir rüya! Evlenmişim.
Bunu duyan kadın kızmış ve ayıplamaya başlamış.
-Evlenmeyi düşündüğün için rüya görmüşsün eğer çok istiyorsan beni boşayabilirsin...
-Sözümü bitirmeme izin ver diye yalvararak karısını durdurmuş.- Rüyamda benimle evlenen kadın senmişsin. Kadının da ağzı bir açıldı mı durmadan konuşuyor. Allah'a şükürler olsun.*

5.3.9 Gazir Satidu

Seley Chaqqan kichik waqtida anisidin pul soraptu:

*-Tünügün bergen pulni néme qilding?- deptu anisi.
-Men u pulni nahayiti namrat bir momaygha bériwettim, - deptu Seley Chaqqan derhalla.
-Sen heqiqeten nahayiti yaxshi bala bolupsen,- deptu anisi nahayiti hosh bolup- undaqta men sagha yene pul bérey, biraq u momaygha némanche köngül bölidighanliqingni dep bérelemsen?
- U momay gazir satidu, -deptu Seley Chaqqan(Ömer, 2012: 280).*

Ayçekirdeği Satar

*Seley Çakkan henüz çocuk iken bir gün annesinden harçlık istemiş.
-Dün verdiğim parayı ne yaptın? diye sormuş annesi.
-Ben o parayı bir yaşlı fakir nineye verdim, -demiş Seley Çakkan.*

- Çok iyi yapmışsın iyi kalpli yavrum. Ben sana yine harçlık vereceğim- demiş annesi mutlu olarak. Ama bana neden o nineye verdiğini söyler misin?
- Çünkü o nine ay çekirdeği satar. -demiş Seley Çakkın.

5. 3.10 Jamalingni Körsem

- Mehellimizde hemmisi renglik téléwizor élip ketti, bizmu alayli,- deptu Seley Chaqqanning ayali
- Shexsen manga lazimi yoq, deptu Seley Chaqqan.
- Nimishqa?- dep heyran boptu ayali .
- Séning yüzügdiki rengmu reng boyaqqlar renglik téléwizordin qélishmaydu. Uni kördüm néme, jamalingni körsem néme?- deptu Seley Chaqqan(Ömer, 2012: 252).

Suratını Görsem

- Mahalledeki herkes renkli televizyon satın alıyor. Biz de alalım demiş Seley Çakkının karısı.
- Şahsen bana gerek yok, demiş Seley Çakkın.
- Neden? diye sormuş Seley Çakkının karısı.
- Senin yüzündeki boyaların renkli televizyondan hiç farkı yok. Onu görsem ne olur senin suratını görsem ne!- demiş Seley Çakkın.

5.3.11 Latariyege Mashina Chiqsa

- Qolingzdiki latariyege mashina chiqip qalsa, méni tagh-dalalargha apirip oynitarsiz, - deptu Seley Chaqqanning ayali.
- Tala –tüzge emes, peqet anangning öyige apirimen, xalas.
- Nimishqa?
- Nimishqa bolatti, “héchnémisi yoq bir rodipaygha tégiwalding”
- Dep anang mushu küngiche séni öyge yolatmaywatqinini estin chiqirip qoydung mu? –deptu Seley Chaqqan(Ömer, 2012: 252).

Piyangodan Araba Çıksa

- Elinizdeki piyangodan araba çıksa beni gezdirmeye götürür müsün?–Diye sormuş Seley Çakkının karısı.
- Gezmeye hiç götürmem. Sadece annenin evine götürürüm.-demiş.
- Neden?
- Çünkü annenin “Hiçbir şeyi yok fakir ile evlendin” diye şimdiye kadar seni evine almadığı için. -Demiş Seley Çakkın.

5.3.12 Müshük Yeng

Bir kishi Seley Chaqqandin:

-Axsham aghzimdin bir chashkan kirip kétip chüshep qaptimen. Bugün nahayiti biaram boluwatimen. Qandaq qilsam bolar? – dep soraptu.

-Müshük yeng, u chashqanni yewetse, könglingz aram tapidu, - dep jawap bériptu Seley Chaqqan(Ömer, 2012: 56).

Kedi Ye

Bir kişi Seley Çakkan'dan:

-Gece ağzıma fare girip mideme gitmiş olarak rüya gördüm. Bugün kendimi çok kötü hissediyorum, ne yapayım?- diye sormuş.

-Kedi ye, kedi de fareyi yer, o zaman iyi hissedersin. – demiş Seley Çakkan.

5. 3.13 Eqli Qanchilik?

Seley Chaqqan shehir hakiming huzurida ishlep yürgen künlerde, bir aghinisi uningdin:

-Yurt chongliri hakimni bek maxtishidu. Éytinga uning munche maxtighudek eqli qanchilik?- dep soraptu.

-Körmidingzmu?- deptu Seley Chaqqan jawaben,- uning eqli köp bolghachqa, béshigha patmay korsiqigha chüshüwaptu(Ömer, 2012: 57).

Ne Kadar Akıllı

Seley Çakkanın şehir hâkiminin yanında çalıştığı günlerin birinde, bir arkadaşı ondan:

-Yurt büyükleri hâkimi çok övüyorlar. Söylesene onun böyle övülecek zekâsı ne kadar? –diye sormuş.

-Görmedin mi? O çok zeki olduğu için zekâsı kafasına sığmadan göbeğine inmiş. -demiş Seley Çakkan.

5.3.14 Kalling Roli

Biryili qurban héyitta upalning bégi bashqa yurtlarning aqsaqalliri bilen méhman bolup olturghaniken, Seley Chaqqan upal xelqining derd- halini yetküzüş üçün ijazet almaylam méhmanxanigha kirip keptu. Bu ishtin narazi bolghan beg:

-Hey Seley axun, begning huzurigha kirgende kallang bilen kir, bolmisa kallining néme kériki? –dep warqiraptu.

-Teqsir, xapa bolmisila, -deptu Seley Chaqqan menilik qilip,- néme kériki bolatti? Tumaq kiygili, mana ikkimizning béshida tumaq bar emesmu? (Ömer, 2012: 58).

Kafanın Ne Gereği

Bir yıl kurban bayramında Opal Köyü'nün muhtarı başka köylerin büyükleri ile bir davete

katılmış. Seley Çakkan Opal halkının derdini anlatmak için izinsiz davete katılmış. Bu işe kızan muhtar:

-Hey Seley, muhtarın huzuruna çıktığında kafan ile gir. Olmazsa kafanın sana ne gereği?- diye kızmış.

-Hazretim, kızmayın, -demiş Seley Çakkan. –Ne gereği olurdu? Şapka takmaya, bakın ikimizin kafasında da şapka var değil mi?

5. 3.15 Ashtin Kiyin

Seley Chaqqanning méhmini ügre ashni ichip bolup, közi taxtibéshidiki tizip qoyulghan mayliq toqachlarga chüshüp deptu:

Bizning yerler –xop yerler,

Ashtan kéyin nan yerler.

Seley Chaqqan dastixanni yighshturuwétip külümsirigen halda deptu:

Bizning yerler –hangga térek,

Ashtin kéyinmu nan kérek(Ömer, 2012: 217).

Yemekten Sonra

Seley Çakkanın misafiri aşını bitirdikten sonra sepetteki yağlı ekmeği görmüş ve:

-Bizim yerler iyi yerler,

- Aştan sonra ekmek yerler. –demiş.

-Seley Çakkan sofrayı kaldırmış demiş.

- Bizim yerler yüksek kavak,

-Aştan sonra da ekmek gerek.

5.3.16 Alghay

Bir küni xan qamchisini shiltip Seley Chaqqangha popoza qilghaniken, uming bir közi quyulup ketkili tas qaptu ve kéyin alghayraq saqiyiptu. Aridin xéli künler ötüp xan sariyigha yighilghan beg- töriler: “Seley Cahqqan bolmisa, sorun qizimaydu.” Déyishipuni chaqirip kélishti. Seley Caqqan katta sorun boluwatqan öyge kirip, xanning aldigha keptu- de, uninggha qarapmu qoymastin ikki tereptikilerge salam béripla, öz ornigha birip olturuptu. Bu ish könglige kelgen hen bir tereptin ötkenni eslitip seley chaqqangha özini tonutup qoyush, yene bir tereptin uni mémanlar arasında mesxire qilip abroyini tökesh mexsitide:

-Alghay kishining közige bir nerse ikki körinse kérek- he, Seley Axun? - deptu.

Seyel Chaqqan:

-Toghra éytila teqsir, hazir méning közümge özliri töt putluq bolup körniwatila,- dep javap bériptu(Ömer, 2012: 146).

Şaşı

Bir gün Han kamçısını şakırdatıp Seley Çakkan'a gözdağı verirken, onun bir gözünün çok fazla zarar görmesine az kalmış ve sonra şaşı olmuş. Aradan çok günler geçip Han sarayına gelen beyler: "Seley Çakkan olmasa meclis coşmuyor." deyip onu çağırmışlar. Seley Çakkan büyük meclis salonuna girmiş, Hanın önüne gitmiş. Hana hiç bakmadan iki tarafa selam vermiş ve kendi yerine gidip oturmuş. Bundan üzüntü duyan Han bir taraftan geçmiş hadiseyi düşünmüş, Seley Çakkan'a kendini göstermek ve onu misafirler arasında alay edip saygınlığını düşürmek maksadıyla:

-Şaşı kişinin gözüne bir nesne iki görünse gerek, öyle mi Seley, demiş.

-Doğru efendim, şimdi benim gözüme dört ayaklı görünüyorsunuz, demiş.

5. 3.17 Dunyada Eng Soghuq Nerse

Bir küni sheher hakimlerindin biri Seley Chaqqangha xotunliri üstindin shikayet qilip:

-Dunyada en soghuq nerse néme dése, méning chong xotunumni körsetse bolidu, - deptu.

Seley Chaqqan bu gepni könglige püküp koyuptu.

Tomuz künlirining biride héliqi hakim beg-törlerni chaygha chaqiriptu. Méhmanlar kélip oltura- olturmayla:

-Way hakim, bek ussap kettuq, awal bizge ichidighan soghuq nerse iltipat qilsila,- déyishiptu.

-Hey Seley, - deptu hakim, - mang, öyge kirip, néme soghuq bolsa, méhmanlarga shuni élip chiq!

- Xop! -déginiche siritqa yügürüptu Seley Chaqqan we bir pestile qaytip kirip:

-Teqsir, öydila emes, belki dunya boyiche eng soghuq nerse ésimge kélip qaldi, shui élip kireymu? - dep soraptu.

-Yaxshi, mang, chapsan élip kir, - deptu hakim we mémanlarga qarap, - xudagha shükür, eziz méhmanlar üçün öyimizde hemme nerse tépilidu, - dep maxtiniptu.

Shu arida Seley Chaqqan méhmanlarning aldigha hakimning chong xotunini bashlap kriptu(Ömer, 2012: 147).

Dünyadaki En Soğuk Nesne

Bir gün şehir hâkimlerinden biri Seley Çakkan'a hanımından şikâyet etmiş:

-Dünyada en soğuk nesne ne dense, benim büyük hanımı gösterebilir olursanız, demiş.

Seley Çakkan bu sözü aklına koymuş:

Temmuz ayı günlerinin birinde hâkim şehirlerin beylerini, köylerin ağalarını ziyafete çağırmış. Misafirler gelip oturur oturmaz:

-Vay, hâkim bey, susadık önce bize içecek soğuk birşey ikram etseniz, demişler.

-Evet, Seley, demiş hâkim. Benim evime gir ve soğuk ne varsa misafirlere onu alıp getir.

-Tamam, deyince Seley Çakkan gülererek yürümüş ve bir an dönüp hâkime:

-Efendim düşündüm dünyada en soğuk olan bir nesne aklıma geldi. Onu alıp geleyim mi? diye sormuş.

-İyi, git çabuk getir, demiş hâkim. Misafirlere bakmış:

-Allaha şükür, aziz misafirlerim için evimizde her şey bulunur, deyip kendi kendine övünmüş.

Bu arada Seley Çakkan misafirlerin önüne hâkimin büyük hanımını alıp getirmiş.

5.3.18 Didaringizni Köriwalsun

Seley Chaqqanning gep sölrige ghezeplangen ambal:

-Buningdin keyin bizning mehkime terepke aldingni qilghuchi bolma! – dep Seley Chaqqanni huzuridin qoghlap chiqiriptu.

Aridin bir nechche ay ötüp, ambal öz mulazimliri bilen owgha chiqiptu. Yolda uchriğan kishiler arisida bir adem arqisini qilip turghaniken. Buni körgen ambal ejeplinip uningdin soraptu:

-Néme ademsén, bu qandaq qiliq?

-Buningdin ikki ay ilgiri mehkime terepke aldingni qilghuchi bolma dégenliri esliride bolsa kérek, teqsir, - dep cavap bériptu Seley Chaqqan, - bugün hezretlirining owgha chiqidighanliqini anglap didarlirini arqam bolsimu köriwalsun, dep bu yerde turghanidim(Ömer, 2012: 148).

Yüzünüzü Görsün

Seley Çakkan 'ın konuşmalarından hiddetlenen hâkim:

-Bundan sonra bizim mahkeme tarafına dönme, deyip Seley Çakkan 'ı huzurundan kovmuş.

Aradan birkaç ay geçtikten sonra hâkim memurları ile birlikte ava çıkmış. Yolda karşılaştığı kişiler ona başlarını eğerek selam vermişler. Kişiler arasında bir adam arkasını dönüp durmuş. Bunu gören Ambal şaşırıp ona sormuş.

-Nasıl insansın, bu nasıl hareket?

-Bundan iki ay önce mahkeme tarafına önünü dönme demiştiniz aklınızda olsa gerek efendim, diye cevap vermiş Seley Çakkan.

-Bu gün ava çıktığını duyup yüzlerini arkam görsün, deyip bu yerde durmuş idim.

5. 3.19 Dua

Sher hakimi “Seley Chaqqanning duasini alghan kishi xudaning iltipatigha sazawer bolup, katta döletke érishidiken” dep anglap, uni mehkimige chaqirtiptu.

Seley Chaqqan mehkimige kırıpla qilvige qarap:

-Xudaya perverdigara, hemmini körüp turupsen, hemmige qadirsən, hazirla jebraelni ewetip hakimning jénini alghaysen! Dep dua qiptu.

Buni anglihan hakimning jan- péni chiqip:

-Bu qandaq dua, sen manga néme üçün ölüm tileysen? – dep warqiraptu.

Seley Chaqqan hoduqmastin tezim qilip:

-Hakim janapliri, bu alem tar, u alem kengri. Özliri baldurraq u alemge béríp, niyet iqbaliirigha yarisha dölet körsün dédim, - deptu(Ömer, 2012: 152).

Dua

Şehir hâkimi, Seley Çakkan'ın duasını alan kişi Allah'ın iltifatına layık olur, her türlü servete kavuşmuş dediklerini duyup onu mahkemeye çağırmış.

Seley Çakkan mahkemeye girmiş, kibleye bakmış.

-Cenab-ı Allah'ım hepsini görüp duyuyorsun, her şeye kadirsın, şimdi Azrail'i gönderip hâkimin canını al, diye dua etmiş.

Bunu duyan hâkim çok korkmuş.

-Bu nasıl dua, sen bana niçin ölüm diliyorsun? Diye bağırması. Seley Çakkan Allah selamıyla:

-Hâkim cenapları, bu dünya dar, o dünya geniş, sizi öteki dünyaya gidip rahat etsin dedim, demiş.

5.3.20 Tuturuq

Bir sopi qarimaqqa bek teqwadar ademdek körüngini bilen eslide zinaxorluqta uchigha chiqqan adem iken. U bir küni jamaetke wez éyitip:

-Xalayıq, bu dunyada toghra yoldin téyip, buzuqchiliqqa bérilgen bendiler axirette dozaxqa tashlinip azap chékidu... - deptu.

-Zinaxorlarchu? – dep soraptu Seley Chaqqan gep arilap.

Sopi bu gepning özi bilen héchbir munasiwiti yoqtek pisent qilmay:

-Zinaxorlar dozah otida köyidu,- dep javap bériptu.

Seley Chaqqan yene söz qisturup:

-Undaq bolsa, u dunyagha hemmidin burun özliri barsila bolghidek, - depu.

-Sopi ejeplinip soraptu:

-Néme üçün?!

Seley Chaqqan uning sualigha sual bilen jawab qayturup:

-Tuturq bolmisa, dozahning oti qandaq yanidu? – deptu(Ömer, 2012: 159).

Çıra

Bir sofı, kişilere çok takva sahibi kişi gibi görünse de, aslında ahlaksızlıkta adı çıkan birisi

imiş. O bir gün cemaate vaaz vermiş:

-Cemaat, kim ki bu dünyada doğru yoldan ayrılıp ahlaksızlığa düşerse, ahirette cehenneme atılıp orada azap çekecek, demiş.

-Ahlaksızlar ne olacak? diye sormuş Seley Çakkan sözün arasında.

Sofu bu söze kendisi ile hiç bir ilgisi yokmuş gibi aldirmamış.

-Ahlaksızlar cehennem ateşinde yanacak, diye cevap vermiş. Seley Çakkan yine laf sokmuş:

-Öyleyse, o dünyaya herkesten önce kendiniz gitmelisiniz, demiş. Sofu hayrete düşüp sormuş:

-Niçin?

Seley Çakkan onun sorusuna soru ile cevap vermiş:

-Çıra olmasa cehennem ateşi nasıl yanar? demiş.

5.3.21 Balam Yaxshi, Chaqam Yaman

Seley Çaqqan xiyal bilen kətip barsa, bir dosti salamliship soraptu:

-Öy içi qandaq, adash?

-Öyimizning içi yaxshi, tēshi yaman, tamning suwaqliri chūshüp, késekliri körünüp kaldı.- dep cavap bériptu. Seley Çaqqaning aghinisi sözümni chūshenmidi ihtimalim dep ochuqraq qilip soraptu:

-Bala- çaqan yaxshi mu?

-Balam yaxshi, chaqam yaman,- deptuqolining yarisini körsitip.

-Bir hasharga kəlip, laychiliqning höddisidin chiqip bermiseng, bolmıdı(Ömer, 2012: 211).

Çocuk İyi, Çoluk Kötü

Seley Çakkan günlerden birinde dalgın yürürken bir dostu selam verip sormuş:

-Ev içi nasıl arkadaş?

-Evimizin içi güzel, dışı kötü, duvarların sıvaları dökülmüş. Kerpiçleri sıvasız kalmış, demiş Seley Çakkan.

Arkadaşı, bu sözümü anlamadı galiba deyip açık bir şekilde sormuş:

-Çoluk çocuk iyi mi?- demiş. Seley Çakkan elinin yarısını gösterip,

-Çocuk iyi çoluk kötü. Yardıma gelip, evimin siva işlerini sen yapmazsan olmayacak galiba,- demiş.

5.3.22 Körpe Köyüp Ketmisun Dep

Seley Chaqqan künlerning biride méhmandarchiliqqa bérıp beg bilen bir dastixanda olturuptu.

Ach köz beg qizziq shoylini aldirap yep gélını köydürüwaptu. Nepretlengen Seley Chaqqan, beg ornidin turup tépirlawatqanda aldidiki bir cheynek soghuq chayni élip begning astidiki körpige quyuptu.

-Seley axun, bu néme qiliq? – dep kayiptu beg.

-Bégim,- deptu Seley Chaqqan,- qizziq shoyla yep galliri köyüp qaldi, héli u arqiliridin chiqip körpinimu köydiriwetmisun, dep chay töküwettim(Ebey ve Emin, 2007ç: 40).

Pamuklu Döşeme Yanmasın

Seley Çakkan günlerin birinde birinin evine misafir olarak gitmiş. Beyle birlikte sofrada oturmuş. Açgözlü bey sıcak pilavı acele acele yiyip boğazını yakmış. Seley Çakkan durumdan nefret etmiş. Bey yerinden kalkmaya çabalarken, Seley Çakkan önündeki bir demlik soğuk çayı alıp beyin altındaki pamuklu döşeğe dökmüş.

-Seley bu nasıl hareket? diye kızmış.

-Beyim, demiş Seley Çakkan, sıcak pilavı yiyip boğazını yaktın. Biraz sonra bu sıcak pilav arkandan çıkıp pamuklu döşegi yakmasın, diye çay döküverdim.

5.3.23 Chashaqan İlip Kachti

Seley Chakkan mehellesidiki bayning öyide chakar bolup yürgen künlerde, bay pilikte burutini maylap daim namazgha yighilghan jamaet aldida:

-Bügün bizning xotun oxshitip polu étiptiken, bir légen ashni qoymay yewettim,- dep maxtinidiken.

Bir küni bay aditi boyiche maylanghan burutini silap turp maxtiniwatqanda, bayning bu qiliqidin bizar bolghan Seley Chqqan qolidiki quruq légenni taranglitip yerge tashlap:

-Estaghpurulla yaman boldi... - déginiche hoylidin yügürüp chiqiptu. Chöchüp ketken bay:

-Hey Seley néme boldi?- dep soraptu. Seley Chaqqan kishilerge közini qisip qoyup:

-Bay aka, burutlirini maylaydighan pilinki chashqan élip qachti,- deo jawap bériptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 44).

Fare Alıp Kaçtı

Seley Çakkan gün geçirmek maksadıyla mahallesindeki zengin evinde hizmetkâr olarak çalıştığı günlerde, zengin fitildeki yağla bıyığını yağlayarak namaza toplanan cemaat önünde:

-Bu gün bizim hanım güzel pilav yapmış. Bir büyük tabak pilavı yiyip bitirdim, diye övünmüş.

Böyle övünmesi aydan aya, yıldan yıla devam etmiş. Bir gün zengin âdeti boyunca yağladığı bıyığını sıvazlayıp övündüğünde zenginin kendini beğendirmeye çalışmasından nefret eden Seley Çakkan elindeki boş tabağı yere atmış.

-Estağfurullah çok kötü oldu, deyince avludan koşarak çıkmış. Korkup giden zengin:

-Hey Seley ne oldu? diye sormuş.

Seley insanlara gözünü kısıp:

-Zengin ağanın bıyıklarını yağladığı fitili fare alıp kaçtı, diye cevap vermiş.

5.3.24 Chishini Bilewatidu

Yüzbéshi bashliq jamaet namaz bamdattin kéyin qoshna mahellige toygha atliniptu. Sepning aldida atliq kétip barghan yüzbéshining astidiki éger “ghich, ghich, ghich” qilip ghelite awaz chiqiriptu. Buni anglighan yigitlerdin biri qizziqchiliq qilip:

-Yüzbéshining arqisidin bir nerse sayraydighu?- deptu.

-Yüzbéshi nepisi taqildap, toyda tartilidighan köshlük poluni köprek yéyish üçün chishini bilewatidu,- dep gep qistiriptu Seley Chaqqan(Ebey ve Emin, 2007ç: 45).

Dişini Biliyor

Köydeki yüz ailenin yöntemini bilen yüzbaşı, cemaatle sabah namazından dönerek komşu mahalledeki düğüne gitmiş. Safın önünde, atla gidiyorken yüzbaşının altındaki eğer “gırç, gırç, gırç gırç” diye acayip bir ses çıkarmış. Bunu duyan yiğitlerden biri alaya alıp:

-Yüzbaşının arkasında bir nesne ötüyor, demiş.

-Yüzbaşı acele ederek düğünde verilecek etli pilavı çok yemek için dişini biliyor, deyip eklemiş Seley Çakkan.

5.3.25 Özlirini Dorawatidu

Bir künü Seley Chaqqan éghir yük artilghan éshikini heydep kéliwatsa, hakimning öyidiki ziyapettin mest qayitqan yurt bégi uchrap qaptu.

-Seley axun, éshikinglar mangalmay deldengship qaptighu?- dep beg hijiyip.

Seley Chaqqan derru:

-Özlirini dorawatqan oxshaydu,- bégim,- deptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 49).

Sizi Taklit Ediyor

Bir gün Seley Çakkan yükü gittikçe ağırlaşan eşegini iterek sürüklerken, belediye başkanının evindeki ziyafetten serhoş dönen yurt beyi ile karşılaşmış.

-Seley, eşekler yürümüyor, saplanıp kalmış, demiş bey gülerek.

Seley Çakkan uygun bir cevap vermiş:

-Sizin duruşunaza benziyor beyim, demiş.

5.3.26 Kogun- Pogun

Seley Chaqqan taza ishlep qoghun térighaniken, bekmu oxshaptu. Buni anglighan ach köz beg dorgha-yayilirini bashlap keptu.

-Qoghun- poghun yeyli dep kelduq,- deptu beg. Seley Chaqqan ularni eplep- seplep yolgha séliwitish üçün her xil qoghundin bir nechchini üzüp, arqa arqidin pichiptyu. Beg we uning hemtawaqliri qoghunni chala- pula yepla tashliwitip, qoghunluqqa qarawiriptu. Qoghunluqqa kirip bir nechche kawa üzüp chiqiptu- de, pichishqa bashlaptu. Beg:

-Bu néme qiliq?- dep térikptu.

-Héli özliiri “qoghun- poghun yeyli, dep kelduq” dégendile, qoghunnimu yéyishtile, emdi poghun pichiawatimen,- deptu Seley Chaqqan(Ebey ve Emin, 2007ç: 50).

Kavun -Poğun

Seley Çakkan çok çalışarak kavun yetiştirmiş. Bunu duyan açgözlü bey, yordakçılarını alıp gelmiş. Seley Çakkan onları çaresini bulup göndermek için her çeşit kavundan birkaçını kesivermiş. Bey ve onun yordakçıları kavunu yarım yamalak yeyip atmışlar ve kavunluğa bakmışlar. Seley Çakkan o zaman kavunluğa girmiş, birkaç kabak koparıp çıkmış ve kabak kesmeye başlamış. Bu nasıl iş diye öfkelenmiş bey.

-Biraz önce kendiniz kavun- poğun yemeye geldik diyorsunuz... Kavunumu yediniz, şimdi poğun kesiyorum, demiş Seley Çakkan.

5.3.27 Gör Kolash

Zordun hakim ish tapshurmaq bolup Seleydin soraptu:

-Xangha qandaq xizmet körsitish qolungdin kélidu?

-Gör kolash,- deptu Seley Chaqqan(Ebey ve Emin, 2007ç: 52).

Mezar Kazış

Zordun Hâkim vazife vermek için Seley’e sormuş:

-Padişaha elinden nasıl bir hizmet göstermek gelir?

-Mezar kazmak, demiş Seley Çakkan.

5.3.28 Éshek Éshekni Körse Hangraydu

Bir küni Seley Chaqqan tughqan yoqlashqa kétiwétip, yérin yolda yurtning bégi bilen uchriship qaptu. Beg Seley Chaqqandin salam teme qilip qaraptu. Seley Chaqqanning éshiki begke qarap hangraptu. Begning seprası örlep:

-Hey seley, éshiking néme üçün manga qarap hangraydu?- dep warqiraptu.

-Hörmetlik bégim,- deptu Seley Chaqqan begke qarap,- buninggha heyran qalmisila, éshek éshekni körse hangraydu(Ebey ve Emin, 2007ç: 56).

Eşek Eşegi Görse Anırır

Bir gün Seley Çakkan akraba ziyaretine gitmiş. Yolun yarısında yurdun beyi ile karşılaşmış. Bey, Seley Çakkan’dan selam tamah edip bakmış. Seley Çakkan’ın eşegi beye bakıp anırmış. Bey sinirlenmiş:

-Hey Seley eşegin niçin bana bakıp anırdı, diye bağrmış.

-Hürmetli beyim, demiş Seley Çakkan beye bakarak, bu duruma şaşırmanın, eşek eşegi görse anırır.

5.3.29 Östengdin Qandaq Ötkensen

Seley Chaqqan bir künü begning öyige kélip chaygha daxil bolup qaptu. Sahibxana dastixan sélip bashqilarning aldigha toqach, Seley Chqqanning aldigha bolsa zaghra qoyuptu. Seley Chaqqan zaghrini qoligha élip:

-Hey zaghra, men yolgha chiqarken sen öyde qalghaniding. Menghu östengdin éshek bilen öttüm, sen qandaq ötkensen? Begning iltipatida bir- birimizdin menggü ayrılmaydikenmizde,- deptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 59).

Dereden Nasıl Geçtin

Seley Çakkan bir gün beyinin evine gelip davete katılmış. Ev sahibi sofrta hazırlamış, başkalarının önüne birkaç kızarmış çörek, Seley Çakkan'ın önüne de dört mısır unu ekmeği koymuş. Seley Çakkan mısır unu ekmeğini eline alarak:

-Hey mısır unu ekmeği, ben yola çıktığımda sen evde kalmıştın. Ben dere üzerinden eşekle geçtim. Sen nasıl geçtin. Beyin iltifatı ile birbirimizden sonsuza kadar ayrılmayacağız galiba, demiş.

5.3.30 Meshshiq Qiliwatidu

Bir künü Xan özining bamdat namizigha chiqalmighanliqini orda mezinining awazining peslikidin körüp tene bilen:

-Ordigha awazi küchlükrek bir éshek tépishsang bolmamdu? – dep warqiraptu. Köp ötmey Xan orda etrapida chiqqan éshekning hangrishindan uxliyalmaptu. Éshek igisining Seley Chaqqan ikenligini éniqlighan Xan Seleyni huzurigha chaqirip:

-Éshiking némanche hangraydu?- dep kayiptu. Seley Chaqqan derhal tazim beja kaltürüp:

-Janaplırining awu künü “orda mezinlikige awazi küchlükrek éshek tépishsang bolmamdu!” dégen permanlırini anglap, méning éshikim “Xanning emri wajip ” dep, mezin bolush üçün awaz meshiqi qiliwatidu,- deptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 65).

Alıştırma Yapmakta

Bir gün Padişah sabah namazına çıkamamış, sebebini de saray müezzininin sesinin güçsüzlüğünde bulmuş.

-Saraya sesi gür çıkan güçlü bir eşek bulsan olmaz mı? deyip bağırılmış.

Çok geçmeden Padişah saray etrafından gelen eşek sesinden uyuyamaz olmuş. Şah, Seley'in eşiği olduğunu öğrenmiş ve Seley Çakkan'ı huzuruna çağırmış.

-Eşegin neden anırıyor? deyip kızmış.

Molla Seley hemen şaha selam verip:

-Cenaplarının geçen gün “saray müezzinliğine sesi yüksek bir eşek bulsan olmaz mı?” diyen

*emiriniz ilan edildikten sonra benim eşeğim: “Padişah emri vaciptir”
Deyip, müezzin olmak için kendi sesine alıştırmaya yaptırmaktadır, demiş.*

5.4. Molla Zeydin Fıkraları

5. 4.1 Kembegheller Dozaxta Yoq

Bir küni yürtning bayliri, qazi hem molliliri bir bayning toy merikisige qatnishiptu. Dastixan sélnip ash tartiliptu. Bir pixsiq bay ash yéwitip etraptikilerge qarighinche:

-Müşhü künlerde tilemchi gadaylar köpiyip ketti, ular yoq jaylarmu barmidu? -déyishi bilen dastixanning bir burjikide olturghan Molla Zeydin derhal: -Ötken jüme namizida qazi ahunum.” Bu alemde japa chekken japakeshler ölgende jennetke kiridu, huzur halawet körgenler u alemde hésabatini béridu, eger haramni yégenler bolsa dozaxqa kiridu” dégenidi. Qazi axunumning sözi toghra bolsa japakesh kembigheller elwette dozaxta yoq, -deptu. Hilqi pixsiq bay lam-jim déyelmey qaptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 3).

Cehennemde Fakirler Yok

Bir gün yurdun zengin adamları, kadı ve mollaları bir zengin kişinin düğününe gitmiş. Sofra kurulup yemekler çıkmış. Bir cimri zengin adam yemek yediğinde etraftakilere bakarak:

-Bu günlerde dilenci fakirler çoğalmaya başladı, onların dolaşmadığı yerler var mıdır acaba?- dediğinde sofra köşesinde oturan Molla Zeydin hemen:

-Geçen Cuma namazda kadı hazretleri: “ Bu dünyada zor durumda kalan mağduriyet sahibi öldüğünde cennetlik olur, huzur içinde yaşayanlar öbür dünyada hesabını verecek, eğer haram yemişse cehenneme gider” demişti. Kadı hazretlerinin sözü doğru olsa mağdurlu fakirler tabî ki cehennemde yok,- demiş. O cimri zengin adam sesini bile çıkaramamış.

5. 4.2 Bayning Qöz Aghriqi

Bir bay közi aghrip qılıp, yiraq- yéqindiki hékimlerni chaqirtip dawalitiptu, lékin ünümi bolmaptu, axir Molla zeydinge yalwuruptu. Molla Zeydin:

-Silning közlrini sakaytishqa bolamdu, buni men xizirdin sorap baqay, - depla meschitke qarap méngiptu, bir hazadin kéyin qaytip kélip baygha mundaq deptu, - xizir silige yetküzüp qoyushni éyitti. Xizir eslide közlrige ziyan salmaqchi emes ikenduq, emma nurghun kishilerning erziche, sili daim kishilerge ikki xil köz bilen qaraydikenla. Xizir amalsiz silning bir közlrini körmes qilip aghritip qoyuptu. Shunga, bundin kéyin kishilerge bir hil köz bilen qarisila(Ebey ve Emin, 2007ç: 3).

Zengin Adamın Göz Ağrısı

Bir zengin adamın gözü hastalanmış. Uzaktaki yakındaki hekimler gelip bakmış ama hastalık

hiç iyileşmemiş. Sonunda adam Molla Zeydin'e yalvarmış. Molla Zeydin:

-Sizin gözünüzü tedavi edebilir miyiz, bunu ben hızırdan sormam lazım,- demiş ve camiaya doğru gitmiş, az sonra geri dönmüş ve zengin adama ,- Hızır size söylememi söyledi. Hızır aslında sizin gözlerinize zarar vermek istemiyormuş ama çok insan hızıra sizi şikâyet etmiş. Siz her zaman insanlara farklı gözde bakarmışsınız. Hızır mecburen sizin bir gözünüzü görmez yapmış. O yüzden bundan sonra insanlara farklı değil aynı gözde bakınız.

5.4.3 Gülsiz Xelpet

Molla Zeydin medrse hoylisida sawaqtashlari bilen chaqchaq qiliship turghanda, xelpet kélip namaz öteshke qoghlaptu balilar xelpetning gépége sohuq munasiwette bolghaniken, xelpet kala tériside yasalghan dere bilen balilarni urup- soqup tarqitiwiptu. Derre yash Molla Zeydingimu tıgiptu. Bundaq wang- chungni anglighan mollisi öydin chiqip:

-Yighlimanglar, balirim, dere tegken yerdin qiyamet küni gül ünüp chiqidu. - deptu.Molla Zeydin türgün halette:

-Gül ünidighan iş bolsa, xelpitimni bizmu urup qoyayli, qiyamet bolghanda xelpitim gülsiz xelpet bolup qalmısun,- deptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 4).

Gülsüz Helpet

Molla Zeydin medrese avlusunda sınıf arkadaşları ile şakalaşıp oynadığında Helpet gelmiş ve gençleri namaz kılmaya kovmuş. Gençlerden soğuk tepki alan Helpet, dana derisinden yapılmış sopa ile gençleri döverek dağıtmış. Genç Molla Zeydin de sopa yemiş. Bunun gürültüsünü duyan Molla evden dışarı çıkıp:

-Ağlamayın çocuklar kıyamet günü sopanın vurulduğu yerden gül yetişir. -demiş. Molla Zeydin perişan halde:

-Eğer sopanın vurulduğu yerden gül yetişecekse biz de Helpet'i mi sopalayalım? Kıyamet günü Helpitim gülsüz Helpet olup kalmasın,-demiş.

5.4.4 Ziyapette

Bir gün wangning ordisida ziyapet boptu. Tamaqtan kéyin Molla Zeydinning mengzige bir tal gürüch chapliship qalghanliqni körüp qalghan wang uni zangliq qilmaqchi bolup:

-He Molla Zeydin, édirgha kéyik chiqiptu, - deptu ve özining bu sözni tapqanliqigha mestliki gélip qattiq külüp ketkenliki üçhün burnining potlisi körnüp qaptu. Buninggha sepsalghan Molla Zeydin:

-He wang bégim, kamardin éyiq chiqiptu,- dep javap bériptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 6).

Ziyafette

Bir gün valinin sarayında ziyafet varmış. Yemekten sonra Molla Zeydin'nin elmacığına bir

pirinç tanesi yapışıp kalmış. Bunu gören vali onunla alay etmek için:

-Hey Molla Zeydin tepeye geyik çıkmış.- demiş ve kendisinin bu sözleri bulabildiğinden çok memnun olarak kahkahya boğulmuş. Çok güldüğü için burnundan su akmış. Bunu gören Molla Zeydin:

-Evet, vali beyim, mağaradan ayı çıkmış,- diye cevap vermiş.

5. 4.5 Qara Aymu Barmidu

Molla Zeydinning keyinki xotuni urushqaq chiqiptu. Uning chirayi qarimutuq iken. Bir kuni xotuni Molla Zeydin bilen urushup toxtimapu. Uningdin bizar bolghan Molla Zeydin:

-Mang, neri ket qarilaq, -deptiken, xotuni yighlap yamanlap apisining öyige kétiptu. Üç künden keyin qazi Molla Zeydinni chaqirtiptu. Molla Zeydin qazixanigha kirishigila uni körgen qéynanisi:

*- Tolun aydek parqirap,
Tursa yüzi apmu aq.
Haya qilmay depsenghu,
Sen qizimni qarilaq!*

- Deptu.

Molla Zeydin miyiqida külüp qoyup:

*-Aymidu, aylarmidu,
Aygha bulut daldamidu?
Ay bolsa appaq bolar idi,
Qara aymu barmidu?*

- Deptiken, qazi ishning tektige yétip külüwétiptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 7).

Kara Ay da Var Mıydı

Molla Zeydin'nin ikinci karısı çok kavgacı çıkmış. O esmer bir kadınmış. Bir gün karısı Molla Zeydin ile yine kavga etmiş. Sıkılmış Molla Zeydin – git, uzak dur zenci. - Demiş. Karısı küsüp ağlayarak annesinin evine gitmiş. Üç gün sonra kadı Molla Zeydin'i çağırtmış. Molla Zeydin kadı yanına girdiği an onu gören kaynıvalidesi:

*-Dolun ay gibi ışıltılı,
Dursa surtı bembeyaz.
Utanmadan söylemişsin
Sen kızıma kapkara,*

-.Molla Zeydin gülümseyerek:

- Ay mıydı, aylar mıydı?

Aya bulut engel miydi?

Ay olsa apak olur idi.

Kara ay mı var mıydı?

Demiş, kadı olayı anlayınca kahkahaya boğulmuş.

5.4.6 Alwan yighish

Molla Zeydin ordida ishlewatqan künlarning biride, Wang Molla Zeydinni dorghlar bilen xelqtin alwan üçhün ashliq yighip kélishke buyruptu.

Molla Zeydin ikki künden kéyin ordigha quruq qol qaytip keptu we Wangning aldigha kirip:

-Wang janapliri, hazir sériqtal wakti bolghachqa, xelkte ashliq qalmaptu. Qandaq qilsak bolarkin, dep meslihetke kéliwidim, -deptu.

Molla Zeydinning quruq kol qaytip kelginige xapa bolghan Wang:

-Shumu gepmu? Siler nan qépilar, hichnémige kargha kelmeysiler. Ashliqi bolmisa, némisi bolsa shuni yighmamsiler! – dep zerde qiptu. Wangdin mushu jawapni kütken Molla Zeydin:

- Xop, bolidu,- dep chiqip kétiptu.

Etisi etigendila ordigha harwilar kirgili turuptu. Harwilarning bezilirige paxal, yantaq, bezilirige qonaq shéxi, bezilirige saman, bezilirige derex yopurmaqliri we bezilirige eski piyma, eski kesh bisilghaniken.

Buni körgen wang achchiqigha chidimay:

-Molla Zeydin, yighqan nersiliringning ordigha néme kériki bar? Derhal közümdin yoqat! Dep waqiraptu.

-Xapa bolmisila, wang janapliri, bu nersilerning ordigha kérek emeslikini men nedin biley.

Özlrining permanlirigha asasen, xelqning némisi bolsa, shuni ekeldim, - deptu Molla Zeydin(Ebey ve Emin, 2007ç: 8).

Vergi Toplamak

Molla Zeydin'in sarayda çalıştığı günlerdin birinde, vali Molla Zeydin'i diğer çalışanlar ile beraber halktan vergi için tarım ürünleri toplamaya çıkarmış.

Molla Zeydin iki günden sonra saraya eli boş dönmüş ve Vali'ye:

-Hazretim şimdi ekim vakti olduğu için halkta henüz ürün yok. Ne yapmam lazım, size danışmaya geldim,- demiş.

-Molla Zeydin'in eli boş döndüğünü gören Vali çok kızmış.

- Bu nasıl bi laf? Nankörler, yararsız şeyler. Tarım ürünleri yoksa ellerinde başka ne varsa al getir bana!- diye bağırılmış. Validen bu emiri alan Molla Zeydin emir ferman valimizin,- diye saraydan ayrılmış.

Ertesi gün saraya arabalar girmeye başlamış. Arabaların bazılarında saman, bazılarında mısır dalları, bazılarında yapraklar bazılarında eski pabuçlar yüklenmiş.

-Bunu gören Vali kızdığından bağırmiş:

-Molla Zeydin, topladığın şeylerinin saraya ne gereği var? Hemen götür gözüm görmesin.

-Kızmayın hazretim, bu şeylerin saraya ne gereği var ben de anlamadım. Sizin emir ettiğiniz gibi halkın nesi varsa onu topladım- demiş Molla Zeydin.

5.4.7 Ay bilen Kunning Möküwélishi

Bir küni wang ushtumtut Molla Zeydindin soraptu:

-Ay bilen kün néme üçhün bulutning arqisigha möküniwalidu?

-Molla Zeydin Wanggha:

-Axshimi ay korsiqi ach japakeshlarning peryad chekkenlikini anglap, ulargha ich aghritip tengsizlikke chidimay bulutning keynige ötüwalidu. Kündüzi bolsa, quyash namratlarning étiz- ériqlarda ishlep, ussap géli kurup kitiwatkanliqini körüp, ulargha rehmi kélip umu bulutning arkisigha ötüwalidu. Ay bilen kunning daim bulutning keynighe mükünüwélishining siri shu yerde,- deptu(Ebey ve Emin, 2006b: 234).

Ay ile Güneşin Saklanması

Bir gün vali aniden Molla Zeydin 'a sormuş:

-Ay ile gün niye bulutun arkasına saklanır?

-Molla Zeydin valiye:

-Gece vakti ay karnı aç zavallıların acı çektiğini görünce adaletsizliğe dayanamayıp bulutun arkasına saklanır. Gündüz vakti gün çalışan halkın tarlada sıcaktan susadığını görünce onlara merhamet gösterip bulutun arkasına saklanır. Ay ile günün daima bulutun arkasına saklanmasının sıırı budur. - demiş.

5.4.8 Bizge Ashmighan Bolatti

Bir axunum jamaetke nezir- chiraq qilish, sediqe-éhsan bérishning ulugh sawablrini chüshendürüşke bashlaptu. Buni anglighan Molla Zeydin:

-Texsir, nezir- chiraq, sediqe –éhsan bérishning, miningche sawabi yokmikin deymen,- deptu.

Axunumning erwahi uchup:

-imandin chiqting, némishqa undaq deysen?- deptu achchiqi bilen .

- Achchiqliri kelmisun, axunum, sawapliq ishlarning herqandiqini axunumlar bashlamchi bolup qilidu, buningda shek yok. Emma, men qarisam axunumlar u yil- bu yil bir qétimmu nezir qilmaydu, sedqe bermeydu. Eggherde nezir qilish, sedqe bérish sawapliq bolghanda axunumlardin bizge ashmighan bolatti, deymen, - deptu Molla Zeydin(Ebey ve Emin, 2006b:

237).

Bize Kalmayan Olurdu

Bir imam halka, Kuran-ı Kerim okutmak, sadaka vermek ve bağış yapmak çok sevap işler diye anlatmaya başlamış. Bunu duyan Molla Zeydin:

-Hazretim bana Kuran-ı Kerim okutmanın, sadaka vermenin ve bağış yapmanın hiç sevabı yok gibi geliyor, - demiş. İmam çok kızmış:

-İmandan çıktın sen, niye öyle söylüyorsun ?- demiş.

-Kızmayın hocam, sevaplı işlerin hepsini de imamlar başta yapar, buna hiç şühpem yok. Ben baktım ki imamlar geçen sene de bu sene de hiçbir sadaka ve bağış yapmadı ve yapmazlar.

Eğer söylediğiniz doğru olsa Kuran-ı Kerim okutmak, sadaka vermek, bağış yapmak gibi çok sevap işler bize kalmayan olurdu.- demiş Molla Zeydin.

5. 4.9 Bu Yaxshi Sünnet İken

Bir axunum peyghembirimizning sünnetlerini jamaetke chüshendürüp kélip:

-Etigende nashtida üzüm bilen nan yéyishmu peyghembirimizning sünneti. Peyghembirimiz her küni üzüm bilen nan yep nashta qilatti,- deptu.

-Ejep yaxshi sünnet iken. -deptu Molla Zeydin,- bu sünnetni axunum özlirige küch keltürmeyle ada qilimiz. Hazir üzümnu erzan. Pulni özliri chiqirdighan bolsila, üzüm dégenni taghiri bilen sétiwilip künige üç wax üzüm bilen nan yep, chay ichip sünnetni ada qiliwérettuq(Ebey ve Emin, 2006b: 245).

Bu İyi Sünnetmiş

Bir imam Peygamberin sünnetlerini halka anlatıyormuş:

-Sabah kahvaltısında üzüm ile ekmek yemek Peygamberimizin sünneti. Peygamberimiz her sabah kahvaltısında üzüm ile ekmek yerdı.- demiş.

-Çok iyi sünnetmiş.- demiş Molla Zeydin. - Bu sünneti hazretim size hiç zorluk çıkarmadan yaparız. Şimdi üzüm fiyatı da ucuz. Eğer parasını siz verirsiniz üzümü çuval ile satın alıp günde üç kere üzüm ve ekmek yeyip, çay içip sünneti yerine getiririz.

5.4.10 Bu Duani Menla Qiliwitey

Yolda Molla Zeydinge bir déhqan uchraptu. Molla Zeydin uning bilen salamliship nege mangghanliqini sorighaniken déhqan:

-Xamanalghanidim, xaminim beriketlik bolsun, dep ashliqning burnini axunumgha dua qildurushqa kétip barimen, - deptu. Buni anglighan Molla Zeydin külüp kitip:

- Burunlardiki axunumlarning duasi ershalagha yétidighan, hazirqi axunumlarning duasi peshtaq béshidin chiqalmaydighan bolup qaldi. Peshtak béshidin égiz chiqalmaydighan bu

duani menla qiliwétey, - deptu(Ebey ve Emin, 2006b: 249).

Bu Duayı Ben Edeyim

Yol yürürken Molla Zeydin bir çiftçi ile karşılaşmış. Molla Zeydin onunla selamlaşırken nereye gidiyorsunuz diye sormuş. Çiftçi:

-Tarladan ürünleri topluyordum, tarlam bereketli olsun diye dua okutmaya ilk topladıklarımı imama götürüyorum. - demiş. Bunu duyan Molla Zeydin gülerek:

-Eskiden imamların duaları gökteki tanrıların yanına giderdi, şimdiki imamların okuduğu dualar merdiven başından aşamaz. En iyisi bu duayı ben edeyim,- demiş.

5. 4.11 Alte Put

Molla Zeydin uzun yol yürüp Lükchünge qayıp kélwatqanda éshiki hérip qaptu.

U éshikini yétilep kétip barsa, yolda kishiler uni zangliq qilip:

-Exmeq ikensiz, éshek dégen haramni shundaq ayighan barmu? – deptu. Molla Zeydin kishilerge:

-Töt put bilen mangghandin köre alte put bilen mangghan ittik emesmu? – dep jawap bériptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 21).

Altı Ayak

Molla Zeydin çok yol yürüyüp memleketi Lükçüne döndüğünde eşeği çok yorulmuş. O eşeğine binmeden eşek ile beraber yürümüş. Bunu gören kişiler Molla Zeydin 'le alay etmiş:

-Aptalsınız, eşek haram hayvandır, öyle değer vermeye gerek yok, - demiş.

Molla Zeydin onlara:- dört ayak ile yürümekten altı ayak ile yürümek daha hızlı, öyle değil mi?- diye cevap vermiş.

5. 4.12 Qazi Axunum Méning Éshikim

Molla Zeydin éshikini yétilep Lükchün medrissining aldidin ötüp kėtiwatqinida medrsning aldida olturghan qazigha salamqiptu. Qazi Molla Zeydinni geptin chüshürmekchi bolup:

-Molla Zeydin kimning éshiki?- dep soraptu éshekni isharet qilip. Molla Zeydin derhalla:

-Qazi axunum méning éshikim, - dep jawap biriptu miyiqida külüp(Ebey ve Emin, 2006b: 250).

Kadı Hazretleri Benim Eşğim

Molla Zeydin eşeği ile Lükchün medresesinin önünden geçerken medrese kapısının önünde duran kadıya selam vermiş. Kadı, Molla Zeydinle alay etmek için:

-Molla Zeydin kimin eşeği? – diye sormuş, Eşeği gösterip. Molla Zeydin hemen:

-Kadı hazretleri o, benim eşğim, - diye cevap vermiş.

5.4.13 Yene Bir Öltürüwéter

Molla Zeydinning bir aghinisi uningdin:

-Ölgende ikki perishte kirip soraq qilghanda jawap bérelmiseng, qattiq uridu, - deydu, qandaq qilarmiz ? – dep soraptu. Molla Zeydin:

- Uningdinmu qorqamsen? Yaman bolsa yene bir qétim öltürüwéter, - deptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 23).

Yine Bir Defa Öldürür

Molla Zeydin'nin bir arkadaşı soruyor:

-Öldüğümüzde iki melek girip bize soru sorarmış, eğer soruya cevap veremezsek fena dövermiş. Ne yapmam lazım?- diye sormuş.

-Ondan mı korktun? Ne yapabiliriz ki en kötüsü döverek yine öldürürler.- demiş.

5.4.14 Jéni Chiqip Kétemdikin Dep Qorqimen

Molla Zeydin bir sopigha Bergen qerz pulning méhridin kéchiptu. Beziler uningdin:

-Némishqa almaysen? – dep soraptu. Molla Zeydindin:

-Alsammu alattim, biraq sopi kishidin pul chiqquche jéni chiqip kétemdikin, dep qorqimen , - deptu(Ebey ve Emin, 2007ç: 24).

Canı Çıkıp Gitmesin Diye Korkuyorum

Molla Zeydin bir şeyhe ödünç verdiği parasından umudunu kesmiş. Bazıları Molla Zeydine:

-Niye almıyorsun? diye sormuş. Molla Zeydin: - Alsamda olurdu, ama şeyh kişilerden para çıkmadan önce canı çıkıp gitmesin diye korkuyorum, - diye cevap vermiş.

5.5. Hisam Kurban Nükteleri

5.5.1 Undaq Qazangha Mundaq Chömüch

Daim Hésamini geptin chüshürmekchi bolupla yüridighan bir kishi chong bir sorunda ünlük awaz bilen:

-Hésam, séni saqchi tutup kétiptu, dep angliwiduq, qachan qoyup bedri? – dep soraptu. Hésam behudük jawap qayturuptu:

-Sini qoyup bergen künining ertisila(Ebey ve Emin, 2006a: 1)

Öyle Kazana Böyle Kepçe

Her zaman Hisam'ı küçük düşürmek isteyen biri, kalabalık bir ortamda Hisam'a yüksek sesle:

-Hisam, seni polis tutuklamış, diye duyduk. Ne zaman serbest bırakıldın? diye sorar. Hisam da hiç tereddüt etmeden:

-Senin serbest bırakıldığın günün ertesi günü, diye cevap vermiş.

5.5.2 U Yerdimu Xorek Tartisen

Hésamning bir aghinisi uninggha chaqchaq qiptu:

-Aghine ikkeylen tengla ölsek, bir görge qoysa, chaqchaqliship yétip zéríkmeyttuk- de?

-Yaq burader, sen bilen bir görde yatmaymen.

-Nimishqa?- Heyran boptu aghinisi.

-Sining xorek tartidighan eski qiliqing bar, u yerdimu méni aramxuda uxlatmaysen, deptu Hésam(Ebey ve Emin, 2006a: 1).

Orada da Horlarsın

Hisam 'ın arkadaşı ona şakayla:

-Arkadaşım, ikimiz aynı gün ölsek, aynı mezara gömseler, yatıp şakalaşır, sıkılmazdık, der.

-Olmaz arkadaş, seninle aynı mezarda yatmam ben, der Hisam.

-Neden? diye sorar arkadaş ona şaşkın şaşkın.

-Sen çok horlarsın, orada da beni rahat uyutmazsın, der Hisam arkadaşına.

5. 5.3 Yaman İtmu Bar

Hésam bir nechche aghinisi bilen bir yerdin qaytip öz derwazisi aldigha kelgende, ularni resmiyet öchünla öyige tekliptu.

-Öyüngge kirsek méhman qilghudek némeng bar, aghine? –dep soraptu bireylen chaqchaq qilip.

-Tawuz bar, üzüm bar, yamshaqqine nanmu bar..., - aghiniliring yumshap qalghanliqini körgen Hésam derru sözni yötkeptu, - baghlaqsiz yaman itmu bar, qorqimisanglar, merhemet! (Ebey ve Emin, 2006a: 1).

Yaman İt de Var

Hisam, bir kaç arkadaşıyla beraber bir yerden döner. Evinin önüne geldiklerinde adet gereği arkadaşlarını evine buyur eder.

Onlar da Hisam 'a:

-Evine girsek, bizi misafir edecek neyin var, arkadaş? diye şaka yaparlar.

-Karpuz var, üzüm var, yumuşacık ekmek de var, diye sayarken arkadaşlarından birisinin hoş olmaya başladığını gören Hisam sözü hemen değiştirir, yaman it de var kapının önünde, korkmazsanız buyurun girin, der!

5. 5.4 Mushu Boghushungda

Bir meshrepte Hésamning chaqchiqigha chidimighan bir yigit uning kaniyidin bughuptu. Ehwalning chataqliqini bayqighan Hésam derru soraptu:

-Burader, mushundaq boghushungda men nechche süpürge chiqqudekmen? (Ebey ve Emin,

2006a: 2)

Boğazımı Böyle Sıkarsan

Eğlencede şakasına kızan bir delikanlı Hisam'ın boğazına sarılır. Durumun çok vahim olduğunun farkına varan Hisam:

-Kardeş, böyle boğmana göre benden kaç süpürge çıkar acaba? diye sorar.

5.5.5 Bugün Oyungha Barimen

Hésam kichik waqtida kündila kinogha barattiken. Bir küni u tamiqini yepla talagha méngishigha dadisi waqiraptu:

-Hey Hésam, sen némanche abdal bolup ketting! Yene kinogha baramsen?

-Yaq, dada, bugün oyungha barimen, - dep jawap bériptu Hésam(Ebey ve Emin, 2006a: 3).

Bugün Eğlenceye Gideceğim

Hisam küçüklüğünde her gün sinemaya gider. Bir gün yemeğini yer yemez dışarıya çıkmaya kalkar. Babası ona:

-Hisam, sen ne kadar da şımartdın. Yine mi sinemaya gidiyorsun? der.

-Hayır, baba, bugün eğlenceye gideceğim, diye cevap verir Hisam.

5.5.6 Méhmandostluq

Bir gün Hésamning öyige ikki méhman keptu. Hésam, ayali we ikki méhman bolup töteylen tamaq yéyishiwatqanda, méhmanlarning biri özi yéqindila aylinip kelgen yaylaqning gépige chüşhüptu:

-Hésamka, yaylaqtiki kishiler ajayip méhmandost kélidiken, sizdek, bizdek birer méhman bérıp qalsa, mesilen, men soyidikenmen bir qoy, siz soyidikensiz bir qoy, bu hedimiz soyidiken bir qoy...

Söz shu yerge kelghende Hésam sözini bölüptu:

-Toxtang ukam, men bir qoy soyghandin kéyin boldi- de, hedingiz yene nening qoyini soyidu? (Ebey ve Emin, 2006a: 3).

Misafirperverlik

Bir gün Hisam'ın evine iki misafir gelir. Hisam, eşi ve iki misafir olmak üzere dört kişi yemeklerini yerken, misafirlerden biri yakında gezdiği yaylaları anlatmaya başlar:

-Hisam ağabey, yaylalardaki insanlar çok misafirperverlermiş. Sizin ve benim gibi birer misafir gelirse, örneğin ben bir koyun kesiyormuşum, siz bir koyun kesiyormuşsunuz, yengemiz bir koyun kesiyormuş... ,derken Hisam sözünü keser:

-Dur kardeşim! Ben bir koyun kestikten sonra yeter ya! Yengeniz neden koyun kessin ki?

5. 5.7 Zongzayof

Bazarda kétiwatqan Hésamni kawaptan aldida ichishmek qilip olturghan söletlik üç mest toxtitiptu. Shu arida qatnash saqchisi ularni yol töpidin chetke chiqip olturushqa bir nechche qétim dawet qiptu. Mestlar gep anglimighandin kéyin saqchi ularning yénigha keptu- de, her birining ismini sorashqa bashlaptu.

-Musayof, - deptu chong süpet mestlerdin biri gideygen halda özini tonushturup.

-Nurtayof, -deptu ikkinchisi.

-Mirzayof, -deptu üçinchisi.

Sorungha emdila qétilip, zongziyip olturghan péti bir zih kawapni yewatqan Hésam héliqi üçeylendinmu ashurup gideyginiche özini tonushturuptu:

-Méning familem Zongzayof(Ebey ve Emin, 2006a: 4).

Zongzayof

Hisam çarşıda giderken sokak kebabçısı önünde içki içmekte olan üç sarhoş önünü keser. Tam bu sırada trafik polisi onları yolun kenarına çekilmeye birkaç defa uyarır. Sarhoşlar laf dinlemediği için polis yanlarına yaklaşır, hepsine sırayla adını sormaya başlar.

Ağırbaşlı, sessiz oturan bir sarhoş, benim adım Musayof, der. Nurtayof, der diğer sarhoş. Üçüncü sarhoş, benim adım Mirzayof, der.

Kelepçiyi yeni gelen, çömelip oturup, Kebab yemeye yeni başlamış olan Hisam, benim adım Zongzayof(çömelip oturan), diye cevap verir.

5.5.8 İkkinchi Qol

Hésam ishleydigan idarining bashliqining ayali her daim idarining ishliqiga arlishiwélip kadirlarni bizar qiptu.

Bir qétim bashliqning aldida bir kishi Hésamdin soraptu:

-Yoldash, idarenglerning ikkinchi qol bashliqi kimkin?

Hésam qoli bilen bashliq terepni körsitip:

-İkkinchi qol bashliq- bizning munu bashliqning ayali!- dep jawab bériptu(Ebey ve Emin, 2006a: 6).

Başkan Yardımcısı

Hisam'ın çalıştığı dairenin başkanının karısı her zaman memurların işlerine karışarak çalışanları biktırır.

Bir defasında başkanın yanında biri Hisam'a sorar:

-Arkadaş, çalıştığınız dairenin başkan yardımcısı kim?

Hisam eliyle başkanı göstererek:

-Bizim dairenin başkan yardımcısı şu başkanımızın karısıdır, diye cevap verir.

5.5.9 Heqiqetning Ölchimi

Hésam ishleydighan idarining bashliqi öz gépinila rast qildighan kishi iken. Hésam bashlinqining bu mihezige bir nechche qitim pikir bérip dekkimu yégeniken.

Bir küni idaride “Heqiqetning ölchimi néme?” dégen melse üstide munazire qozghiliptu. Hésam ünchiqamay olturuptu. Bir hazadin kéyin bashliq:

-Hésam, sizmu öz tonushingizni dep béqing,- deptiken, Hésam:

-Bu intayin ochuq gepqu, heqiqetning ölchimi sizning sözingiz, -dep jawab bériptu(Ebey ve Emin, 2006a: 6).

Adaletin Ölçüsü

Hisam’ın çalıştığı dairenin başkanı her zaman kendi dediklerine doğru diyen bir kişidir.

Hisam, başkanın bu huyunu eleştirdiği için defalarca fırça yer.

Günlerden bir gün çalıştığı yerde, “Hakikatin Ölçüsü Nedir?” konulu bir tartışma olur.

Hisam ses çıkarmadan bir kenarda oturur. Bir süre sonra başkan Hisam’a sorar:

-Hisam, siz de kendi görüşünüzü söyleyin bakalım, “Hakikatin Ölçüsü Nedir?”

Hisam:

-Her şey ortada, başkanım, hakikatin ölçüsü sizsiniz, diye cevap verir.

5. 5.10 Zaratgahliqni yötkesh

Mehellidiki yigitler oynighan qatar meshrep nöwiti mehelle imamining oghligha keptu. Shu küni imam bir yerge kétép, kechrek öyge qaytqaniken, u derwazidin kirishige meshreptiki mestlerni nériqi öyge yötkewatqan yigitke közi chüshüptu. Heyran bolghan imam:

-Hay-hay, néme sarasime bu?- dep waqiraptu.

-Pishaywanda salqindap olturghan Hésam derru yügürep imamning aldigha keptu- de, uni xatirjem qilip:

-Hich gep yoq, teqsir, zaratgahliqni yötkewatidu,- deptu(Ebey ve Emin, 2006a: 8).

Mezarlığı Taşımak

Mahalledeki gençlerin düzenlediği partinin sırası imamın oğluna gelir. O gün, imam başka bir yere gider ve evine geç döner. Kapıdan içeri girer girmez gözü partideki sarhoşları başka bir eve yollamakta olan gence takılır. Şaşırان imam:

-Hey, hey! Ne oluyor? Bu ne karşılık? ,diye bağırır.

Avluda serinlemekte olan Hisam hemen koşup imamın yanına gelir ve onu sakinleştirerek:

-Hiçbir şey yok! Affedersiniz, mezarlığı taşıyorlar, der.

5.5.11 Yarning Léwi

Hésam turiwatqan ishlep chiqirish etritining bashliqi her yili déğüdek kolléktipning mülikini buzup-chéchip, chong yep-chong ichidiken, yil axirdiki tekshürüshte “men kem eqilliq qilip xataliq ötküzdüm, köpchilik yardım qilip yarning léwidin qayturup ekeldinglar, rexmet silerge” dégendek sözler bilen éghiz yaghlmiliq qilip ötkeldin ötiwalidiken-de, yene qilghuliqini qilidiken.

Bir qitimliq tenqit yighinida etret bashliqi yene kona hünirini ishqa sélip:

-Emdi köpchilik, men silerning pikiringlarni almay yarning léwige...,- deyishige,

-Toxtap turunga, etret bashliqi, -deptu uning gipini bölüp Hésam, -bizning waqtimiz her yili sizni yaning léwidin qayturup kélish bilen ötüwermisun, yaxshisi, etret bashliqligini bashqa birige bériwétip, özingz yarning léwige öy séliwéling(Ebey ve Emin, 2006a: 8).

Uçurumun Kenari

Hisam'in çalıştığı kolhonuz başkanı hemen her yıl devletin mülkünü çarçur eder, yıl sonundaki değerlendirme toplantılarında , “Ben akılsızlık edip suç işledim. Topluluk yardım etti. Beni uçurumun kenarından kurtardınız. Hepinize teşekkür ederim. ” der, ertesi yıl yine aynı suçu işler.

Toplantıların birinde yine kolhoz başkanı eski kurnazlığını kullanarak:

-Şimdi arkadaşlar, ben sizlerdin görüşlerinize başvurmadan uçurumun kenarına... Dediği anda:

-Bir dakika kolhoz başkanı, der Hisam onu sözünü kesip, bizim zamanımız her sene sizi uçurum kenarından kurtarmayla geçmesin. İyisi siz, kolhoz başkanlığı görevini başka birine verin. Kendinize uçurum kenarında bir ev yapıp orada oturun, der.

5.5.12 Éshek we Texey

Bashqilarni kemsitishnilam yaxshi köridighan bir menmenchi kishi Hésam bilen kochida bile kétiwitip uni zangliq qilmaqchi boptu:

-Hésamidin, texeydek mangmay tüz mangsanglar bolmamdu?

Hésam derru jawap bériptu:

-Sizge egiship mangghandin kéyin texeydek mangmay néme ilajim bar? (Ebey ve Emin, 2006a: 9)

Eşek ve Sıpa

Başkalarını küçük düşürmekten zevk alan kendini beğenmiş bir kişi Hisam ile sokakta beraber giderken onu küçük düşürmek ister:

Hisam 'a:

-Arkadaş, eşek sıpası gibi yürüceğine düzgün yürüsen olmaz mı? der.

Hisam hemen buna cevaben:

-Sizinle yürürken eşek sıpası gibi yürümekten başka elimden ne gelir, der.

5.5.13 Gilem Ustisi

Hésamning xotuni soqushwaq iken. Bir küni Hésam gilemchilik karxansigha kélip karxana bashliqidin ayalini ishqa orunlashturushni iltimas qiptu.

-Orunlashturushqighu bolidu, -deptu karxana bashliqi, - emma bir sherti bar, ayalingiz gilem toqushni az-paz bilemdu?

-Wah bilmemdighan, - deptu Hésam derhalla, - gilem bu yaqta tursun, - ailimiznimu künige ikki qétim buzup, ikki qétim toqup chiqidu(Ebey ve Emin, 2006a: 9).

Kilim Ustasi

Hisamın karısı çok kavgacıdır. Bir gün Hisam kilim atölyesine gidip hanımını işe yerleştirmelerini ister:

Atölye müdürü:

-İşe alabiliriz ama bir şartım var. Karınız kilim dokumasını biliyor mu? diye sorar.

-Hisam:

-Valla, bilmez olur mu? Kilim şöyle dursun, evimizi günde iki defa dağıtıp iki defa dokur, der.

5.5.14 Pochiliq

Mehellidiki bir maxtanchaq kishi Hésamgha daritip po éiptu:

-Pah, pah! Bayila öyde kélishtürüp polu yeptikenmen, meydemni xuyma biaram qiliwatidu dèse...

-Rast deysiz, - deptu uning pochiliqidin ghidiqi kelgen Hésam, -ayda, yilda bir qétim yégechke shundaq qilidu. Bizdek kündila polu yep tursingiz hichqandaq bolmaytingiz(Ebey ve Emin, 2006a: 10).

Palavracılık

Mahalledeki kendini beğenmiş biri Hisam'a palavra atar.

-Vah vah! Demin evde doya doya çok lezzetli bir polo yemiştim. Midemi rahatsız ediyor, der.

Onun bu palavrasından huzursuz olan Hisam:

-Doğru söylüyorsun! Ayda yilda bir defa yersen böyle olur, benim gibi her gün yersen dokunmaz, der.

5.5.15 Melumat

Bir meshrepte Hésamnig chaqchaqlirigha qayil bolghan biraw uning melumatini soraptu:

- Burader, okughanmusiz?
- Okughan, -dep jawab bériptu Hésam xatirjem halda.
- Nechche yil okughan?
- Birinji sinipta yetti yil okughan.
- Hésamning gépige heyran bolghan héliqi kishi yene soraptu:
- Qaysi dersni xahshi körettingiz?
- Teneppusni, -dep yenila xatirjem halda jawab bériptu Hésam(Ebey ve Emin, 2006a: 11).

Bilgi

Bir eǵlence partisinde Hisam 'ın şakalarını çok beğenen biri Hisam 'a tahsil durumunu sorar:

- Kardeş, eğitim görmüş müydün?
- Eğitim görmüştüm, diye rahatlıkla cevap verir Hisam.
- Kaç sene okudunuz?
- Birinci sınıfta yedi yıl okudum.
- Hisam 'ın bu cevabına şaşırان bu kişi ona yine sorar:
- Okulda hangi dersleri severdin?
- Teneffüsü, diye cevap verir Hisam.

5.5.16 İchidikisi

“Medeniyet zor inqilabi”da tekshurush guruppidikiler Hésamdin melum bir aghinisining meslisini köp qitim sürüştürsimu, Hésam “héch nerse bilmeymen”dep turuwaptu.

Bir küni kadirlardin biri uni chaqirtip uzaq idiyiwiy xizmet ishlep, andin yene héliqi aghinisining mesliliridin bilginini pash qilishqa zorlaptu.

- Zadi némisini soraysiz? - dep soraptu Hésam chüshenmigendek.
- Aghinengning ichidikini, deymen, - deptu kadir yéqinraq oturup.
- He emdi bildim,- deptu Hésam,- rastini eyitsam, men uni körginimde ichide tére pinjek bar iken(Ebey ve Emin, 2006a: 11).

İçindekiler

Kültür Devrimi Dönemi'nde Denetleme Heyeti'ndekiler bir arkadaşıyla ilgili olarak Hisam'dan bilgi almak için ona soru sorarlar. Hisam, hiç bilgim yok, der.

Bir gün memurlardan biri Hisam'ı çağırıp onu arkadaşıyla ilgili bilgi vermeye ve arkadaşını karalamaya mecbur edince:

- Nesini öğrenmek istiyorsunuz? Onun neyini anlatayım size? diye anlamamış gibi davranır.
- Arkadaşının içinde yatanları öğrenmek istiyorum. Onun içinde ne var? ,diye sorar.
- Evet, şimdi anladım. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben ilk gördüğümde içinde yelek vardı,

der.

5.5.17 Jennet we Dozaq

Bir kishi Hésangha chaqchaq qilip soraptu:

-Hésamidin, siz ölsingiz, jennetke kiresizmu, dozahqimu?

Hésam jawap bériptu:

-Emdi biz qol-ilkimizde yoqraq adem bolghandikin, yazda jennette turup, qishni dozaqta ötküzimiz- de! (Ebey ve Emin, 2006a: 12).

Cenet ve Cehennem

Adamın biri Hisam'a sorar:

-Siz ölünce cennete mi gireceksiniz, cehenneme mi?

Hisam:

-Biz

5.5.18 Öchkilermikin Deptimen

Bir mehel yigitlarning “weyit”dep külidighan külkisi ewj aptu. Köpchilik qatarida Hésammu bu külkidin bizar boptu. Bir küni kochida bir nechche yigitning huddi shundak külüşüp kėtiwatkanqinini körgen hésam uzun chiwiq aptu de, yigitlarning arqisidin “cheg-cheg” dep heydigili turuptu. Yigitler bu ehwaldin heyren bolushuptu.

-Hésamka, néme boldingiz?- deptu ulardin biri.

-He silermidinglar! – deptu Hésam xuddi ularni emdile körgendek,- men téxi mereshliringlarni anglap oghurluktin ayrılghan öchkilermikin deptimen(Ebey ve Emin, 2006a: 12).

Keçi Zannetmiştim

Bir ara erkekler arasında “veyt” diye gülmek moda olur. Diğerleri gibi Hisam da bundan bıkar. Günlerden bir gün, sokakta birkaç gencin böyle gülerek gittiğini gören Hisam eline uzun bir sopa alır, gençleri arkalarından “çek, çek” diyerek kovalamaya başlar. Bu duruma şaşırان gençlerden biri:

-Hisam ağabey, ne oldu? diye sorar.

-Evet, sizler miydiniz? diye sorar Hisam sanki onları yeni görmüş gibi, çıkardığınız sesleri duyunca yavrusundan ayrılmış keçi sanmıştım sizleri, der.

5.5.19 Jinlarmu Qorqudu

Chachlirini baxpaytip, ghelite kiyinip yüridighan yasanchuq bir ayal kechki yighindin qaytqanida Hésamgha deptu:

-Hésamka, apirip qoyinge, yolda qorqumen.

-Némidin qorqusiz?

-Jindin.

Hésam jawap biriptu:

-Hich weqesi yok, singlim, kétiwéring, mushu eptingizdin jinlarmu qorqup qéchip kétishidu(Ebey ve Emin, 2006a: 13)

Cinler de Korkar

Saçlarını garip bir şekilde yaptırarak, tuhaf tuhaf süslenerek dolaşan bir kadın gece toplantısından dönerken Hisam'a:

-Beni evime kadar götürün, yoksa ben yolda korkarım, der.

-Neden korkuyorsunuz, diye sorar Hisam.

-Cinlerden korkuyorum, diye cevap verir kadın.

-Hiçbir şey olmaz, bayan! Yolunuza devam edin. Sizin bu kıyafetinizden cinler bile korkup kaçır, der Hisam.

5. 5.20 Aylinip Birip Tigish

Hésam aghinilirige mergenlikidin mahtinip bériptu:

-Tünügün qargha étish meshikide beshatarda üç pay okni qaltis étiwettim- de!

-Qandaq tegdi?-dep soraptu bir aghinisi.

-Birinci pay del jayigha tegdi, ikkinchisimu sel töwanrekige tegdi, üçinchisi...,- Hésam birdinla jimip qaptu.

-Hosh, üçinchisichu?

-Hésam oylap turup:

-Aylinip bérip umu tegdi,- deptu(Ebey ve Emin, 2006a: 15).

Dolaşıp İsabet Etti

Hisam arkadaşlarına nasıl usta bir nişancı olduğunu anlatır ve der ki:

-Dün nişan alma çalışmasında üç kurşun sıkımtım. Hepsi de çok güzel isabet etti.

-Nasıl isabet etti? diye sorar bir arkadaşı.

-Birinci kurşun tam isabet etti. İkinci kurşun biraz aşağıya isabet etti. Üçüncü kurşun ise...

Hisam birden suskunlaşır.

-Evet, üçüncü kurşun neresine isabet etti? diye sorar arkadaşı.

-Hisam biraz düşündükten sonra:

-Dolaşıp geldi, o da isabet etti, der.

5.5.21 Ghaltek Buyrush

Pilan muqim bolmighachqa besh yilda üç qitim öy chéqishqa mejbur bolghan Hésam nurghun pulgha iltimas yézip dadüy shujisigha élip bériptu.

-Bunche pulni néme qilmaqchisiz? -dep soraptu shuji.

-Üch ighiz öy patidighan ghaltek yasatmaqchimen, -deptu Hésam jiddiy halda.

-Munche chong ghaltekni néme qilisiz? -deptu shuji.

-Salghan öyum hedésila pilangha toghra kelmey, tola öy chiqip hardim, -deptu Hésam,- emdi öyni ashu ghaltekkila salay deymen. Pilanlashqa taqiship qalghudek bolsa derhal sörep ekétimen(Ebey ve Emin, 2006a: 16).

Tekerlek Yaptırmak

İyi planlanmadığı için beş senede üç defa evini yıkmaya mecbur kalan Hisam yüklü bir para için ilçe hükümetine dilekçe verir.

İlçe başkanı Hisam'a, "bu kadar parayı ne yapacaksınız?" diye sorar.

Üç oda bir salonluk bir ev sığacak bir tekerlek yaptırmak istiyorum, der Hisam.

-Bu kadar büyük tekerleği ne yapacaksınız?- diye sorar ilçe başkanı Hisam'a.

-Yaptırdığım evlerin hepsini, plana uygun değil, diye devlet yıktı. Sürekli yeni ev yaptırmaktan bıktım. Onun için bu defa yaacağım evi tekerlek üzerine yapayım diyorum. Eğer yine plana uygun değil derse sürer, başka tarafa götürürüm, der Hisam.

5.5.22 Mendek Mangalisang İç

Bir küni Hésamning méngishini tola mesxire qildighan besh-alte aghinisi Hésam bilen haraq içip jamaet tertipini buzghini üçhün saqchihanigha kirip qaptu.

-Mawauni qoywitinglar,- deptu mestlerni qatar turghuzup tekshürüwatqan saqchi bashliqi Hésamni tonup qélip,- bu özi shundaq mangidighan nerse, qalghanlirini üç kün ishlitinglar.

Üç kün obdan terbiye élip chiqqan héliqi aghiniliri kochida Hésamni körüp qélip, tene qiptu:

-Adash, silermu bizdin kem içmigen, emma siler qutulduqlar, biz tutulduq.

Hésam külüp jawap biriptu:

-Aghiniler, silermu mendek maghalisanglar, içinglar, bolmisa bundaq üç kündin talay qitim ishleysiler téhi! (Ebey ve Emin, 2006a: 17).

Benim Gibi Yürüye bilersen İç

Günlerden bir gün Hisam'ın yürümesiyle alay eden beş altı arkadaşı Hisam'la içki içerken toplum düzenini bozdukları için karakola düşerler.

-Bunu bırakın der, yürüyüşlerine bakarak sarhoş olup olmadıklarını test etmekte olan komiser Hisam'i eliyle gösterip, bunu ben tanıyorum. Bu zaten böyle yürür. Diğerlerini ise karakolda

üç gün çalıştırın, der.

Üç gün karakolda tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılan beş arkadaşı sokakta Hisam'la karşılaşır. Onu iğnelemek için:

-Arkadaş, siz bizden az içmediniz ama kurtuldunuz, biz tutuklandık, derler.

Hisam gülerek cevap verir:

-Arkadaşlar, sizler de benim gibi yürüyebilirsiniz içiniz, yoksa daha çok böyle çalışırsınız.

5.5.23 Alahidilik

Hésam yiraq bir nahiyige chiqqinida her küni nawaydin nan élip yeydiken. Biraq, uning bashqa yurtluq ikenligini bayqighan naway her qétim éqip pishkan nannilam bériptu. Hésam qaytip kelgendin kéyin qoshnisi uningdin soraptu:

-Hésamidin, barghan yéringizning qandaq alahidiligi bar iken?

-Hésam deptu:

-Eng chong alahidiligi- nanni sozup yaqidiken(Ebey ve Emin, 2006a: 18).

Özellik

Hisam uzak bir ilçeye gider. Bir fırından her gün ekmek alıp yer. Fakat onun yabancı olduğunu fark eden fırıncı her defasında yanık bir ekmek verir. Hisam evine döndükten sonra komşusu sorar:

-Hisam, gittiğiniz yerin ne özelliği var?

-En büyük özelliği ekmeği yakarak pişiriyor olmaları, diye cevap verir Hisam.

5.5.24 Sim-sim Qattiq

Hisam taladin kirgen aghinisidin soraptu:

-Yamgur qattiq yighiwatamdu yaki sim-simmu?

Aghinisi turup kétép:

-Néme désem bolar, eytawur qattiqmu emes, sim-simmu emes yéghiwatidu, -deptu. Hésan aghinisige kayighandek deptu:

-Gepni sozmay sim-sim qattiq déseng bolmidimu! (Ebey ve Emin, 2006a: 19).

Şiddetli Az Yağış

Hisam dışardan yeni giren arkadaşına sorar:

-Yağmur az yağışlı mı şiddetli mi?

Arkadaşı duraklayıp:

-Galiba, ne az yağışlı ne şiddetli, der.

Hisam arkadaşına sitem ederek:

-Lafi uzatmayıp şiddetli az yağış desek olmaz mı? ,der.

5.5.25 Artuqchiliq

Mehelide ishqa kirmekchi bolghan bir yigit ankit toldurup bérishni iltimas qilib, Hésamning aldigha keptu, Hésam uning déginini boyiche ankit tolduruptu-de, “qandaq artuqchiliqingiz bar?” dégen katekchige kelgende yigit sayrapla kétiptu:

-Wah, bizning qorsaqlar ish tola-de, Hésamka, qarang, piqir toqughan qoshaqlarni qizlar éghizliridin chüshürmeydu; Walibol demsiz, waskétbol demsiz, bizdin qéchip qutulmaydu; Yéngidin yasalghan sanduqlirimni körsingiz idi... yene téhi iskiripkini bulbuldek...

-Boldi, boldi,- deptu Hésam,-ehwaldin qarighanda, artuqchiliqingizgha bu katekche kichik qilidighan oxshaydu, yaxshisi, bilmeydighan birer ishingiznila yézip qoyayli(Ebey ve Emin, 2006a: 19).

Özel Yetenek

Mahallede işe başvurmak isteyen bir genç bir form doldurması için Hisam'dan yardım ister. Hisam onun istediği şekilde formu doldurur. Sıra formdaki “Özel yeteneğiniz nedir?”, maddesini doldurmaya geldiğinde genç başlar sıralamaya:

-Valla, benim yeteneğim çok fazla, Hisam ağabey. Bak, benim yazdığım şiirler kızların ağzında dolaşır. Voleybol, basketbol benden kaçıp kurtulamaz. Yaptığım sandıkları görsen aklın durur. Ayrıca, keman çalmasını da bilirim...

-Tamam, tamam, der Hisam, duruma bakılırsa senin özel yeteneğin bu forma sığmayacak galiba. En iyisi, bilmediğin bir şey varsa buraya onu yazalım, der.

5.5.26 İkki Adet

Hésam idere aldida bir tonush kishi bilen parangliship turatti, angqiche yighindin tarqighan bashliqlar chiqip kaldı. Hésamning söhpetdishi her bir bashliq ötkende bir qétim ghelite hijayip égiliwerdi. Buningdin ghidiqi kelgen Hésam soridi:

-Bu nime qiliq, burader?

-Nime boptu? -déde söhpetdishi ghem tartmay, -méning rehperlikni körgende shundaq éhtiram büldürdighan aditim bar.

Hésam ünchiqmidi, emma söhpetdishi her qitim hejiyip égilgende, bir qétimdin yerge tükürüwerdi.

-Nimdaq qilisen burader?- dep soridi söhpetdishi xapa bolup.

-Néme boptu?- dédi Hésam ghem tartmay, -méning peskesh adetni körgende shundaq yirginidighan adetim bar(Ebey ve Emin, 2006a: 21).

İki Alışkanlık

Hisam, çalıştığı devlet dairesinin önünde tanıdık biriyle sohbet ederken, toplantıdan çıkan

başkanlar evlerine doğru giderler. Hisam'ın arkadaşı, her bir bürokrat yanlarından geçerken tuhaf bir şekilde güler. Bu durum tuhafına giden Hisam arkadaşına:

-Bu yaptığın ne arkadaş? der.

-Ne olmuş? der arkadaş ona rahat bir şekilde, ben başkanlarımı gördüğümde böyle saygı gösteririm, bu benim alışkanlığım, der.

Hisam hiçbir şey demez. Arkadaşı her gülerek eğildiğinde, yere bir kere tükürür.

-Neden böyle yapıyorsun, arkadaşım? diye sorar Hisam'a arkadaş kızgın bir şekilde.

-Ne oldu? der Hisam da rahat bir şekilde, benim iğrenç alışkanlıkları gördüğümde iğrenme alışkanlığım var.

5. 5.27 Uqmaptimen

Hésam wélsipit minipaldirash kétiwatatti, tar yolda éshek mingen biri yolni boshatmay méghiwerdi. Hésam zerde bilen qongghuraq jiringlitiwergenidi, héliqi kishi axiri keynige buruldi- de:

-Belli, burader éshekkimu qongghuraq jiringlitamdiken?- dep küldi.

-Kechürsüz,- dedi Hésam yandap ötüp kétiwerip,- éshekning üstidikimu éshek ikenlikini uqmaptimen(Ebey ve Emin, 2006a: 21).

Bilmiyordum

Hisam bisikletle aceleyle giderken, dar yolda eşekli biri yolun orta yerinden gider. Hisam öfkeyle zili çalmaya devam eder. O kişi derhal arkasına döner:

-Arkadaş, eşeğe de korna çalınır mı ya? diye güler.

Hisam onu sollarken:

-Affederseniz, eşiğin üzerinde de bir eşek olduğunu anlamamıştım, der.

5.5.28 Toyda Yeymiz Digengu

Hésam kichik waqtida anisi uni toygha élip bériptu. Hésam hedésila dastixandiki mezelerni körsitip:

-Apa, awuningdin, apa mawuningdin,- dep xeqishlik qiliwériptu.

Xeqning aldida numus qilghan anisi chandurmay yénidiki ayalgha:

-Bala dégen qizziq- de, öydighu kempüt bersimu yémeydighan... ,- deptu.

Hésam derru anisining képini bölüptu:

-Nede, özüng toygha barghanda yeymiz dégentingghu! (Ebey ve Emin, 2006a: 23).

Düğünde Yiyeceğiz Demiştin ya

Hisam küçükken annesi onu düğüne götürür. Hisam ikide bir sofradaki yiyecekleri göstererek:

-Anne, bundan yiyeceğim, anne ondan yiyeceğim, diye yaramazlık eder.

İnsanlardan utanan annesi belli etmeden yanındaki bayana:

-Çocuk dediğin çocuk, evde verdiği şeker bile yemeyen çocuk... ,der.

Hisam, annesinin sözünü kesip:

-Hadi ya, düğüne gittiğimizde yeriz demiştin ya!

5.5.29 Öydikisimu Yéter

Ayali bilen jangjalliship köngülsüz halda kochigha chéqqan Hésangha bir aghinisi deptu:

-Yéngi kino keptu déyishidu, körüp kelmeyizmu?

-Qandaq kinoken?

-Bekmu échinishliq iken, körgen kishi nechche küngiche köghülsüz yürüdü, déyishidu.

-Özüng kör, - deptu Hésam, - köngülsizlikni pulgha élip néme qilay, öydiki köngülsizlikmu yétip ashidu(Ebey ve Emin, 2006a: 24).

Evdeki Yeter

Karısıyla kavga edip morali bozuk bir halde sokağa çıkan Hisam'a arkadaşı:

-Sinemalarda yeni bir film oynamaya başlamış. Gidip seyredelim mi? der.

-Nasıl bir filmmiş bu? ,diye sorar Hisam.

-Çok acıklı bir filmmiş. Seyreden insanın aylarca neşesi kaçarmış, diye cevap verir arkadaşı.

-Öylese kendin seyret, der Hisam, moral bozan bir şeye neden para ödeyeyim? Evdeki mutsuzluk yeter de artar bile, der Hisam.

5.5.30 Kalini Ekilip Béríp...

“Medeniyet zor inqilabi” mezgilide Hésam turgan ishlepchirish etritide hökümetsizlik tesiridin ishlepchirish arqigha chékinip kétidu. Küzlük teqsimat waqtida qoshnisi Hésandin soraptu:

-Qoshnam, teqsimatingz qandaq boptu, kördingzmu?

-Baya etret bashliq bilen körüstüm,-deptu Hésam,- kalangni ekélip birip, teqsimatingni eket, deydu(Ebey ve Emin, 2006a: 24).

Öküznüzü Getirdikten Sonra

Kültür Devremi Dönemi'nde Hisam'ın çalıştığı kolhozda iktidar boşluğundan üretim geriler.

Güzlük pay dağıtımı zamanında komşusu Hisam'a sorar:

-Komşu, bu yıl kolhozun pay dağıtımı nasıl? Size ne kadar pay düştü? der.

-Demin kolhoz başkanıyla görüştüm. Öküznü getirip teslim ettikten sonra payına düşeni götür, diyor der.

5.5.31 Qiriq Süyümge

Soghuqta kökirip- muzlap kétiwatqan Hésamni körge ikki artis ayal uninggh chaqchaq qiliptu:

-Hésamka, némanche kökirip kettingz?

Hésam derru jawap bériptu:

-Sepsalmighanikensiler-de, men ezeldin shundaq, apam qiriq süyümge sénka séliwetkeniken(Ebey ve Emin, 2006a: 25).

Kırık Suyuma

Soğuktan eli yüzü moraran Hisam'ı gören iki sanatçı kadın ona şaka yaparlar:

-Hisam Ağabey, neden bu kadar morardınız?

Hisam hemen:

Dikkat etmemişsiniz. Ben eskiden beri böyleyim. Annem kırık suyuma sinka²⁷ koymuş.

5.5.32 Tamasha

Hésam Ürümchige barghanida bir nechche aghinisi uni bazar aylandurimiz, dep kochigha achiqiptu. Aghiniliri xélighiche kochimu kocha aylanduruptuyu, héchqaysisi uning qorsiqidin xewer almaptu. Shu chaghda héliqi aghiniliridin biri uningdin soraptu:

-Qandaqraq, aghine, tamasha jayida bolawatamdu?

-Chataq yok, - deptu Hésam derru,- aghiniler serxil, qilishimiz tamasha, yéyishimiz hava(Ebey ve Emin, 2006a: 25).

Eğlence

Hisam Ürümçi'ye gittiğinde, birkaç arkadaşı gezdirmek için onu pazara götürür. Akşama kadar gezdirirler fakat kimse ona, karnın acıktı mı? diye sormaz.

Sonunda bir arkadaşı ona:

-Arkadaşım eğlence nasıl gidiyor? diye sorar.

-Çok iyi gidiyor, arkadaşım. Hava yiyecek gayet güzel eğleniyoruz, der Hisam.

5.5.33 Toymighurgha Jawap

Xeqning nersisini özining qiliwilishqa amraq bir kishi Hésamdin soraptu:

-Hésamidin, eger aldingizdiki mushu baghni birer kishi bilen bölüşüwal dese, qaysi yéqini alar idiniz? Kün chiqishtiki teripinimu yaki künpétishtiki yéngidin bagh qilghan teripinimu?

Hésan jawap bériptu:

-Egher shériklishidighan adem siz bolsingiz, ikki teripini alattim, shérikim sizdin bölek kishi

²⁷Sinka: Elbise boyamada kullanılan mavimsi bir boya.

bolsa, Ikki teripini shuninggha bériwétettim(Ebey ve Emin, 2006a: 26).

Açgözlüye Cevap

Başkalarının eşyalarını kendine mal etmeyi alışkanlık haline getiren biri Hisam'a sorar:

-Hisamettin, eğer bu bahçeyi biriyle paylaş deseler, hangi tarafını almak isterdin? Doğu tarafını mı yoksa batı tarafını mı?

Hisam:

-Eğer, ortağım siz olsaydınız, her iki tarafını da alırdım. Başka biri olsaydı, her iki tarafını ona verirdim, der.

5. 5.34 Obdan Meslahet

Hesamning xotuni jédelhor ayal bolup, hedésila soqushup, yaqisigha ésilidiken.

Bir küni ayali Hésamgha köngleq tikip bermek bolup, uning boyi, yéngini ölcheshke bashlaptu. Ölchesh boynigha kelghende, Hésam derru özini qachurup.

-Boldi, xotun, yaqini ölchep aware bola.

-Hoy, némishqa?- heyran boptu xotuni.

-Yaqisini xalighanche kichik tikiwer, - deptu Hésam perwasizla, -ikki qétim soqushsang, sozup jayigha keltürüp qoyisen(Ebey ve Emin, 2006a: 26).

Çok İyi Fikir

Hisam'ın karısı kavgacı bir kadın olup ikide bir kavga edip yakasına yapışır.

Bir gün, karısı ona bir gömlek dikmek ister ve boynunu, kolunu ölçemeye başlar. Boynunu ölçemeye başladığında, Hisam hemen kaçır.

-Tamam, hatun, yakamı ölçmeye zahmet etme.

Karısı şaşkın bir halde:

-Neden? ,diye sorar.

-Yakasını istediğin gibi küçük dik, der Hisam hiçbir şey olmamış gibi, iki defa kavga etsen genişler, der.

5.5.35 Sejdige Kétip Qopalmaywatidu

Hésam ishtin chühshüp qaytip kétiwatsa, tinmay xuda- guyluqni éghizdin chühshürmeydighan qoshnisi mest bolup yol üstide yétip qaptu. Hésam qol baghlap qoshnisining yénida turuwériptu.” Ötken-kechkenler heyran bolup:

-Hésam, néme qiliwatisiz?- dep soraptiken, Hésam deptu:

-Bu möminni saqlap turiwatimen, yoldila sejdige kétip qopalmaywatidu(Ebey ve Emin, 2006a: 29).

Secdeye Vardı Kalkamıyor

Hisam, mesai sonrası evine dönerken, ağzından Allah kelimesini eksik etmeyen bir komşusunun sarhoş halde yolda yattığını görür. Elini kavuşturup adamın başında beklemeye başlar. Görenler şaşkınlıkla sorarlar:

-Hisam, ne yapıyorsun?

-Bu Müslümanı bekliyorum. Yolda giderken secdeye vardı, kalkamıyor, der.

5.5.36 Yetmiş Üçüncü Hünər

Bir kishi Hésamgha deptu:

-“Oghul baligha yetmiş ikki xil hünər az”deptiken, sizmu birer hünerning péshini tutung- de.

-Bizdimu hünər bar,- deptu Hésam ishenchiliq halda.

-Qandaq hünər u?- qiziqiptu héliqi kishi.

-U yetmiş üçüncü hünər,- deptu Hésam jawap bérıp,- chaqchaqtin külke yasash(Ebey ve Emin, 2006a: 29).

Yetmiş Üçüncü Meslek

Biri Hisam’a:

-Oğlan çocuğuna yetmiş iki meslek bile az. Siz de bir meslek öğrenin, der.

-Bizim de mesleğimiz var, der Hisam güvenle.

-Ne mesleği, diye sorar o kişi merakla.

-Bu meslek, yetmiş üçüncü meslek. Yani şakalarla gülme üreten bir meslek.

5.5.37 Qaysi Sözingizge İshiney

Hésamning aritam qoshnisi bir küni mehelle doqmushida parangliship olturup uninggha jan béqishning tedbirlirini ögitiptu.

-shuni untumangki, her qandaq waqitta xeqningkidin paydilinishni bilish kérek. Misalen, özingizning wélsipitingiz saq bolsimu, xeqqe buzuq idi, dep bermeng. Xeqning wélsipitini yéli bolmisimu qorqimay miniwéring.

Aridin bir nechche kün ötüp Hésam kochida qoshnisining wélsipitini yétilep kétiwatqanliqini körüp soraptu:

-Qoshnam, wélsipit turup piyade mangghiningiz némisi?

-Körmemsiz, qurghurning yéli tohtimawatidu? -deptu qoshnisi.

Hésam qoshnisining sözini anglap ittik bérıp wélsipitning rolini tutuptu:

-Wélsipitingzni birdemlikke béringa, sodiliq qilip kéliwalay.

-Sarang boldingzmu?- qoshnisi térikiptu, - yéli yoq wélsipitni mingili bolamdiken?

Hésam heyran bolup soraptu:

-Qaysi gépingizge ishiney, u küni doqmushta qilghan gépingizgimu yaki hazirqisighimu?
(Ebey ve Emin, 2006a: 29).

Hangi Sözüñüze İnanayım

Bir gün, mahalle meydanında oturlarken bir arkadaşı Hisam'a geçinmenin yollarını öğretir:

-Şunu unutmayın ki, her zaman başkalarından yararlanmayı bilmek gerekir. Örneğin, kendi arabanız sağlam bile olsa ödünç isterlerse, bozuk deyip vermeyin. Başkalarının ise, bisikletinin tekerleğinin havası olmasa bile binin, der. Aradan birkaç gün geçtikten sonra komşusunu yolda bisikletini çekerek gitmekte olduğunu görür ve sorar:

-Komşu bisikletiniz varken yaya yürümeniz de neyin nesi? ,diye sorar.

Komşusu:

-Görmüyor musun bisikletimin tekerleğinin havasının kaçık olduğunu, der.

Hisam, bu sözleri duyar duymaz bisikletin direksiyonunu tutar:

-Bisikletinizi bana ödünç verin. Alışveriş yapıp geleyim, der.

Komşusu:

-Delirdiniz mi? Tekerleğinin havası olmayan bir bisiklete binilir mi?

Hisam şaşkın bir şekilde:

Hangi sözüñüze inanayım? Geçende köy meydanında dediğiniz söze mi şimdiki sözüñüze mi? diye sorar.

5.5.38 Chataq Yok

Hésam bazardin kömür élip, bir éshek harwigha kira qiptu. Harwikesh bala ongghu-dongghul yolda harwini bolushigha heydewériptu. Hésam kömürning chüshüp qélishindin ensirep:

-Uka, astiraq heyde,- deptiken, harwikesh bala éren qilmay:

-Chataq yoq,- déginiche harwini heydewériptu. Yolda kétiwétip éshekning töshwéghi üzülüp kétiptu. Hésam köyünüp:

-Toxtap töshwéghni baghliwal, - dése, harwikesh yene:

-Chataq yoq, - dep kétiwériptu. Bir chaghda harwa chaqi katanggha jaqqide chüshüptu- de, oq ottursidin sunuptu. Harwikesh:

-Apla!- deptu.

Hésam derhal uning yénigha yéqin kélip:

-Heydewer, chataq yoq!- deptu(Ebey ve Emin, 2006a: 31).

Sorun Değil

Hisam, pazarda satın aldığı kömürü evine götürmek için bir eşek arabası kiralar. Arabacı

çocuk eğri büğrü yollarda arabayı hızla sürmeye başlar. Hisam kömürün yolda dökülmesinden endişe ederek:

-Kardeş, yavaş sür, der. Arabacı çocuk Hisam'ın sözüne aldırmadan:

-Sorun değil, diye diye arabayı sürer.

Yolda giderken eşeğin koşu bağı kopar. Hisam arabacıya:

-Durup koşu bağını bağla, der.

Arabacı yine umursamazca:

-Sorun değil, diyerek arabayı sürmeye devam eder.

Epey gittikten sonra tekerlek bir çukura düşer. Arabanın dingili kırılır. Arabacı:

-Eyvaah! der.

Hisam hemen yanına yaklaşarak:

-Sürmeye devam, sorun değil! der.

5.5.39 Yérim we Pütün Dölet

Bashqilarning heqqini yep uyalmaydighan yalghanchi bir oqetchi künlerning biride Hésam bilen mal- dölet heqqide parangliship qaptu.

-Éytinga, Hésamjan, pütün dölet dégen qandaq bolidu, yérim dölet dégen qandaq bolidu?

Gepke peyit kelginini sezgen Hésam derhal jawab bériptu:

-Qélinliq yérim dölet, uninggha yalghanchiliq qétilsa pütün dölet bolidu (Ebey ve Emin, 2006a: 32).

Yarı ve Tam Zenginlik

Hak yemekten utanmayan yalancı bir tüccar bir gün Hisam ile mülk hakkında sohbet eder:

-Söyleyin, Hisam kardeş, yarı zenginlik nasıl, tam zenginlik nasıl olur?

Lafın geldiğini anlayan Hisam tereddüt etmeden:

-Utanmazlık yarı zenginliktir, buna yalancılık da eklenirse tam zenginlik olur, diye cevap verir.

5.5.40 Adawetni Yépush

Hésam balnétsida yatqanda, yoqilang bir ish üstide séstira qiz bilen qizirship qaptu.

Shuningdin béri künde témpéaturini ölçep, “chong teret nechche qitim, kichik teret nechche qitim?” dep sorap turidighan séstira qiz bundaq sualni bashqilardinla sorap, Hésamdin sorimaydighan boptu. Séstiraning adawitidin ichi pushqan Hésam axiri séstiragha deptu:

-Singlim hoy, bizmu hajetke chiqip turuwatimiz jumung! (Ebey ve Emin, 2006a: 32).

Küskünlüğü Kapatmak

Hisam hastanede yatarken, önemsiz bir iş için bir hemşireyle kavga eder. O günden itibaren,

her gün ateşini ölçen, “Küçük abteste kaç kere, büyük abteste kaç kere çıktın?” diye sorup duran hemşire bunları herkese sorar ama Hisam’a soramaz olur. Hemşirenin kışkırtıcılığından canı sıkılan Hisam sonunda ona söyler:

-Ablacığım bak, biz de tuvalete gidip duruyoruz!

5.5.41 Payda Qilidighan Dora

Hésam bir küni doxturxanigha béríp doxturgha:

-Manggha ötkenki doringizdin bersingiz, shu nahayiti payda qildighan doriken,- deptu.

-Ötkande sizge qandaq dora bergenidim?

-Dep soraptu doxtur esliyelmeý.

-“Bir hepte dem élish”dégen dora idi. - dep jawap bériptu Hésam(Ebey ve Emin, 2006a: 33)

İyi Gelen İlaç

Hisam günlerden bir gün hastaneye gidip doktora:

-Bana geçen defa yazdığınız ilaçtan yazın, o ilaç bana çok iyi geldi, der.

Doktor hatırlayamayıp:

-Geçen size hangi ilacı yazmıştım? diye sorar.

Hisam:

-“Bir hafta istirahat” adlı ilaç idi, diye cevap verir.

5.5.42 Mest Boldum

Hésam ikki chinila boza ichken ademmest bolidu, dep anglaptikenghu, emma boza ichip baqmighaniken. Bir qétim méhmandarchiliqqa barghan yéride öy igisi uninggha etken chaydek chüchümel ussuluq quyup bériptu, yol méngip changqighan Hésam keyni- keynidin üç-töt chine ichiwitiptu. Bir chaghda sahipxana:

-Hésam, boza tesir qilay demdu?- dep sorishghila, Hésam qingghiyishqa bashlaptu.

-Nime boldingiz?- deptu sahipxana ensirep.

-Eger bayatin ichkinim men anglighan boza bolsa,-deptu Hésam,- hazir men gheriq mest boldum(Ebey ve Emin, 2006a: 33).

Sarhoş Oldum

Hisam, iki kâse boza içen insan sarhoş olur, diye bir şey duymuş ama hiç boza içmemiş. Bir keresinde, misafirliğe gittiği yerde ev sahibi sütlü çaya benzer bir içecek ikram eder.

Yürümekten yorulmuş olan Hisam arka arkaya üç kâse içer. Bir ara ev sahibi ona:

-Hisam, boza etkisini göstermeye başladı mı? ,dediğinde, Hisam sallanmaya başlar.

Ev sahibi:

-Ne oldu? ,diye sorar Hisama.

Hisam:

-Eğer, benim içtiklerim önceden duyduğum boza ise ben şu an sarhoşum, der.

5.5.43 Kichik Öylinish

Hésamning dostliri uning bëshini onglap qoyayli, dep Hésamgha chong bir ayalni layiq téptu. Bir küni tonushliridin biri Hésamgha chaqchaq qiptu:

-Mubarek bolsun, Hésamka, qérighanda öylinidighan bopsiz.

-Tekshürmestin sözlewormeng, burader,- deptu Hésam renjip,- layiqimni bir körsingiz idi,

Küçük Yaşta Evlenme

Hisam 'ın dostlari, şunun başını bağlayalım, diyerek ona yaşlı bir kadın bulur. Bir gün, tanıdıklarından biri şaka yapar:

-Mübarek olsun Hisam ağabey, ilerlemiş yaşıınızda evleniyormuşsunuz.

-Sorup soruşturmadam ağzınıza geleni söylemeyin kardeş, der Hisam kızarak, evleneceğim kadını görseydiniz, benim ne kadar küçük yaşta evlenecek olduğumu anlardınız, der.

5.44 Yene Birdem Turghan Bolsingiz...

Derya boyigha chömülüşke chiqqan yigitlarning biri Hésamgha “men su üzüşke shunchilik ustimenki, hetta su üstide onghdayétip uxlaymen” dep maxtiniptu we gépini emelde körsitish üçhün deryagha shungghuptu- de, minut ötmey suda bir körünüp, bir chöküp éqishqa bashlaptu. İşhning chataqliqini sezgen yigitler sugha sekriship xili teste yigitni qirghaqqa achiqiptu. Yigit hushigha kélip közini échishigha:

-Qaltis uxlaydikensiz, - deptu Hésam uni maxtap, - yene birdem turghan bolsingiz, uxlap qétipla qalattingiz (Ebey ve Emin, 2006a: 35).

Yine Biraz Uyusaydınız

Nehir kenarına yüzmeye giden gençlerden biri Hisam 'a:

-Ben o kadar iyi yüzerim ki, su üzerinde uyuyabilirim, deyip bu yeteneğini göstermek için nehre atlar ve çok geçmeden bir görünerek bir batarak suda sürüklenmeye başlar. Olayın vehametinin farkına varan gençler suya atlayıp onu zar zor kıyıya çıkarırlar. Genç gözünü açar açmaz da Hisam onu överek:

-Çok güzel uyuyormuşsunuz. Yine biraz uyusaydın sonsuza dek uyuyakalırdın, der.

5.5.45 Chaqni Tölitish

Hésamgha tonush bir etret bashliqi yoqalghan chaq meslisini sözlep bérıp, uningdin meslihet soraptu:

-Shundaq qilib atxanidin chaq yoqaldi denga, Hésamidin, saqchilar: “atxanining közetchisi töleydu” deydu, “atxanigha közetchi koymighantuq” disem, “undaq bolsa mesuliyet etret bashliqida, etret bashliqi tölisun” deydu, uka, qandaq qilghuluq?

Hésam bir pes oylinip, meslihet bériptu:

-Kari chaghliqken, etret bashliqi, bugünla bir közetchi teyin qiling- de, chaqni shuningdin tölitiwiling! (Ebey ve Emin, 2006a: 35).

Tekerleği Ödetmek

Hisam 'ın tanıdığı bir kolhoz başkanı tekerleklerin kaybolduğunu anlatarak ona danışır:

-Ahırdaki tekerlekler kayboldu. Polisler, ahırın bekçisi ödeyecek, diyorlar. Ahıra bekçi koymamıştım, deyince de, öyleyse bunun sorumlusu kolhoz başkanı. Kolhoz başkanı ödesin, diyorlar. Kardeş, bu durumda ne yapayım? der.

Hisam biraz düşündükten sonra:

-Öyleyse önemli değil kolhoz başkanı. Bugün hemen bir bekçi tayin edin. Tekerleği o ödesin, diye akıl verir.

5. 5.46 İsmim Démokratiye

Hésam ishleydighan idarige yéngi kelghen bashliq tolimu qattiq qol, özümchil kishi bolup, ishchi- xizmetchilerning pikir bérishige yol qoymaydiken. Bir qétim bashliq melum ish bilen ishxanisigha kirip qalghan Hésamning ismini soraptu:

-Burun ismim Hésam bolidighan,- dep jawap biriptu Hésam,- hazir yoldashlar démokratiye, dep özgertip qoyushti.

-Nimishqa?- kochilap soraptu bashliq.

-Nimishqa désingiz,- eymenmey jawap bériptu Hésam,- démokratiye dégenning özini körmigandin kéyin ismini bolsimu anglap turayli, dep(Ebey ve Emin, 2006a: 37).

Adım Demokrasi

Hisam 'ın çalıştığı daireye yeni atanan başkan çok sert, bencil bir insanmış. İnsanların görüşlerini ifade etmesine izin vermezmiş. Bir defasında iş için odasına giren Hisam 'a adını sorar:

Hisam ise:

-Eskiden benim adım Hisam idi. İş arkadaşlarım yakında adımı Demokrat diye değiştirdiler, diye cevap verir.

-Neden adını değiştirdiler, diye sorar başkan merakla:

-Neden dersiniz, Hisam hiç çekinmeden, demokrasinin kendisini görmedik, hiç olmazsa adını duyalım, diye değiştirdiler, diye cevap verir.

5.5.47 Awarigerchilik

Toy qilish üçün qizil qeghez élishqa barghan Hésamni rayon kadiri belgilimide yoq resmiyetler bilen tola yol mangdurup tazimu aware qiptu. Yene bir qétim “ete kélinglar” dégende, elimini ichige sighduralmay turghan Hésam kadirgha deptu:

-Boldila, boytaqchiliqning özi yaxshi oxshaydu.

-Nimishqa undaq deysiz?- heyran boptu kadir.

-Kichikkine qeghez késip bérighan kishining awarigherchiliki munchilik bolsa, pütünsürük qiz bergen kishining awarigerchilikige jan toshamdu?- deptu Hésam elem bilen(Ebey ve Emin, 2006a: 37).

Zorluk

Evlenmek için evlilik cüzdanı almaya giden Hisam'a belediye memuru evlenme yönetmenliğinde olmayan maddeleri ileri sürerek zorluk çıkarır. Bir keresinde yine, yarın gel, diyerek evlilik cüzdanı vermez memur. Buna çok kızan Hisam memura:

-Yeter ya, bekârlık daha iyiymiş, der.

Hisam'ın bu sözüne şaşırان memur:

-Neden böyle diyorsun? diye sorar.

Küçücük bir kâğıt parçası veren insan bu kadar zorluk çıkarırsa, koskocaman kızını verecek olan bir adamın çıkaracağı zorlukları nasıl aşarım? der Hisam

5.5.48 Hettigney

Hésam qurulushta laychiliq qiliwatqinida uning shériki bir nechche küngiche kelmey qoyuptu. Hésam uning iz- dérikini qilghaniken, bireylen:

-Téhi bilmidingmu? Shiriking tünügündin béri iskilatchi bolup ketti,- deptu.

-Qandaqchisigha?- heyran bolup soraptu Hésam shérikining qaysi yol bilen amet tapqinini chüshenmey.

-Uning dadisi qurlush idare bashliqining közini dawalap saqaytti emesmu?- dep chüshendürüptu héliqi kishi.

-Hettiginey,- deptu Hésam shu chaghda,- bashliqning közi aghrighuche puti sunsichu! Méning dadam suta téngiqchi idi- de(Ebey ve Emin, 2006a: 38).

Ah Keske

Hisam'ın inşaat işçisi olarak çalıştığı zamanlarda iş arkadaşı bir kaç gün işe gelmez. Hisam sağa sola onu sormaya başlar. Biri ona:

-Haberiniz yok mu? İş arkadaşınız depo memuru olarak atandı, der.

Hisam şaşkın bir şekilde iş arkadaşının hangi yolla depo memuru olarak atandığını sorar. O

kişi, Hisam'ın iş arkadaşının babasının inşaat idaresinin başkanının gözünü tedavi ederek iyileştirdiğini, bu yüzden de başkanın onu depo memuru yaptığını söyler.

-Ah, keşke başkanın gözü hastalanacağına ayağı kırılseydi, benim babam usta bir kırıkçı, der Hisam.

5.5.49 Aghinidarchiliq

Bir qétim Hésam aghinilirining teklipe bilen sheherge kırıptu, emma aghiniliri meshrepke bile baridiken- de, qayıtqanda Hésamni öylirigimu teklipe qılmay özliri kétip qalidiken.

Melum meshrepte bir tonush kishi Hésamdin soraptu:

-He, Hésamidin, ishlar qandaq? Nede yétip- qopuwatisiz?

Hésam ikki yénida olturghan héliqi aghinilirige menilik qarap jawap bériptu:

-İshlar katta, aka, el- aghiniler qoyup bermey, dengde yétip qopuwatimen(Ebey ve Emin, 2006a: 38).

Arkadaşlık

Bir keresinde, Hisam arkadaşlarının daveti üzerine şehre gider. Arkadaşları Hisam'la beraber partiye giderler. Parti dönüşünde arkadaşları Hisam'ı buyur etmeyip evlerine dağılırlar.

Bir eğlence partisinde bir tanıdığı Hisam'a sorar:

-Evet Hisam, işler nasıl gidiyor? Nerede yatıp kalkıyorsun?

Hisam iki tarafında oturan arkadaşlarına anlamlı anlamlı bakarak:

-İşler gayet iyi, ağabey, eş dost beni hiç koyvermediği için otellerde yatıp kalkıyorum, diye cevap verir.

5.5.50 Awwal Soriwéling

Gösh dükünida göshning lesh yeri tegken bir xéridar qassapqa achchiqlap:

-Tonush- bilishingge sapla yaxshi gösh bérıp, bashqilargha söngék bérıdighan qandaq nainsap ademsen ?- deptu.

-Birimen, qandaq? Deydighan yeringge bérıp démemsen!- deptu qassap. Héliqi xéridar göshni tarazigha tashlap:

-Bashliqinggha démisem, körüptur!- déginiche talagha qarap méngiptu. Kishiler qatarida göshke nöwet saqlap turghan Hésam héliqi xéridarni toxtitip deptu:

-Aka, birip déyishtin awal bir némini qassaptin soriwéling.

-Némini?- Heyran boptu xéridar. Hésam chüshendürüp:

-Qaysi bashliq uningdin gösh almaydighanliqini!- deptu(Ebey ve Emin, 2006a: 39).

Önce Bir Sor

Kasabın etin kötü yerinden vermesine kızan bir müşteri:

-Eşine dostuna, tanıdıklarına etin iyi yerini, başka insanlara etin kötü yerini veriyorsun, nasıl bir insansın sen? diye sorar.

-Veririm, sana ne? Git, istediğin yere şikâyet et, der kasap.

Müşteri eti terazinin üzerine atar, başkanına şikâyet edeceğim, diye dışarıya doğru yürür.

Sıra bekleyen Hisam müşteriyi durdurup:

-Ağabey, gidip şikâyet etmeden önce kasaba bir şey sor, der.

Müşteri şaşkınlıkla:

-Ne soracaktım? der. Hisam ona izah ederek:

-Hangi başkanın ondan et almadığını, diye cevap verir.

5.5.51 Endişe

Hesamdin bir shagirt bala soraptu:

-Nechche kündin béri changjangimiz bek xapighu?

-Téhi uqmidingmu, zawutta yéngiche salyam ötküzmekchi, shuningdin ensirewatidu,- deptu

Hesam. Shagirt bala heyran boptu:

-Buning ensirigüdek némisi bar? Changjang bolmisa bashqa ish qilsa boluwéridighu?

-Balisen- de !- deptu Hesam,- Bizning changjang changjangliqtin bashqini bilmeydu emesmu(Ebey ve Emin, 2006a: 40).

Endişe

Çırağı Hisam'a sorar:

-Kaç günden beri fabrika müdürümüz pek moralsiz, neden acaba?

-Hala haberin yok mu? Yakında fabrikada müdür seçimi olacak. Ondan dolayı endişeli, der.

-Çırak şaşkınlıkla:

-Bunda endişelenecek ne var? Fabrika müdürü seçilmezse başka iş yapar, olmaz mı? diye sorar.

-Sen de çocuk gibisin ya, bizim müdürümüz fabrika müdürlüğü yapmaktan başka bildiği bir iş yok ki!

5.5.52 Eng Tes İş

Kechqurun mehelle doqmusuda ikki horun tam yölep olturup özliriche “dunyada hemmidin tes ish qaysi?” dégen munazirige chüshüptu.

-Yandama yerde kéchisi su tutmak tes,- deptu bir horun.

-Yaq, künning issiqida orma orumaq tes,- deptu ikincisi.

Del shu chaghdada ularning yénidin ötüp kétiwatqan Hésam horunlarning talishishini anglap qaptu- de, yéqin kélip:

-Her ikkinglar tapalmidinglar, dunyada horunning ish tapmiqi tes,- deptu(Ebey ve Emin, 2006a: 42).

En Zor İş

İki tembel akşamüstü sokak ortasında oturup dünyadaki en zor iş hangisi? diye tartışmaya başlar.

-Geceleri tarla sulamak en zor iş der, tembellerden biri.

-Hayır, sıcak güneş altında tarla sulamak en zor iş, der diğer tembel.

Tam bu sırada ordan geçmekte olan Hisam tembellerin tartışmalarını duyup yaklaşır ve:

-Hiçbiriniz bulamadınız, dünyadaki en zor iş tembellerin iş bulmasıdır, der Hisam.

5.5.53 Bashliq İzdesih

Bir ishni hel qilish üçhün sheherlik hökümet idarisidin melum bir bashliqni bir heptidin artuq waqit ichide künde kélip tapalmay yürgen Hésam tolimu jile boptu. Shundaq jile bolup qayıtqan künlerning biride tonush biri uninggha uchrap qaptu – de:

-He, Hésam, körünmeydighan bolup kettinizghu? Hazir qeyerde ishlewatisiz?- dep soraptu.

-On künche boldi, hizmitim östi,-deptu Hésam,- sheherlik hökümet binasında bashliq izdesih idarisida ishlewatimen(Ebey ve Emin, 2006a: 43).

Başkan Aramak

Bir işini halletmek için büyükşehir belediyesine bir haftadan fazla bir süre her gün gelip bir yöneticiyi bulamayan Hisam iyice öfkelenir. Böyle öfkeyle döndüğü günlerden birinde bir tanıdığı ile karşılaşır.

Hisam ona:

-On gün kadar oldu, mevkiim yükseldi. Büyükşehir Belediyesindeki Başkan Arama Dairesinde çalışıyorum, diye cevap verir.

5. 5.54 Özining Köz Qarshi

İdaridiki kadrlarning ankitini toldurwatqanda, ellikke taqap qalghan bir ayal Hizmetchi özining yëshini otuz besh yash, dep melun qiptu. Bu geplerni anglap olturghanlarning hemmisi külüşhüp kétiptu.

-Patemxan, héchbolmighanda qiriq yash denga,- deptuaridin biri.

-Siz arlashmay olturuwéring,- deptu ayalning yénida turghan Hésam,- hazir her ademning öz köz qarshini qoyush erkinliki bar(Ebey ve Emin, 2006a: 44).

Kendi Görüşü

Dairedeki memurlar form doldururken elli yaşlarına yaklaşmış bir bayan yaşını otuz beş olarak yazar. Bunu gören memurlar kahkahayla gülerler. Aralarından biri:

-Fatma Hanım, hiç olmazsa kırk olarak yazsaydınız, der.

Kadının yanında duran Hisam:

-Siz karışmayın, şimdi herkesin ifade özgürlüğü var, der.

5. 5.55 Otturisini Qandaq Tapidu

Mehellining yoli yasiliwatqanda, Hésamning inisi taladin yügürüp kirip akisidin soraptu:

-Aka, yol yasighanda némishqa aldi bilen ikki chétidiki ériqni alidu?

-Shunimu bilmersen,- deptu Hésam,- ikki chettiki ériqni almisa, yolning ottursini qandaq tapidu? (Ebey ve Emin, 2006a: 44).

Ortasını Nasıl Bulurlar

Mahallenin yolu yapilirken Hisam 'ın erkek kardeşi dışarıdan koşarak eve girer ve ağabeyine:

-Ağabey, yol yaparlarken, neden öncelikle yolun iki kenarındaki kanalı yapıyorlar? ,diye sorar.

-Bunu da mı bilmiyorsun? Yolun iki kenarındaki kanalı yapmazlarsa yolun ortasını nasıl bulur? diye cevap verir Hisam.

5.5.56 Qanchisi Oghul, Qanchisi Qiz

Biri Hésamdin soraptu:

-İningizning kanche balisi bar? Qanchisi oghul, qanchisi qiz?

-Waytangey,- deptu Hésam béshini chayqap,- Eytavur etigenliki qarisa hemmisila eynek bilen targhaqni talishidighu! (Ebey ve Emin, 2006a: 44).

Kaç Oğlan Kaç Kız

Biri Hisam 'a:

-Erkek kardeşinizin kaç çocuğu var? Kaç oğlan, kaç kız? diye sorar.

-Bilmiyorum, diye cevap verir Hisam başını sallayarak, sabah kalkınca hepsi aynayla tarağı kapmaya çalışıyorlar.

5.5.57 Beribir Yaltiyiwalisiz

Hésam senet ömikide ishlewatqinida ömektiki bir senetchi qiz daim birer yigitni tapidikenghu, birer aydin kéyinla, maashi az iken, anisi bar iken, dégendek bahaniler bilen yaltiyip kétidiken. Hésam qizning bu qiliqigha bekmu xapa bolup yürüptu. Künlarning biride qarisa qiz yene bir yigit bilen bardı- keldi qilip yürgüdek. Bir qitim yigit qizni izdep senet ömikige kelgende

Hésam uninggha, palanchi siz bilen yürelmeydiken, méni éytip qoydingiz dégenti, deptu. Yigit renjigen halda kétip qaptu- de, ikkinchilep qizni izdimeptu. Aridin héli waqit ötkendin kéyin qiz kochida yigitni körüp, némishqa izdimigenlikini sorighaniken, yigit Hésamdin anglighanlirini éytip bériptu. Qattiq achchiqlanghan qiz derru ömekke qaytip keptu- de, Hésamgha kayip:

-Hésamka, némishqa heqning ishigha chat kérip yürisiz?- deptu.

-Chat kerginim yoq, köngül bölüp qoydum,- deptu Hésam javaben,- anglisam bu yigitningmu anisi bar iken, beribir yaltiyiwalisiz(Ebey ve Emin, 2006a: 45).

Sonunda Ayrilacaksınız

Hisam dans topluluğunda çalışırken topluluktaki bir kız sürekli erkek arkadaş değiştirir, bir erkekle çıktıktan sonra çok geçmeden “Onun maaşı azmış!” ya da “Annesi varmış!” gibi yoktan bahanelerle ondan ayrılmış. Hisam kızın bu yaptıklarına çok kızarmış. Bir gün kız yine bir erkekle çıkmaya başlar. Bir ara, erkek kızı aramaya geldiğinde Hisam’la karşılaşır, Hisam ona:

-Falanca kız sizinle çıkmayacakmış, iletmemi söyledi, der. Erkek çok kızgın bir şekilde gider. Sonraları kızı hiç aramaz. Epey bir zaman geçtikten sonra kız sokakta erkeğe rastlar ve neden aramadığını sorar. Erkek de Hisam’ın dediklerini anlatır. Çok sinirlenen kız hemen çalıştığı yere gelir ve Hisam’a sitem ederek:

-Neden insanların işine karşıyorsunuz? ,der.

-Karışmıyorum. Sadece ilgileniverdim. Duyduğuma göre bu gencin annesi varmış.

Sonunda ondan da ayrılacaktınız, diye cevap verir.

5.5.58 Bashliqni Maxtash

Hésamning bashliqi daimla uni “méni sorunlarda némishqa maxtimaysen?” dep kayiydiken. Bir qétim yuqirdin ehwal igiligüchiler kelgende Hésam bashliqning aldidila kelgenlerge uning teripini qilip bériptu:

-Bizning bashliqtekadem sheherde yoq- de. Bashqisini dimeyla mushu qétimqi östeng chépushqa chiqqanni dey, östeng pütküche bizning bashliq kéche- kündüz ya tüzük tamaq yémey, ya sözlimey...

-Nime qildi?- dep soraptu kelgenlerdin biri qiziqip. Hésam derru javap bériptu:

-Uxlidi(Ebey ve Emin, 2006a: 48).

Başkanı Övmek

Hisam’ın müdürü her zaman ona, “Neden her yerde beni övmüyorsun?” diye sitem eder. Bir keresinde bir amir denetime geldiğinde Hisam onu övmek için:

-Bizim amirimiz gibisi yok. Herşeyi anlatmayayım, şu heşara²⁸ çıktığımız zamanı anlatayım. İş bitinceye kadar bizim başkan gece gündüz demeden, doğru dürüst yemek yemeden, konuşmadan...

-Ne yaptı? ,diye sorar gelenlerden biri merakla. Hisam hemen:

-Uyudu, diye cevap verir.

5.5.59 Emdi Salqindap Qaldi

Ashxanida samsa yep olturghan yigitler aldiliridiki samsining tūgishige pūl tōleshtin qéchip, özini yelpūgen bolup:

-Pah-pah, ashxanining ichi tazimu issip ketti jumu,- déyiship bir-birdin talagha chiqiwaptu.

Ashxanida bir özila qalghan Hésam yéngi qomurghan samsidin ottuzni élip taladikilerni chaqiriptu:

-Kiringlar, hey aghiniler, ashxana emdi xéli salqindap qaldi(Ebey ve Emin, 2006a: 48

Şimdi Serinledi

Lokantada samsa²⁹ yemekte olan gençler önlerindeki samsa bitince para ödemekten kaçarlardı ve yelpaze sallıyormuş gibi yaparak:

-Of of, lokantanın içi de ne kadar sıcak, diyerek birer birer dışarıya çıkmaya başlarlar.

Lokantada tek başına kalan Hisam yeni çıkmış sıcak samsadan otuz tane daha alarak dışarıdakilere seslenir:

-Gelin, arkadaşlar, şimdi lokanta biraz serinledi.

5. 5.60 Emdighu Mozay Bolarsiz

Mehelle doqmushida turghan bir yigit kochidin ötkenla qizlarga gep tashlap sel nérida turghan Hésamning chishini qérishturuptu. Bir chagda kochidin chirayliqqine bir senetchi qiz ötüp kaptu. Héliqi yigit qizgha anglitip:

-Éh, senetchi bolsam idim,- deptu. Bir hazadin kéyin kochidin xush pichim kiyingen tenherketchi qiz ötüptu. Yigit bu doremmu:

-Éh, tenherketchi bolsam idim,- deptu.

Anche ötmeyla néridin mozay yétiligen bir qiz kélip qaptu. Yigit bu qétim ünchiqmay turuptu. Hésam bolsa yigitning yénigha bérıp deptu:

-Qandaq inim, emdighu mozay bolarsiz? (Ebey ve Emin, 2006a: 49).

²⁸ Heşar: Her yıl her köyden belli sayıda insanın devlet adına ücretsiz oralar çalıştığı iş günleri.

²⁹ Samsa: Kıymalı börek

Şimdi Kesin Buzağı Olacaksın

Sokak ortasında oturan bir delikanlı her geçen kıza laf atıp yan tarafında oturan Hisam'ın canını sıkar. Tam bu sırada sokaktan güzel bir sanatçı kız geçer. O genç kız duysun diye:

-Keşke, sanatçı olsaydım, der. Biraz sonra hoş giyimli sporcu bir kız geçer. Genç, bu sefer:

-Keşke, sporcu olsaydım, der.

Çok geçmeden öteden bir buzağıyı çekip götüren bir kadın geçer. Genç, bu sefer ses çıkarmaz.

Bunu gören Hisam hemen erkeğin yanına gider:

-Nasıl kardeşim? Şimdi de buzağı olacaksınız, değil mi? der.

5.5.61 Özemni Yittürüp Qoydum

Tenterbiye zalida walibol musabiqisi rasa qizghin dawamlishiwaqtanda, bér nechche qétim tok kétip tamashichilarning keypini buzuptu. Axirqi qétim tok ketkende, oyun körüwatqan Hésam ornidin turup ensiz warqirashqa bashlaptu:

-Hésam, hey Hésam, nedisen?

-Önderewatamsiz, Hésamka, özingizni özingiz chaqirghiningiz némisi?- dep ajepliniptu Hésamning yénida olturghan yash yigit.

-Önderiginim yoq, - deptu Hésam,- qarangghuda özemni yittürüp qoydum(Ebey ve Emin, 2006a: 50).

Kendimi Kaybettim

Spor salonunda voleybol maçı devam ederken, Birkaç defa elektrikler kesilir, seyircilerin keyfi kaçır. En son elektrik kesildiğinde, maç seyretmekte olan Hisam ayağa kalkıp:

-Hisam, neredesin? diye bağırmaya başlar.

-Sayıklıyor musunuz, Hisam ağabey? Kendi kendinizi çağırıyorsunuz? Bu ne? diye sorar Hisam'ın yanındaki koltukta oturan delikanlı.

-Sayıklamıyorum, karanlıkta kendimi kaybettim, onun için kendimi arıyorum, der.

5. 5.62 Gunah Bolidu

Bir küni Hésam jamaet bilen xetmiquran chéyida bile bolup qaptu. Törde olturghan mehelle imami hedep:

-Ademning süriti bar öyde tekbir éyitish gunah bolidu, tamgha resim chaplash gunah bolidu..., -dewérip, öydeki hemmila resim ewladini alduruwétiptu. Hésam bir chaghda

imamning aldigha qoyulghan konwért ichidiki besh somluq pulni aptu- de, sahipxangha bérıp:

-Bunimu ekétinglar,- deptu. İmamning közi chekchiyiptu- de:

-Hésamidin, bu néme ish? – deptu pokandek qizirip. Hésam chüshendürüptu:

-Teqsir, qarisam puldimu adem süriti bar iken, silini gunahqa shérık bolup qalmisun-

dédim(Ebey ve Emin, 2006a: 52).

Günah Olur

Bir gün Hisam hatim okunulan bir yerde cemaatle birlikte olur. Köşe başında oturan imam ikide bir:

-İnsan resmi olan evde Kuran-ı Kerim okumak günah, duvara resim asmak günah, diyerek evin duvarındaki bütün resimleri bir bir indirtir. Hisam bir ara imamın önüne konmuş zarfın içindeki parayı alıp ev sahibine verir ve “Bunu da alın.” der. Bunu gören imam çok kızar:

-Hisam, ne yapıyorsun? diye bağırır. Hisam imama sakın bir şekilde:

-Sayın Hoca Efendi, baktım paranın üzerinde de insan resmi var, siz de günaha ortak olmayın, diye öyle yaptım, der.

5.5.63 Toyidu- de

Hésamning qoshnisi daim dégüdek mest kélip yawash xotuni bilen jangjangllishidiken, jangjangllashsila mehelleni kötürüwetködek qilip:

-Todum séningdin, ezbirayi toydum!- dep warqiraydiken.

Bir qétimliq ashundaq jédelde qoshnisining awazini yene anglighan Hésamning öydikiliri uningdin soraptu:

-Heyranmen, qoshnimizning “toydum”dep jar sélishi qandaq geptu, néme dégini u?

Hésam öydikilirige chüshendürüp:

-Tamaqni qerelide oxshitip étip bérıp turghandin kéyin toyidu- de! (Ebey ve Emin, 2006a: 53).

Doyar Ya...

Hisam 'ın komşusu devamlı sarhoş halde eve gelip hanımıyla kavga eder. Kavga anında bağırıp çağırarak mahalle halkını rahatsız eder. O, her kavga ettiğinde:

-Doydum senden, vallahi billahi doydum senden, diye bağırır.

İkinci defa aynı bağırışları duyan Hisam 'ın karısı ona:

-Şaşıryorum, komşumuzun “doydum” diye bağırması da neyin nesi? Nasıl iş bu? diye sorar. Hisam karısına:

-Zamanında yemek yapıp önüne koyduğu için, elbette doyacaktır, diye cevap verir.

5. 5.64 Mestlikning Siri

Ashxanidin chiqiwatqanda bir aghinisi Hésamdin soraptu:

-Daim jiq ichsingiz mest bolmaytingiz, bugün azraqdam ichip tengshilip qaladingiza?

-Hésam jawap bériptu:

-Bügün pul xejlep qoydum emesmu (Ebey ve Emin, 2006a: 53) .

Sarhoşluğun Sırrı

Lokantadan çıkarken bir arkadaşı Hisam 'a:

-Her zaman çok içer, sarhoş olmazdınız, bugün ise azıcık içkiyle kafayı buldunuz, neden? diye sorar.

-Bugün para harcadım ya, ondan...

5.5.65 Méhmanliringni Kütüwalghin

Hésam “Medeniyet Zor İnqilabi”da “qara yip”qilip qoyulghandin kéyin héchkim uninggha parang qilmaydighan, öyigimu kirmeydighan boptu. Héyit kelgende ayali nechche deste sangza sélip, jozini raslap qoyuptu, lékin héchkim uning öyige héyitlap kirmeptu. Buningdin xapa bolghan ayali karwatta yétip birdem yighlaptu- de, kéyin uxlap qaptu.

-Bu chaghda Hésam kiyim yapquchni yuluwelip ayalining üstige yéiptu, özi bélige uzun aq lönggini baghlaptu- de, hoyligha chiqip:

-Way dostum, way méni yalghuz tashlap ketken dostum,- dep ünining bariche yighlashqa bashlaptu. Etraptiki qoshnilar Hésamning ayali qazayi-qeder yétip wapat bolghan axshaydu, dep oyliship bir- birlep Hésamningkige kirishiptu, birdemdila öyge adem liq toshuptu. Hésam derhal bérıp ayalning yüzidiki kiyim yapquchni éliwitiptu:

-Tur, xotun, öyge méhman toshup ketti, sangziliringni oshut eziz mémanliringni kütüwal, deptu(Ebey ve Emin, 2006a: 53).

Misafirleri Ağırta

Hisam, Kültür İnqilabı 'nda “devrim karşıtı” olarak ilan edildikten sonra kimse onunla konuşmaz, evine gitmez olur. Bayramlarda karısı defalarca zangza pişirir, masayı donatır ama kimse gelmez. Buna üzülen eşi ağlarken yatakta uyuyakalır.

Bunu gören Hisam elbise örtüsünü kapar, karısının üstüne örter. Beline beyaz bir kumaş bağlayıp avluya çıkar:

-Vay, hayat arkadaşım, beni yalnız bırakıp giden hayat arkadaşım, diye sesi çıktığında ağlamaya başlar. Etraftaki komşuları, Hisam 'ın karısı öldü herhalde, diye düşünerek eve gelirler, ev birden insanla dolar. Hisam hemen gidip karısının yüzündeki örtüyü kaldırır:

-Kalk hatun, ev misafirle doldu. Zangzalarınla aziz misafirlerini ağırta, der.

5.5.66 Xerite Oxshimaydu

“Medeniyet Zor İnqilabi ” mezigilide mektepke kelgen ishchilar teshwiqat etritining bashliqi hemme oqutquchilarni bilimde özige teng qilmaydiken. Bir küni u melum jughrapiye oqutquchisi bilen söz taliship qaptu.

-Yapuniye yawrupagha jaylashqan, -deptu u.

-Toghra emes, asiyagha jaylashqan, - jughrapiye oqutquchisi étiraz bildürüptu.

Bashliq jahilliq bilen öz sözide ching turuwaptu.

Jughrapiye oqutquchisi derhal tamdin dunya xeritisini élip öz sözini ispatlaptu. Bashliq tatirip turup qaptu.

Bayatin söhpetni tingshap turghan Hésam bashliqni ongaysizliqtin qutquzmangchi bolup gepke arlishiptu:

-Uka, her ikkinglarda uqushmasliq boptu. Eslide bashliqning xeritisi bilen sizning xeritingiz oxshimaydiken emesmu! (Ebey ve Emin, 2006a: 54).

Harita Farklı

Kültür Devrimi döneminde okula gelen İşçi Teşvik Grubu başkanı bütün öğretmenleri bilgi bakımından kendisinden aşağıda görür. Bir gün, bir coğrafya öğretmeniyle tartışmaya başlar:

-Japonya Avrupa'dadır, der.

-Doğru değil, Asya'dadır, der coğrafya öğretmeni itiraz ederek.

Başkan, cahilce inadını sürdürür. Coğrafya öğretmeni hemen duvardan dünya haritasını indirir, sözlerini ispatlar. Başkan zor durumda kalır.

-Konuşmaları başından sonuna kadar dinleyen Hisam, başkanı düştüğü zor durumdan kurtarmak için söze karışır:

-Kardeş, ikiniz de birbirinizi anlamamışsınız. Aslında, başkanın haritasıyla sizin haritanız birbirine benzemiyor!

5.5.67 Xotunidin Qorqighanning Paydisi

Biri Hésamdin soraptu:

-Hésamka, xotundin qorqqanning paydisi barmu?

-Bar, - deptu Hésam, - birla paydisi bar.

-U qandaq payda? -Sual sorughuchi qiziqiptu.

-Ashpezlikni öginiwalisen, -deptu Hésam(Ebey ve Emin, 2006a: 55).

Kılıbıqlığın Faydası

Biri Hisam'a:

-Hisam ağabey, kılıbık olmanın faydası var mı? diye sorar.

-Sadece bir faydası var, diye cevap verir Hisam.

-Bu fayda nedir? diye sorar o kişi merakla.

-Aşçılığı öğrenmiş olursun, diye cevap verir Hisam.

5.5.68 Hilimu Yawrupache Terbilepsiz

Hésam bir nechche kishi bilen xizmetdishiningkige méhmangha bériptu. Öy igisi erke oghlini

méhmanlarning aldidida maxtap:

-Balamni yawrupache terbiylidim, qaltis bala boldi jumunglar, -deptu. Shu arida bala özini erkiletken Hésamni waqqide birni uruptu.

-Barkalla -deptu Hésam balini özidin yiraqlitip, xizmetdishigha, -oghlingizni hélimu yawrupache terbiyleptikensiz, eger bashqa yerche terbiyligen bolsingiz, bu kemgiche bizni öydin heydep chiqirirken(Ebey ve Emin, 2006a: 56).

İyi ki Avrupai Eğitim Vermişsiniz

Hisam, bir kaç kişi ile beraber iş arkadaşının evine misafirliğe gider. Ev sahibi şımarık oğlunu arkadaşlarına:

-Oğlumu Avrupa terbiyesiyle büyüttüm, harika bir çocuk oldu, diye övmeye başlar. Tam bu sırada çocuk kendini sevmeye çalışan Hisam'a bir tokat atar.

-Aferin, der Hisam çocuğu kendinden uzaklaştırarak. Ev sahibine de:

-İyi ki, oğlunuzu Avrupa terbiyesiyle büyüttmüşsünüz. Eğer başka ülke terbiyesiyle büyüttmüş olsaydınız, şimdiye kadar bizi evden kovmuş olurdu.

5.5.69 Héli mu Oyghitip Qoyuptu

Kech kirgende tosattinla Hésamning öyige bir nechche aghinisi kélip qaptu. Hésam ularning aldigha dastixan sélip, tamaq ekiriptu. Hésam qarisa aghinilirining biri gepke arlashmay ach közlük bilen tamaqqa tutush qilghili turuptu. Hésam gep arisida, uningdin:

-Adash, siz bular bilen nede uchriship qaldingiz?- deysoraptu.

-Öyde uxlawatqantim, -deptu héliqi aghinisi aghzidiki loqmini yalmap turup,- bular kélip "Hésamningkige barimiz"dep oyghitishti.

-Héli mu oyghitip qoyuptu, -deptu Hésam, -bolmisa, ach qorsa qandaqmu uxlaytingiz? (Ebey ve Emin, 2006a: 56).

İyi ki Uyandırmış

Akşamüstü aniden Hisam'ın evine birkaç arkadaşı gelir.

Hisam onlara sofra hazırlayıp yemek servisi yapar. Hisam, arkadaşlarından birinin sohbeta katılmadan açgözlülükle yemeğe saldırdığını görür. Hisam söz arasında ona:

-Arkadaş, siz onlarla nerede karşılaştınız? diye sorar.

-Evde uyuyordum? der arkadaş ağzındaki lokmayı çiğnerken, evime gelip Hisam'ın evine gideceğiz, diye beni uyandırdılar der.

-Hisam:

-İyi ki uyandırmışlar, yoksa aç karnına nasıl uyurdun? der.

5.5.70 Adem Emeslikini Uxmaptimen

Melum bashliqni Hésam bekmu mensepperes, dep anglighaniken. Bir qétim shu bashliq bilen melum toyda bir tawaqqa olturup qaptu. Bir chaghda sahipxan bosughida turup Hésamdin soraptu:

-Hésamka, siz qaysi tawaqqa qaridingiz?

Hésam tawaqdishini körsitip:

-Mawu adem bilen bir tawaqta olturdum, -deptu. Biraq, tawaqdishi uninggha derhal göliyiptu:

-Hey qandaq nerse sen, mawu adem deysina, méni tonumamsen?

Bayatin uning héliqi mensepperes bashliq ikenlikini bilip olturghan Hésam hoduqmay jawap bériptu:

-Kechürsüz, sizning adem emeslikingizni uxmaptimen(Ebey ve Emin, 2006a: 57).

İnsan Olmadığınızı Anlayamamışım

Hisam, başkanın çok koltuk sevdalısı olduğunu duymuş. Bir keresinde düğünde başkanla aynı sofraya denk gelir.

Ev sahibi Hisam'a:

-Siz hangi sofradasınız? diye sorar.

Hisam sofradaşını göstererek:

-Bu adamla aynı sofradayım, diye cevap verir. Bunu duyan başkan hemen surat asar ve Hisam'a:

-Allah Allah, nasıl bir şeysin? Bu adam ne diyor ya? Beni tanımıyor musun? der.

Daha önceden onu koltuk sevdalısı başkan olduğunu anlamış olan Hisam hiç tereddüt etmeden:

-Kusura bakmayın, sizin insan olmadığınızı anlayamamışım.

5.5.71 Datliship Kitipsiz- de

Hésam yéngi kelgen qoshnisidin soraptu:

-Haraq ichipmu qoyamsiz?

-Wah, burun taza haraq tungi idim denga,- deptu qoshnisi jawaben,- yigirme yil boldi ichmigini.

- Hésam qoshnisigha chaqchaq qiptu:

- Undaqta taza datliship kétépsiz- de! (Ebey ve Emin, 2006a: 58).

Paslanmışsınız

Hisam yeni taşınan komşusuna:

-İçki de içer misiniz? ,diye sorar.

-Eskiden içki küpüydüm, içki içmeyeli yirmi sene oldu, diye cevap verir komşusu.

Hisam komşusuna şakayla karışık:

-Öyleyse çok paslanmışsınızdır, diye cevap verir.

5. 5.72 İgisini Dorighan- de

Bekmu shehsiyetchi bir idare xadimi kochida wélsipit minip kétéwatqaniken, Hésam bilen bile kéliwatqan biri wélsipitlikke keynidin warqiraptu:

-Hoy aghine, wélsipitingizning arqa chqigha qoray qisturulup qaptighu?

-İgisini dorighan- de,- deptu Hésammu tengla warqirap,- quruq mangmaydu! (Ebey ve Emin, 2006a: 58).

Sahibine Benzer

Çok bencil bir memur sokakta bisikletle giderken Hisam 'la birlikte gitmekte olan birisi arkasından:

-Hey arkadaş, bisikletinizin arka tekerleğine kuru otlar sıkışmış? ,der.

-Mal sahibine çeker, boş gezmiyor, diye bağırır Hisam da arkasından.

5.5.73 Eng Tes Orma

Qaysi ashliqning ormisini orimaqning teslikini taliship qalghan bir nechche yigit Hésamning aldigha bérıp soraptu:

-Hésamka, siz köpni bilidighan adem, éytinga, zadi qaysi ashliqning ormisi orumaq eng tes?

-Méningche, qoligha tegmeydighan ashliqning ormisini orumaq eng tes(Ebey ve Emin, 2006a: 58).

En Zor Biçilen Hububat

Hangi hububatı biçmenin daha zor olduğu konusunda tartışan birkaç kişi Hisam 'a:

-Hisam ağa, çok bilgili bir insansınız, lütfen söyleyin, hangi hububatı biçmesi en zordur, diye sorar.

-Bence, kendinin olmayan hububatı biçmesi en zordur, diye cevap verir Hisam.

5.5.74 Pul Xejlesh

Aghiniliri Hésamni daim “Pul xejlimeysen” dep eyipleydiken. Bir küni ular jem bolghanda Hésam ulargha deptu:

-Aghiniler, bugün axsham chüshümde silerni körüptimen.

-Néme qiliwiptimiz?- dep qiziqip soraptu aghiniliri.

-Ashxanida tamaq yewétiptimiz.

-Pulni kim xejleptu?- dep soraptu héliqi aghinisi külümsirep.

-Pulni men xejleptimen,- deptu Hésam,- qéni, emdi nöwet shilerge keldi(Ebey ve Emin, 2006a: 59).

Para Ödemek

Arkadaşları her zaman Hisam 'a para harcamıyorsun, diye kızarlarmış. Bir gün herkes bir araya geldiğinde Hisam onlara:

-Arkadaşlar, dün gece rüyamda sizleri gördüm, der.

-Rüyanda ne yapıyorduk? diye sorar arkadaşları merakla.

-Lokantada yemek yiyorduk, diye cevap verir Hisam.

-Peki, parayı kim ödedi? diye sorar arkadaşı gülerek Hisam 'a.

-Parayı ben ödedim, haydi, şimdi ödeme sırası sizde, der.

5. 5.75 Éshektin Chühshsem

Yazning bir küni Hésam éshek menip sehradın yénip kéliwatqaniken, qorsiqi achqan éshek mangmay turuwaptu. Bir chimenlikke keigende Hésam éshekni qoyuwétip béqiptu, kéyin yolgha chüshey, dep éshekni tutmaqchi boptiken, toyghan éshek qiyghitip zadila tutuq bermeptu. Axir Hésam achchiqida:

“Buda tutiwalsam, üstingdin esla chüshmeymen, chühshsem xotunum talaq”dep qesem ichiptu.

Axir ming japada éshekni tutuq- de minip öyge keptu. Hoyligha kirgende ayali uning aldigha chiqqaniken, Hésam ésektin chühshmeyla:

-Bol, xotun chéying qaynighan bolsa meshegila achiq, qorshaq échip ketti,- deptu. Ayali heyran bolup:

-Sarangmu siz, chay dégenni éshenktin chühshüp, öyge kirip ichmemdu?- deptu.

-Sen héchnémini uqmaysen,- deptu Hésam ayaligha,- eger éshektin chühshsem séning ishing chataq(Ebey ve Emin, 2006a: 59).

Eşekten İnersem

Bir yaz günü Hisam eşek üstünde köyden evine dönerken karnı acıkan eşek yürümez olur. Bir çimenliğe geldiğinde Hisam eşeğini iyice doyurur. Sonra eşeğe binip yoluna devam etmek ister ama eşek kaçır. Hisam çok sinirlenip:

-Bu defa yakalarsam üzerinden hiç inmeyeceğim. Eğer inersem karım benden boş olsun, diye yemin eder. Hisam bin bir zorlukla eşeğini yakalar, binip evine gelir. Evinin avlusuna girdiğinde, karısı onu karşılar. Hisam eşeğinden inmeden:

-Hatun, çayın demlendiyse, bana çay getir. Karnım çok acıktı, der. Karısı şaşkın bir şekilde:

-Delirdin mi? İnsan eşekten iner, eve girer de çayı içmez mi? der.

-Sen hiçbir şey bilmiyorsun. Eğer eşekten inersem senin işin kötü olacak! der Hisam karısına.

5.5.76 Béliq Yötkesh

Bir aghinisi Hésamgha chaqchaq qilip soraptu:

-Aghine, Altaydin nurghun béliq éliwidim mashina, harwa bilen yötkigili bolmaydiken, qandaq qilsam bolar?

-Hésam derru jawap bériptu:

-Buning charisi asan, béliqliringizni tar ériqqa solap heydep kéling (Ebey ve Emin, 2006a: 60).

Balık Taşımak

Bir arkadaşı Hisam'a şaka yapıp:

-Arkadaş, Altay vilayetinden bir sürü balık almıştım. Arabayla, kamyonla taşımak mümkün değil. Ne yapayım? diye sorar.

Hisam hemen:

-Bunun çaresi çok kolay. Aldığınız balıkları dar bir ırmağa boşaltarak getirin, diye cevap verir.

5. 5.77 Jédel

Hésamning ayali tolimu urushqaq, zeher tilliq ayal iken. Bir qétim majiraliship qélip ayali Hésamni tillaptu:

-Er digen sizdek bolamdu? Menze duldulgha tegdim, dep éshekke tégip qaptimen emesmu?

-Géping toptoghra, xotun,- deptu Hésammu, -senmu mendeklam oylap qapsen.

-Xosh, siz némini oylap qaladingiz?- deptu ayali chalwaqap.

-Menmu bulbulni adlim, dep keklikni alghanikenmen emesmu? (Ebey ve Emin, 2006a: 60).

Kavga

Hisam'ın karısı çok kavgacı, zehir gibi konuşan bir kadınmış. Bir keresinde kavga eder ve kocasına:

-Senin gibi erkek mi olur ya? Ben düldülle evleniyorum diye eşekle evlenmişim, der.

-Sözünüz çok doğru karıcığım. Siz de benim gibi düşünmüşsünüz, der Hisam.

-Peki, siz nasıl düşünmüştünüz? diye sorar eşi öfkeyle.

-Ben de bülbülle evleniyorum diye keklikle evlenmişim, der Hisam.

5. 5.78 Köz ve Qulaq

Bir bilim heweskari Hésamdin soraptu:

-Hawa güldürlep chaqmaq chaqqanda néme üçhün awwal yoruqni körüp kéyin awazini anglaymiz?

-Hésam estayidil oylinip jawap bériptu:

-Buning sewebi bekmu addiy, köz qulaqning aldidiraq emesmu! (Ebey ve Emin, 2006a: 61).

Göz ve Kulak

Bir bilgi meraklısı Hisam'a:

-Şimşek çaktığında neden önce ışığı görür, sonra sesini duyarız? diye sorar.

Hisam iyice düşündükten sonra:

-Bunun sebebi çok basit, göz kulaktan önde olduğundan, değil mi? Ondan olsa gerek, diye cevap verir.

5.5.79 Göşni Urush

Hésam göşh alghili bériptiken, natonush qassap göşhning bekmu nachar yéridin tartip bériptu. Hésam soghuqta tonglap dirdiyip qalghan göşhni kichik somkigha sighduralmay, somkining téshidin hedep mushtlawatqanida, tonush bireylen kélip qélip chaqchaq qiptu:

-Aghine, göşte néme gunah, némanchila urisiz?

-Qassapni urghili bolmisa qandaq qilay? -deptu Hésam jawaben(Ebey ve Emin, 2006a: 61).

Eti Dövmek

Hisam et almaya gider, tanımadığı kasap etin kötü yerinden verir. Hisam donmuş eti çantasına sığdıramayınca yumruklamaya başlar. Tam bu sırada tanıdık biri görüp şakayla:

-Arkadaş etin suçu ne? Neden dövüyorsun? diye sorar.

-Kasabı dövmem ya! Ne yapayım? diye cevap verir Hisam.

5.5.80 Shunche Uzun Yerge

Bir qétim Hésamgha uzun yolluq téléfün keptu. Hésam turupkini aghzigha toghurlap warqirap sözlëshke bashlaptiken, yénida olturghan xizmetdashliridin birining ichi pushup:

-Hésamka, boshraq geplehsengmu bolidighu,- deptu.

Hésam étiraz bildürüptu:

-Qizziqkensén, arliqimiz shunche uzun tursa, warqirimisam qandaq anglinidu? (Ebey ve Emin, 2006a: 62).

O Kadar Uzak Yere

Bir keresinde Hisam'a uzak bir yerden telefon gelir. Hisam telefonun ahizesini ağzına yaklaştırıp bağıarak konuşmaya başlar. Yanında oturan iş arkadaşının canı sıkılır:

-Hisam ağabey, sessiz konuşsan da olur, deyince Hisam hemen itiraz eder:

-İlginç insansınız, aramızdaki mesafe uzak, bağıarak konuşmazsam karşı taraf nasıl duyacak, diye cevap verir.

5.5.81 Dunyada Néme Uchluq

Tolimu nepsaniyetchi bir adem Hésamdin gep soraptu:

-Hésamidin, bilemsiz dunyada néme eng uchluq?

-Sizning saqilingiz uchluq, -dep jawap bériptu Hésam oylanmayla.

-Yoq gepni qilmang, qandaqsigha méning saqilim uchluq bolidu? -deptu chöchüp u kishi.

Hésam chüshendürüptu:

-Saqilingiz uchluq bolmisa, shunchiwala qélin yüzingizni qandaq téship chiqatti(Ebey ve Emin, 2006a: 62).

Dünyada En Sivri Şey

Nefsi çok kötü bir kişi Hiam'a

-Hisam, dünyadaki en sivri şey nedir? diye sorar.

- Hisam hiç tereddüt etmeden, sizin sakalınız diye cevap verir.

-Böyle demeyin, nasıl olur da benim sakalım dünyadaki en sivri şey olur? diye sorar o kişi.

Hisam ona:

-Sakalınız sivri olmasaydı, bu kadar kalın yüzünüzü³⁰ delip çıkamazdı, diye cevap verir.

5.5.82 İttek ve Bulbuldek

Neshterdek soghuq künlerning biride, Hésam bir nechche aghinisi bilen bile kétiwitip, chong kochigha kelgende muzlap kas-kas titrewatqan bir aghinisige chaqchaq qiptu:

-Pah! Aghine, ittek titrewatisenghu.

Aghinisi derru öngüptu:

-Némdaq deysen?

Hésam derhal gépini ongshiwaptu:

-Yoqsu, bulbuldek titrewatisen deymen- de! (Ebey ve Emin, 2006a: 63).

İt ve Bülbül Gibi

Çok soğuk bir gün Hisam birkaç arkadaşıyla beraber yolda yürürlerken, soğuktan tir tir titreyen bir arkadaşına şakayla:

-Vallahi, arkadaş, it gibi titriyorsun? der.

Arkadaşı bu lafı duyunca hemen bozulur.

-Ne gibi dedin? diye sorar.

Hisam hemen lafı değiştirip:

-Yok, bülbül gibi titriyorsun, demiştim.

5.5.83 Sheher Sorash

İkki kishi özara qiziriship qélip, biri yene birige maxtinip warqiraptu:

³⁰Kalın Yüz: Utanmaz insan.

-Özengche xeqni közge ilmayısına, dadamchu, sheher sorap ötken adem, bilemsen, sheher sorap ötken.

-Néme deysina?- yene bir kishi külüp soraptu,-séning dadang nelerde yürüp sheher sorighaniken?

Chtte turghan Hésam gepke arlishitu:

-Nede yürüp sheher sorighan demsiza, oqet qilip yurtmuyurt kézip yürgen chaghliroda “Mawu qaysi sheher? Awu qaysi sheher?” dep bilmigen sheherlirini sorighan- de(Ebey ve Emin, 2006a: 63).

Şehir Sorma³¹

İki kişi kavga eder, biri diğerine kendini överek:

-Kendince başkalarını küçümsüyorsun ama benim babam şehir soran adam, biliyor musun? Şehir soran adam.

-Ne diyorsun, ya? Senin baban nerelerde dolaşıp şehir sormuş? der oradaki insanlardan biri gülerek.

Bir kenarda duran Hisam hemen söze karışır:

-Nerelerde dolaşıp şehir sormuş mu dedin? Ticaretle uğraştığı için şehir dolaştığı günlerde, “Bu hangi şehir?”, “O hangi şehir?” diye bilemediği şehirlerin adını sormuştur, der.

5.5.84 Top Oynamaqchiduq

İdare xizmetchilirining ishtin siritqi meshghulati üçün yasitilghan tiktak top üstilini bölüm bashliqi öyighe ekétip özining qiliwaptu. Buningdin ghezeplengen Hésam bir nechche kadir bilen meslihetliship, top, palaq, sétkilirini kötürüşhüp bashliqning öyighe keptu- de, uni chaqiriptu.

-Bir yerge chaqirip kelgen bolsanglar baralmaymen,-deptu derwaza aldigha chiqqan bölüp bashliqi,- öyde yüzlük méhmanlirim bar.

-Héch yerge chaqirip kelginimiz yoq,- deptu Hésam jiddiy qiyapette,- méhmanliringizni talagha achiqip tursingiz, biz tiktak top oynaymiz(Ebey ve Emin, 2006a: 64).

Top Oynayacaktık

Çalışanların boş zamanlarında kullanması için yaptırdıkları tenis masasını bölüm başkanı çalıp evine götürür. Buna kızan Hisam birkaç memur arkadaşıyla beraber raket ve toplarını alıp başkanın evinin önüne gelir ve başkanı çağırır.

Başkan:

-Bir yere davet etmeye geldiyseniz, bugün gidemem. Çünkü evimde çok değerli misafirlerim

³¹Şehir Sorma(Sheher sorash): Mecazi anlamda, şehir yönetmek anlamına gelir

var, der kapının önüne çıkararak.

-Sizi bir yere davet etmek için gelmedik. Misafirlerinizi dışarıya çıkarın. Biz size masa tenisi oynamaya geldik, der Hisam.

5. 5.85 Ölmeydighan Boldung

Bir aghinisini éghir aghriq, dep anglighan Hésam uni yoqlap doxturxanigha bériptu. Aghinisi yatqan yataqning aldida aghinisini tekshürüp chiqqan bir tonush doxtur bilen doqurushup qaptu. Hésam doxturdin aghinisining ahwalini sorap, uni yaxshiraq dawalashni tapilaptu. Hésam doxtur bilen xoshliship aghinisining yénigha kirishige, könglü yérin bolup turghan aghinisi yighlap:

-Aghine, yaxshi bolalmaydighan oxshaymen, yash turup ölüp kétidighan boldum, balam kichik idi,- deptu.

Hésam uninggha teselli birip deptu:

-Yighlima, adash, men dohturgha étip qoydum, ölmeydighan boldung(Ebey ve Emin, 2006a: 64).

Artık Ölmeyeceksin

Arkadaşının ağır hasta olduğunu duyan Hisam onu ziyaret etmek için hastahaneye gider.

Hasta odasının önünde arkadaşını tedavi etmekte olan bir doktorla karşılaşır. Hisam doktora arkadaşının durumunu sorar ve onu iyi tedavi etmesini tembih eder.

Hisam doktorla vedalaştıktan sonra hasta odasına girdiğinde, üzgün olan arkadaşı ağlayarak:

-Arkadaşım, ben iyileşemeyeceğim! Genç yaşta ölüp gideceğim galiba. Çocuklarım henüz çok küçük, der.

Hisam onu teselli edip:

-Ağlama arkadaş. Ben doktora söyledim. Artık ölmeyeceksin, der.

5.5.86 Yürekning Dap Chélishi

İdare ashxanisining tamiqi bir mezigil bekmu nacharlishop kétiptu. Bir küni yuqiridin ashxana ehwalini tekshürüp bashliq kélip qalghachqa, bir waxliq tamaq bekmu yaxshi étilip, adettikidin köp bériliptu. Bir nechche kishiler qatarida Hésamningmu ashqazini buni kötörelmey, aghrip qaptu. Etisi u doxturgha bériptu.

-Yürikingiz dap chélip qaptighu, burader?- deptu uni tekshürüp körgen tonush doxtur chaqchaq qilip.

-He,- deptu Hésam,- axsham achchiq üçhiyimde toy bolghan, shunga dap chéliwatidu(Ebey ve Emin, 2006a: 65).

Kalbin Tef Çalması

Çalıştığı dairenin yemekleri bir dönem çok kötüleşir. Lokantayı teftiş etmek için yöneticilerin geldiği bir gün yemekler çok güzel hazırlanır ve bol kepçeden servis yapılır. Çok yiyen kişilerden biri olan Hisam da midesinden rahatsızlanır. Ertesi gün hastaneye gider ve doktor arkadaşı:

-Kalbiniz tef çalmış arkadaş, der tanıdık Doktor Hisam'a şaka yaparak.

Hisam:

-Evet ya, dün akşam bağırsaklarımda düğün olmuştu. Onun için kalbim tef çalıyor, der.

5.5.87 Kemtük Chish

Hésamning uttur ikki chishi yoq iken. Bir aghinisi uni mazaq qilmaqchi bolup:

-Aghine, chishingning kemtük yérige tam soqturuwalsang bolmamdu?- deptu.

-Belli, bu jayida meslihét boldi!- deptu Hésam,- undaқта bir yoli gélimgha qurlushmu salduruwalidikenmen- he!

- Yaxshi gep, -deptu aghinisi, -emse bashqa yerlernimu qoyup, meshrepni künde séning gélingdila oynaydikenmiz -de.

Hésam derru deptu:

-Meshriplinglar rasa qizighanda birla “öhö” désem, hemming özüngni yerde körüshisen-de...(Ebey ve Emin, 2006a: 65).

Eksik Diş

Hisam'ın otuz iki dişi yokmuş. Bir arkadaşı onu küçük düşürmek için:

-Arkadaş, dişlerinizdeki eksik yerlere duvar örseniz olmaz mı? der.

-Aferin! Bu çok güzel fikir oldu. Öyleyse bu bahaneyle boğazıma da bir bina yaptırayım? der Hisam.

- Çok güzel fikir oldu. Öylese başka bir yer aramaz, her gün senin boğazında meşrep yaparız, der arkadaş.

Hisam hemen:

-Eğlenceniz kızıştığında bir “Öhö! Öhö!” dersem hepiniz yere düşersiniz, diye karşılık verir.

5.5.88 Téléfonda Sözlshish

Hésam téléfonda sözlshish körmigeniken, bir küni melum idare bilen sözlshishke toghra keptu.

-Wey, dégen awaz keptu turupkidin, -tünügünki matériyallardin silerge nechchisi bardı?

Hésam derru turupkini üstelge qoyuptu -de, bir qedem chikinip, quchiqini keng yéyip:

-Wey, mana mushunchilik keldi, -deptu(Ebey ve Emin, 2006a: 67)

Telefonla Konuşmak

Hisam hayatında hiç telefonla konuşmamış. Bir gün çalıştığı dairedede telefonla konuşmaya mecbur kalır.

“Alo” sesinin hemen ardından karşıdaki kişi:

-Dünyâ malzemelerden sizlere kaç tanesi ulaştı? diye sorar.

Hisam hemen ahizeyi masanın üzerine koyar, bir adım geri çekilir ve iki elini genişçe açıp:

-İşte bu kadar geldi, diyerek kulacıyla gösterir.

5. 5.89 Dana Jawap

Hesamni bekmu dana, dep anglighan bir yigit uningdin soraptu:

-Hesamka, men nemishqa munchiwala seriql, shuni dep beringa.

-Hesam “men nedin biley” desimu yigit unimay turuwalghandin keyin uningdin soraptu:

-Xop, dep bersem dep berey, awwal shuni degine dadang neme ish qilidu?

-Rishale etip satidu, -deptu yigit.

-He boldi, -deptu Hesam jawap berip, -Dadang tuxumning eqida rishale yasap, seriqlida seni yasighaniken(Ebey ve Emin, 2006a: 67).

Zekice Cevap

Hisam 'ın çok zeki bir insan olduğunu duyan bir genç ona:

-Hisam ağabey, neden ben bu kadar sarıyım? diye sorar.

-Hisam:

-Ben nereden bileyim? der ve cevap vermez. Ama o ısrarla Hisam'a sorar:

-Peki, o zaman, söyleyeyim, der ve ona:

-Baban ne iş yapıyor? diye sorar.

-Rişale yapıp satar, diye cevap verir genç.

-Tamam, anladım! Öyleyse, baban yumurta akından rişale, sarısından ise seni yapmış, diye cevap verir Hisam.

5. 5.90 Sétip Pul Qilip Qoydum

Hesam idarede gezit- zhornal tarqitish xizmitini ishlep yurgen kunlarning biride bashliqi Hesamgha:

-Gizitimni yighip, ay toshqanda bireqla bergin,- deptu. Ay toshqanda Hesam bir ayliq gezitni yighip bashliqning ishxanisigha ekiptiken, bashliq:

-Mening hazir oqushqa waqtim yoq, setip pulini ekirip bergin, -deptu. Buningdin renjigen Hesam keyinki aygha bashliqni gezitke mushterilikke tizimlatmay pulni saqlap qoyuptu.

Bir kuni bashliq uni bolumge chaqirip soraptu:

-Bu ayliq gézitimni ekirip bermeysenghu?

Hésam deptu:

-Tapshuruqingiz boyiche bu ayliq gézitingiznimu sétip pul qilip qoydum(Ebey ve Emin, 2006a: 68).

Satıp Paraya Dönüştürdüm

Hisam 'ın devlet dairesinde gazete ve dergi dağıtma işiyle uğraştığı günlerde daire başkanı ona:

-Gazeteleri biriktirip ay sonunda bana ver, der. Ay sonunda Hisam ay boyunca biriken bütün gazeteleri toplayıp başkanın odasına götürür. Bunu gören başkan ona:

-Benim şimdi gazete okuyacak zamanım yok. Onun için bu gazeteleri sattıktan sonra parasını bana getir, der.

Buna üzülen Hisam sonraki aylarda da başkana gazete vermez, parasını cebinde bekletir.

Başkan günlerden bir gün Hisam 'ı odasına çağırıp:

-Bu ayın gazetelerini neden bana getirmiyorsun, diye sorar.

-Hisam:

-Dediğiniz gibi, bu ayın gazetelerini satıp paraya dönüştürdüm, diye cevap verir.

5. 5.91 Yüzsiz

Hésam képil bolup bir qoshnisigha bir aghinisiningétini élip bériptu. Qoshnisi dégen qerelide pulni bermey, Hésamni aghinisining aldida köp yalghanchi qiptu. Aridin yérin yil ötüp bir küni hésam héliqi pulni süylep yene qoshnisigha yoluquptu.

-Way burader, -qoshnisi daimliq hilisini ishlitip gep yorghilitiptu, -shu pulni waqtida jaylap bérelmey her qaysinglarning aldida yüzüm qalmidighu zadi.

-Xatalashtingiz, qoshnam, -deptu Hésam, -sizde ezeldinlam yüz bolmighan, yene nening yüzining gépini qilip yürisiz? (Ebey ve Emin, 2006a: 68).

Yüzsüz

Hisam kefil olup bir arkadaşının atını komşusuna satın alır. Komşusu zamanında parasını vermeyerek Hisam 'ı arkadaşının önünde mahcup eder. Aradan yarım yıl geçtikten sonra Hisam para istemek için yine komşusuna uğrar.

-Canım kardeşim, diyerek lafı kıvırır, parayı zamanında ödeyemedim, sizlerin önünde yüzüm kalmadı, der arkadaşı.

-Yanlı şöylediniz komşum, sizin eskiden beri yüzünüz yoktu. Hala, hangi yüzden söz ediyorsunuz? der Hisam.

5.5.92 Méni Chishlimeydu

Hésamning öyide qonup kéchiche haraq ichishken ikki aghine etisi etigende yene haraq jédilini qiptu:

-Aghine, birer romkidin ichmeylimu?

-Etigendimu haraq ichemdu, chay ichinglar, -deptu Hésam.

-Haraq ichkinimiz yaxshi, -deptu aghiniliri, -séni ahshamqi haraq chishliwalmidimu?

-Hésam ulardinmu quw keptu.

-Yoqsu, -deptu u, -ahshamqi haraq men bilen tonush, méni chishlimeydu(Ebey ve Emin, 2006a: 69).

Beni Çarpmaz

Hisam'ın evinde kalıp sabaha kadar içki içen iki arkadaşı ertesi sabah yine içkiden söz eder:

-Arkadaş birer kadeh içmeyelim mi?

-Sabahın köründe içki mi içilir? Çay için, arkadaşlar, der Hisam.

-İçki içsek daha iyi, der Hisam'ın arkadaşları. Dünkü içki seni çarpmamış mı?

Hisam kurnazlıkla arkadaşlarına:

-Hayır. Dünkü içki beni tanyor, çarpmaz, der.

5.5.93 Köngül Bölüş

Bir kishi Hésamgha shikayet qilip:

-Ayagh kiyim karxanisigha bir parche chétik sétiwilish üçhün qatrawatqinimgha ikki ay boldi, yene nechchilik mangdurarkin? -deptiken, Hésam uninggha teselli bériptu:

-Hich weqesi yoq, bilsingiz bu shizge köngül bölgin, köprek yol mangsingiz, tiningiz saghlam bolidu.

-Emse, pikapta kelgenlerge derru hel qilip bérighu, -deptu héliqi kishi qanaetlenmey. Hésam chüshendürüptu.

-Ularning dégen yürek késili bar- de! Tola méngishqa bolmaydu, köngül bölüş لازم(Ebey ve Emin, 2006a: 69).

Yardımcı Olmak

Biri Hisam'a yakınarak:

-Ayakkabı fabrikasına birkaç çetik satın almak için iki aydır gidip geliyorum. Yine ne kadar koşturtacaklar beni? der.

Hisam onu teselli ederek:

-Önemli değil, biliniz ki, bu size gösterilen bir ihtimam. Çok yürürsünüz, vücudunuz sağlam olur, der.

-Öyleyse neden makam arabasıyla gelenlerin işini hemen hallediyorlar? diye sorar o kişi Hisam'ın cevabından memnun olmayıp.

Hisam tekrar açıklar:

-Onların hepsi kalp hastası, fazla yürümeleri sakıncalı, ihtimam göstermek lazım.

5. 5.94 Doklatchi

Yighindin chiqiwétip Hésam yénidiki kishige deptu:

-Bayaqi bashliq haraq ichishke qarshi turush heqqide taza kélishtürüp sözlidi- he!

-Sen u kishini tonumsen?- deptu buradiri.

-Tonuymen, -deptu Hésam, -téxi tünügünla ashxanida uning bilen gheriq mest bolghuche ichishken(Ebey ve Emin, 2006a: 71).

Konuşmacı

Toplantıdan dağılırken Hisam yanındaki kişiye:

-Şu yönetici içkiyle mücadele konusunda çok güzel bir konuşma yaptı, der.

-Sen o kişiyi tanıyor musun? diye sorar arkadaşı.

-Tanıyorum, daha dün onunla lokantada sarhoş oluncaya kadar içmiştik, der Hisam.

5.5.95 Piyma

Etiyazda sheherning köpligen kochirilir adem dessügüsiz patqaq bolup kétiptu. Shundaq künlerning biride Hésam putigha piyma kiyip yol asrash idarisige kırıptu.

-Hésamidin, etiyazda piyma kiyiwalghiningiz némissi? -heyran bolup soraptu uni körgen yol asrash idarisining bashliqi.

-Silerning yollarni patqaqtin tazlashqa waqit chiqırmighininglarni bilgechke, -dep chüshendürüptu Hésam bashliqqa, -patqaq qurutay, dep kiyip chiqqanidim(Ebey ve Emin, 2006a: 71).

Yün Çizme

İlkbaharda şehrin bütün cadde ve sokakları çamurla dolar. Böyle günlerden birinde Hisam ayağına yün çizme giyip Karayolları Şubesi'ne gider. Onu gören Karayolları Şubesi başkanı şaşkınlığını gizleyemeyip:

-Hisam, bu ayda yün çizme mi giyilir? diye sorar.

Hisam ise:

-Sizlerin sokakları temizlemeye zamanınız olmadığını bildiğim için cadde ve sokaklardaki çamurları temizleyeyim diye yün çizme giydim, cevabını verir.

5.5.96 Bixeterlik

İdaridikiler yazliq seylige chiqqanda, köpchilik deryada sugha chömülüptu. İdare bashliqi özi sugha chüshmey, hede bashqılarni suning uyer- buyérini boylap béqishqa ündeptu.

Buningdin ejeplengen muawin bashiliq soraptu:

-Némishqa özingiz qirghaqta turuwélip, bashqılarnila sugha chüshüşke üneysiz?

Bashliq aghzini sözge ömelligüche, uning ornigha Hésam jawap bériptu:

-Bixeterlik birinji- de! (Ebey ve Emin, 2006a: 72).

Güvenlik

Dairede çalışanlar yazın pikniğe çıkarlar. Herkes nehirde suya girer. Daire başkanı suya girmez ama başkalarını suya girmeye davet eder. Buna şaşırان daire başkan yardımcısı:

-Neden siz bir kenarda durup başkalarını suya girmeye davet ediyorsunuz? diye sorar.

Başkan cevap vermeye çalışırken, Hisam onun yerine:

-En önemlisi güvenlik, diye cevap verir.

5.5.97 Sual- Jawap

Bir kishi Hésamgha deptu:

-Hésamidin, balini az tépishning payda-ziyini heqqide sizdin sual sorimaqchidim.

-Sorang,- deptu Hésam. Héliqi kishi soraptu:

-Bala bolsa bir?

-Oynaysiz pir-pir.

-Bala bolsa üç?

-Kétidu köp küch.

-Bala bolsa besh?

-Küningiz bolar tes.

-Bala bolsa alte?

-Qanat –quyriqingiz katle.

-Bala bolsa sekkiz?

-Ghem- ghusingiz cheksiz.

Héliqi kishi qayil bolup béshini lingshitiptu(Ebey ve Emin, 2006a: 75).

Soru -Cevap

Biri Hisam'a:

-Size az çocuk yapmanın zararı ve faydası konusunda soru sormak istiyorum, der.

-Buyurun, sorun, der Hisam.

O kişi:

- Çocuk olsa bir?
- Oynarsın pır pır.
- Çocuk olsa üç?
- Harcarsın çok güç
- Çocuk olsa beş?
- Geçim olur hiç.
- Çocuk olsa altı?
- Kanadınız yarı.
- Çocuk olsa sekiz?
- Derdiniz sınırsız.
- O kişi ikna olup başını sallar.*

5. 5.98 Kövrük Yoq, Kétip Qaldi

Hésam bir aghinisi bilen derya boyida olturghanda, u qattin bir ayrupilan uchup kélip derya yaqılap bir ayliniptu- de, keynige yénip kétiptu. Aghinisi heyran bolup:

- Hésam, ayrupilan keynige yénip kettighu?- deptu.
- Kövrük yoq- de,- deptu Hésam,- shunga deryadin ötelmey kétip qaldi(Ebey ve Emin, 2006a: 75).

Köprü Olmadığı İçin Gitti

Hisam bir arkadaşıyla nehir kenarında otururken bir uçak gelir, nehir kenarında bir tur attıktan sonra uzaklaşır. Arkadaşı şaşkınlıkla:

- Hisam, uçak geri dönüp gitti, neden acaba? diye sorar.
- Köprü yok ya, geçemeyince geri dönüp gitti, der Hisam.

5. 5.99 Musht Qorup Yéduq

Mehellidiki bir lükçek Hésamning özini mesxire qilishigha chidimay, kéchisi yolda paylap turup, uni qattiq uruptu.

Etisi héliqi lükçek kochida yüz- közi ishshighan halda kétiwatqan Hésamni körüp héchnéme uqmighandek soraptu:

- Hésamka, néme boldingiz?
- Axsham doqmush mehellidiki bir meshrepke daxil bolup qéliwédim, uka,- dep jawap bériptu Hésam,- rasa kélishtürüp musht qorighaniken, ach qorsaqqa jiqraq yewétiptimen(Ebey ve Emin, 2006a: 76).

Yumruk Kavraması

Mahallenin kabadayısı Hisam 'ın kendisini küçük düşürmesine dayanamaz. Geceleyin yolda

gizlenir, onu güzelce döver.

Ertesi gün, yolda yüzü gözü yara bere içinde gitmekte olan Hisam'ı görüp hiçbir şey olmamış gibi:

-Hisam ağabey, ne oldu size? diye sorar.

-Akşam mahalle arasındaki bir eğlenceye katılmışım. Çok lezzetli bir yumruk kavuraması yapmışlar. Aç karnıma tika basa yedim, diye cevap verir.

5.5.100 Musabiqide

Yüz métirgha téz yügürüş musabiqiside pellige yéqinlap qalghan Hésam birdin toxtap arqisigha yügürüşke bashlaptu.

-Hoy Hésam, -néme boldi? -deptu heyran bolghan répir. Hésam:

-Répirlerge alghach kelgen sowghatni bérishni untup qaptimen, deptu.

Yarışmada

Yüz metre hızlı koşu yarışmasında bitiş çizgisine yaklaşan Hisam aniden durur ve geriye doğru koşmaya başlar.

-Hisam, ne oldu sana? diye sorar hakem şaşkınlıkla.

-Hakemlere vereceğim hediye getirmeyi unutmuşum, der Hisam(Ebey ve Emin, 2006a: 77).

SONUÇ

“Uygur Halk Mizahının Önemli Tipleri(Nesirdin Ependi, Seley Çakkan, Molla Zeydin, Hisam Kurban)” adlı bu çalışmamızda, XinJiang Uygur Özerk Bölgesi, Çin ve Türkiye’deki önemli mizah çalışmaları ve Uygur mizah tiplerini inceledik. Çalışmamızda; mizah(gülmece), fıkra ve nüktenin ne olduğu, mizahın temel özellikleri, Batı ve Doğu’da yapılmış önemli mizah çalışmaları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Mizah, fıkra ve nükteyi çıkış noktası olarak Uygur halk mizahının özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Uygur Halk mizahların en önemli özellikleri halkçılığı ve toplumun içinde bulunan keskin sınıfçılığı konu edinmesidir.

Uygur halk mizahlarının çoğu Nesirdin Ependi adına yapılmış olduğu için halk o tipteki mizahları“Ependi mizahları” diye adlandırmaya alışmıştır. Türk sözlü kültürünün en tanınmış karakterlerinden olan Nasreddin Hoca, Türkçenin konuşulduğu ve Türk kültürünün yaşatıldığı her coğrafi alanda bilinmekte ve fıkraları anlatılmaktadır. Uygur halkı arasında geniş şekilde yayılan mizahların başkahramanı olan “Nesirdin Ependi Uygurların çalışkan, korkmaz, cesur, akıllı, iyi yürekli, şakacı, adil, asil özellikleriyle kendisinde yansıtan ebedî bir kahramandır”. (İsmayil ve Savut, 2002: 142)

Nesirdin Ependi mizahlarının mükemmelleşip bir sanat türü olarak uzun zaman yaşaması ve yayılmasına sebep olan şey söylediğimiz gibi keskin sınıfçılığı ve halkçılığıdır. Nesirdin Ependi mizahlarının bu iki önemli sosyal özelliğinden başka Nesirdin Ependinin keskin dili ve sözleri onun asıl karakterini çok açık şekilde ifade eder. Her bir kelime ve cümlesi onun duygularını bize anlatır. Nesirdin Ependi mizahları çok kısa olup anlattığı olay çok basit, hicivli ve komiktir. İfadesi güçlüdür, ana fikri anlatmak için lafı dolandırmadan direk ifade eder.

Nesirdin Ependi bazı fıkralarında çok “aptal”, “cahil”, “masum” olarak karşımıza çıkar. Bazı insanlar Nesirdin Ependi’nin böyle bir görüntü ile ortaya çıkmasını istemezler. Ama bizce bu durumlar Nesirdin Ependi karakterinin mükemmelliğini kötü şekilde etkilemez. Çünkü aptallık ve zekilik birbirine karşıt olan iki farklı özelliktir. Sadece zekilik değil aptallık da insanlara bir şeyler öğretebilir. Nesirdin Ependi’nin aptallığı ve masumiyeti arkasında büyük bir zeka ve cesaret saklıdır. O yüzden bu türdeki mizahlarda insanlar aptallık değil cesaret ve akıl öğrenir. Biz Nesirdin Ependi’yi bir aktör olarak kabul edecek olursak o sahnede her türlü rolü oynar. Bazen zeki ve akıllı biri olarak başka insanlara yol gösterir, yine bazen aptal, cahil olarak karşımıza çıkıp bize karşı taraftan akıl verir. İyi incelediğimizde Nesirdin Ependi’nin kendi düşmanları önünde aptal ve cahil değil halk önünde kuzu gibi,

düşman önünde cesur kaplan gibi olduğunu hissedebiliriz. Nesirdin Ependi aptal gibi önümüze çıktığında biz çok güleriz ama aynı anda akli da sezeriz. Nesirdin Ependi karakterinin böyle çeşitli türde ortaya çıkması mizah edebiyatının rengârenk olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer böyle bir özelliği olmazsa mizahlar dikkat çekiciliğini kaybeder. Buradan da anlayabiliriz ki Nesirdin Ependi sadece kendine has özellikleri olan çok özel bir karakterdir.

Seley Çakkan ve Molla Zeydin, 19. yüzyılda Xinjiang Özerk Bölgesi coğrafyasında yaşamış iki fıkra tipidir. Yetenekli söz ustası olan iki Uygur fıkra tipine ait fıkralar içerik açısından aynı özelliği taşımaktadır. Seley Çakkan ve Molla Zeydin'e ait fıkralar 19. yüzyıl Uygur halkı için işgalci Çin-Mançu yönetimine, zulme, baskıya, sınıf farkına, eşitsizlik ve adaletsizliklere, angaryaya, sömürüye, asimilasyon politikalarına şiddetle karşı çıkmak gibi anlamlar taşır. Seley Çakkan ve Molla Zeydin, fıkraları vasıtasıyla dönemin siyasi, sosyoekonomik, kültürel ortamını gözler önüne sermektedir. Uygur halkının maruz kaldığı işgal döneminde çektiği sıkıntılara tercüman olan Seley Çakkan ve Molla Zeydin, onlara haklı mücadelelerinde moral kaynağı olmuştur. Bu sayede toplumsal bellekte yaşananlar kayda geçmiştir.

Hisam Kurban Uygur halk mizah sanatını devam ettiren, zenginleştiren ve yayan bir insan olarak çağdaş Uygur edebiyatında Nesirdin Ependi, Seley Çakkan ve Molla Zeydin gibi adından sürekli bahsedilen bir şahsiyete dönmüştür. 1982 yılından 1998 yılına kadar Mahmut Muhammet'in derleme çalışmaları sonucu Hisam ile ilgili altı kitap yayımlanmıştır. Bu şekilde, Hisam nükteleri Xinjiang Uygur Özerk Bölgesinde halk arasında ve bilim âleminde tanınmıştır.

Nesirdin Ependi, Seley Çakkan, Molla Zeydin ve Hisam Kurban fıkralarında gülmece unsurunun arkasında verilen ortak mesajların Uygur egemen sınıfın hukuksuz ve adaletsiz uygulamalarından duyulan rahatsızlığı keskin ve mizahi bir dille fıkralarında dile getirmişlerdir. Böylelikle Uygur halkının adeta sesi olmuşlardır. Nesirdin Ependi, Seley Çakkan, Molla Zeydin ve Hisam Kurban fıkralarında çalışkan, adil, dürüst ve saygılı olmak gibi güzel ahlakın övüldüğü ve ahlaka dair bir öğüt verme hususunda bu durumun, fıkralar ve onların içeriğiyle desteklendiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ayyıldız, M. ve Birgören, H. (2017). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Akçağ Yayınları, Ankara
- Aristoteles. (1995). *Poetika*. (Çev. İ.Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul
- Arslan, M ve Öger, A. (2008). “Uygur Türklerinde Bazı Çalgılar ve Çin Kültürüne Etkisi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 5(2):9-16.
- Bergson, H. (2017). *Gülme Komiğin Anlamı Üzerinde Deneme*. (Çev. M.Ş. Tunç), Dergah, yayınları, İstanbul
- Bayrakdar, L. ve Tek, B. (2015). *Bergson’dan Mustafa Şekip’e “Gülme”*. Aktif Düşünce Yayınları, Ankara
- Çakmak, V. ve Baş, Ü. (2016). “Mizah Tarzları Ve Problem Çözme Becerileri: Aksaray Büro Çalışanları Üzerine Bir Uygulama”. *Erciyes İletişim Dergisi “Akademia”*, 4(4):116-134.
- Ekici, M. (2008). “Gülme Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları”. *21. Yüzyıl Nasreddin Hoca ile Anlamak Uluslararası Sempozyum Bildiriler*. 8-9 Mayıs 2008, Akşehir, s.271-280.
- Ebey, A. ve Emin, E. (2006a). *Hisam Nükteleri (Hesam Chaqchaqliri)*. Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- Ebey, A. ve Emin, E. (2006b). *Uygur Halk Mizahları (Uyghur Xelq Letipiliri)*. Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- Ebey, A. ve Emin, E. (2007a). *Uygur Halk Mizahları 1 (Uyghur Xelq Letipiliri 1)*. Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- Ebey, A. ve Emin, E. (2007b). *Uygur Halk Mizahları 2 (Uyghur Xelq Letipiliri 2)*. Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- Ebey, A. ve Emin, E. (2007c). *Uygur Halk Mizahları 3 (Uyghur Xelq Letipiliri 3)*. Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- Ebey, A. ve Emin, E. (2007ç). *Uygur Halk Mizahları 4 (Uyghur Xelq Letipiliri 4)*. Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- Ebey, A. ve Emin, E. (2007d). *Uygur Halk Mizahları 5 (Uyghur Xelq Letipiliri 5)*. Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- Emet, E. (2013). *Nüktedan Hisam Kurban*. Grafiker Yayınları, Ankara
- Güvemli, Z. (1949). *Türk Mizah Edebiyatı Antolojisi*. Varlık yayınları, İstanbul
- Güler, Ç. ve Güler, B. (2010). *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimleri*. Yazıt Yayınları, Ankara
- Göçgün, Ö. (2009). “Süleyman Nazif’te Nükte ve Hazırcevaplılık”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (39 Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı):173-186
- İsmayil, O. (1998). *Halk Sözlü Edebiyatı Hakkında Genel Beyan (Xelq Éghiz Edebiyatı*

- Heqqide Omumy Bayan*). Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- İsmayıl, O. ve Savut, T. (2002). *Uygur Halk Sözlü Edebiyatı*(Uyghur Helq Éghiz Edebiyatı). Xinjiang Halk Yayını, Urumqi
- İnce.D, G. (2017). “Gülmek Şakaya Gelmez”. *Koç Üniversitesi Fener Dergisi*, (11):2-3
- Kahraman, F. (2008). *Ergenlerde Arkadaşlık İlişkisi İle Mizah Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*, (Çev. K. Aysevener ve Ş. Soyer), İris Yayınları, İstanbul
- Koçer, H., Eskidemir, S. ve Özbek, T. (2012). “6 Yaş Çocuklarının Mizahi Tepkilerinin Paul E. McGhee’nin Mizah Gelişim Evrelerine Göre incelenmesi”. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4):82-93.
- Kirim, A.(2015). “Ependi, Kültür İletişim Elçisi”(Afanti-Wenhua Jiaoliu de Shizhe). *Çin Akademik Dergisi*, (8):1-2.
- Muhammet, A. (2002). *Halk Sözlü Edebiyatı Hakkında Genel Beyan (Xelq Éghiz Edebiyatı Heqqide Omumy Bayan)*. Xinjiang Fen-Teknik Sağlık Yayını ve Xinjiang Üniversitesi Yayını, Urumqi.
- Muhammet, A. (2001). *Halk Sözlü Edebiyatından Soru –Cevaplar (Xelq Éghiz Edebiyatidin Sual- Javaplar)*. Kaşgar Uygur Yayını, Kaşgar.
- Muhammet, A. (2011). *Uygurlar’ın Edebiyat- Sanat Folklor Kültürü (Uyghurlarning Edebiyat-Senet Folklor Medeniyiti)*. Xinjiang Güzel Sanat Foto Yayını, Urumqi.
- Mahmut Kaşgarlı, S. (2008). *Seley Çakkan Fıkraları*. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Mamut, R. (2012). *Gulca Uygur Halk Nüktele ve Nüktedanlar Üzerinde İnceleme (Yili Weiwuer Minjian Xiaohua ji Xiaohua Yiren Yanjiu)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Xinjiang Pedagoji Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Urumqi.
- Osman, G. (2011). *Uygur Klasik Edebiyat Tarihi (Uyghur Kilassk Edebiyat Tarixi)*. XinJiang Üniversitesi Yayını, Urumqi.
- Parvulescu, A. (2011). *Gülme Bir Tutkuya Dair Notlar*. (Çev. M. Doğan). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Qing, Zh. (1986). “Seley Çakkan ve Fıkraları”.(Sailai. Qiaken he Tade Xiaohua). *Kaşgar Pedagoji Enstitüsü Dergisi*, (2):82-89.
- Ömer, U. (2012). *Seley Çakkan’ın Hayatı ve Fıkraları (Seley Chaqqanning Hayati ve Letipiliri)*. Xinjiang Fen-Teknik Yayını, Urumqi.
- Ömer, U. (2013). *Uygur Folklor Kültür Hazinesinden Örnekler*(Uyghur Folklor Medeniyet

- Xezinisidin Qeriler*). Xinjiang Gençler- Çocuklar Yayını, Urumqi.
- Özcan, Ö. (2002). *Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah (Yergi ve Gülmece)*. İnkılâp kitabevi, İstanbul.
- Özmen, İ. (1994). *Dünya Fıkra Antolojisi*. Saypa Yayınları, Ankara.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük. (1996) C.3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 1995.
- Özkan, İ. (1992). “İki Uygur Fıkra Tipi :Molla Zeydin ve Seley Çakkan”. *Milli Folklor Dergisi*. 2(16):15-20.
- Rahman, A. (2012). *Kaşgar Sözlü Edebiyatı(Qeshqer Xelq Éghiz Edebiyatı)*. Kaşgar Uygur Yayını, Kaşgar.
- Sakaoğlu, S. (1992). *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*. Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Sakaoğlu, S. (2013). *Nasreddin Hoca Üzerine Yazılar*. Kömen Yayınları, Konya.
- Şentürk, R. (2016). *Gülme Teorileri*. Küre yayınları, İstanbul.
- Türkmen, F. (2002). “Gülme Teorileri ve Bursa Yöresi Yörük Fıkralarının Analizi”. *Bursa Halk Kültürü I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 4-6 Nisan 2002, Bursa, 2:367-375.
- Tömür, H. (2006). *Molla Zeydin Hakkında Kıssa (Molla Zeydin Heqqide Qisse)*. Xinjiang Halk yayını, Urumqi.
- TDK (1983). *Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. (1998) , Ankara ,C.1
- Uçar, A. Ve Koca. C (2011). “Gülmece ve Gülme Kaynağı Olarak Sözcük Oyunları ”. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2):39-63.
- Yıldırım, D.(1992). “*Fıkra.*”*Türk Dünyası El Kitabı*.(3.cilt).Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Yardımcı, İ. (2010). “Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri”. *Uşak Üniversitesi Sosyal ilimler Dergisi*,3(2):1-41.
- Yaşar, F. Ö. (2010). “Mizahta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler”. *Journal of Word of Turks*, 2(1):49-57.
- Yang, Y. J. (2011). “Ependi Mizahları Üzerinde Eleştiri ve Xinjiang’ın Bölgesel Özelliği” (Afanti ‘Huayu’ de Shehui Pipan yu Xinjiang de Diyu Tedian). *Çin Milli Folklor Çalışması Dergisi*, (6):155-165.
- Wang, Y. H (2016). *Hisam Kurban Nükteleleri ve Çince’ye Çevreme Üzerinde İnceleme*(Yishamu. Kuerban Xiaohua-Qiaheqiake Yanjiu-Hanyiben Tanxi). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İli Pedagoji Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Gulca.

Zheng, Y. (2016). “Nesirdin Ependi Mizahları ile ilgili Pragmatik Azaliz”(Afanti Yanyu Youmo de Yuyong Fenxi).*Kaşgar Üniversitesi Akademik Dergisi*,37(2):59-64.

İnternet Kaynakları:

Çetin, Y., “Gökbörü Oyunu”. <http://turkturantarihi.blogspot.com.tr/2010/02/gokboru-oyunu.html>(erişim tarihi:17.04.2018).

Janbaz, W. A.(2006). “Uygur Alfabesinin Latin Yazısı Hakkında Açıklama”. *Orta Doğu ve Orta Asya'nın Politika, Ekonomi ve Sosyete Konferansı Kongre Kitabı*. 7-9 Eylül 2006,Utah Üniversitesi, Salt Lake Şehiri, Amerika.s 15.

<https://pdfs.semanticscholar.org/cd1a/65c431f8371b21e558c294e4b5b705ac341f.pdf> (erişim tarihi:17.04.2018)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Kaibinur. BATU
Doğum Yeri - Tarihi	Çin Halk Cumheriyeti -17.05.1985
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Hang Zhou Pedagoji Koleji/Zhe Jiang/ Çin, 2004
Lisans Diploması	Zhe Jiang Üniversitesi/Çin, Edebiyat Fakültesi, (Çin dili ve edebiyatı), 2008
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2018
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Uygur Halk Mizahının Önemli Tipleri(Nesirdin Ependi, Seley Çakkan, Molla Zeydin, Hisam Kurban)
Yabancı Dil / Diller	Türkçe, Çince, İngilizce, Uygurca (Ana Dili)
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Batu, K. (2008). <i>Uyanmak ve İsyan: Leo Tolstoy'in Diriliş Romanında Feminizm Düşünceleri'nin İfadeleri</i> , Zhejiang Üniversitesi Lisans Bitirme Tezi. Çin.	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Borasu Madencilik Firması/ Antalya, İhracat Elmanı, 2015
Çalıştığı Kurumlar	Yenişehir İlçesi 1.Lisesi/ Kaşgar/Çin/ Çince Edebiyat Öğretmeni, 2008-2011
E-Posta	kelninur01@gmail.com